

Баҳоса 5 с.

Аж Р

6088

ҒОЗИЛ

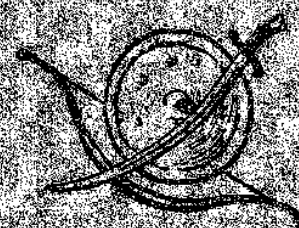
ИҶОДОШ УҒЛИ

ЗУЛФИЗАР

БЛАН

АВАЗХОН

ЎЗБЕК НАШРИЯТИ
ТОШКЕНТ

ФОЗИЛ ЙЎЛДОШ ЎҒЛИ

ЗУЛФИЗАР блан АВАЗХОН

БУЮК КАРИМОВ
тахрири остида

ЎзФАН НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ — 1942

EB_1942_AKS_864

P8502. Босишга ижозат берилди 23/VII—1942. Тираж 8.000. Автор
листи 8,2. Босма листи 8. Бир босма листда 41240 ҳарф.
Баҳоси 5 с. Муқоваси 2 с.

Тошкент. ЎзФАН Нашриёти босмахонаси—1942. Заказ № 191.

ДОСТОН ҲАҚИДА ҚИСҚАЧА ИЗОҲ

Бу „Зулфизар блан Авазхон“ достони, халқ ўртасида кенг тарқалиб, Гўрўғлига нисбат берилган достонлар циклига киради. Кекса ўзбек халқ шоир-бахшиларининг айтишларига кўра, бизда Гўрўғлига нисбат берилган достонлар, яъни Гўрўғли цикл достонлари, қирқ достондан иборатдир. Фақат ўзбеклар ўртасидагина эмас, балки бошқа халқларда ҳам, Туркман, Озарбайжон халқ бахшиларининг айтишларича, уларда ҳам қирқ достон ҳисоби юради. Лекин фақат 8 достон, ўз терминлари блан айтганда, Гўрўғлининг 8 сафари малум бўлиб, улардан ҳозиргача ёзиб олингани 5—6 сафаригинадир. Туркман халқ бахшилари ўртасида ҳам Гўрўғлининг 9—10 достонигина айтилиб юрилади ҳалос, бошқаларини билучи кекса бахшиларнинг ўлиб кетганликларини сўзлайдилар. Бизда эса, XIX асрнинг кекса шоир-бахшиларидан таълим олган ва уларнинг билган достонларини ўрганиб олиб, халқ ўртасида куйлаб юриб, айтқич бахши номини қозонган Эргаш Жуманбулбул ўғли, Фозил шоир, Исом шоир, Абдулла шоир, Усмон бахши ва бошқалардан Гўрўғлининг 33 достони ёзиб олингандир. Лекин қолган 7 достонни билиб, айтиб берадиган шоирларнинг бизда ҳам ўлиб кетганликларини сўзлайдилар. Бу ёзиб олинмаган достонлардан „Эр ўғли“ деб оталган достонда Гўрўғли ўлади дейдилар ва шунинг учун уни қирқинчи ва энг сўнгги достон ҳисоблайдилар. Лекин Институт илмий ходимларидан ўртоқ Б. Карим 1938 йили Хоразмда „Кампир шохобча“ номи блан оталган қирқ биринчи достонни айтириб эшитган. Бунда Гўрўғли ўлар экан. „Шохобча“ дейилишидан, унинг қисқалиги ва қирқинчи достоннинг шохобчаси ҳисобланганлиги кўзда тутилган бўлса керак,

Гўрўғлига нисбат берилган достонларнинг ҳарбири камида уч минг йўлдан бошлаб 8—10 минг йўл шеър ҳажмигача бўлган достонлардир.

„Зулфизар блан Авазхон“ достони 3750 йўлдан иборат бўлиб, қўлингиздаги нашрга тайёрланган вариантыда 3300 йўлдир. Биз бу достонни нашрга тайёрлашда, достоннинг сюжет схемасидан узилиб қолган, уни қисқартганда достоннинг сюжетига зарари тегмайдиган ва турли шароитда, эҳтимолки зўраки таҳдидлар орқасида (чунки бундай фактлар кўп) достонга киритилган диний парчаларни қисқартдик. Шунингдек, фольклор асарларига хос бўлган малум традицион қайтариқлардан бўлак, бахшиларнинг айрим банд ёки йўлларни айтганларини унутиб, кетма-кет яна айни банд, айни йўлларни қайтарган бўлсалар ва бу яна, юқорида деганимиздай, лозимий қайтариқ бўлмаса, ундай йўллар ҳам қисқартирилди. Биз достоннинг структураси, сюжет схемаси ва достонга, умуман фольклор материалларига хос бўлган хусусиятларга зарар етказмадик.

Гўрўғли дostonларининг майдонга келиш процеслари, унинг кенг тарқалиши, я'ни бошқа халқларда ҳам учраши масалалари, дostonларнинг малум бир давр ва малум бир иқтисодий, сиёсий шароит блан боғлилиги ва энг сўнг Гўрўғли образи каби бирмунча масалалар борки, буларни қисман бўлса-да ҳал қилмай, бу циклга кирган дostonлар ҳақида тўла малумот бериш қийин, албатта. Аммо, бу масалалар айрим кишилар, айрим ўртоқлар, фольклористлар томонидан текширилмоқда ва яқин вақтлар ичида Гўрўғли ва Гўрўғли цикли дostonлари ҳақида илмий текшириш ишимизнинг натижаларини ўқучига етказармиз. Бунга қадар биз кенг ўқучилар оммасини дostonларнинг текстлари блан ошна қилиб туришни лозим топиб, бу циклдан „Далли“, „Зулфизар блан Авазхон“, „Хушкелди“ номли дostonларни босиб чиқараётимиз.

Бу дostonларнинг аксарияти, шу жумладан юқорида кўрсатган дostonларимиз ҳам, ўз вақтида араб алифбесида ёзиб олинган. Гарчи, мумкин қадар дostonни айтиб беручи бахшнинг шевасига диққат қилиб, у шевага хос бўлган айрим хусусиятлар, айрим сўзлар, у сўзларнинг бу шевада айтилиши каби нуқталари қайд қилинган бўлса-да, лекин барибир, у шевани ҳартомонлама текширишни истаган тилчи учун у мукамал материал бўлиб хизмат қилаолмайди. Чунки ёзиб олишда қандай бўлмасин бирор илмий транскрипцияга асосланилмаган, ёки араб алифбеси айрим товушларни кўрсатишга қудрати етмаган ва, энг сўнг, у дostonларни ёзиб олувчиларда ҳам катта-катта камчиликлар бўлганки, илмий текшириш иши олиб бориш учун бир тилчининг транскрипцияда ёзиб олган материали блан тенглаштириб бўлмайди. Зотан, бу тарзда ёзиб олиш фольклорчилар функциясига кирмай, балки лингвистнинг ишидир. Ҳар ҳолда биз бу дostonларни нашрга тайёрлашда, гарчи у шевага хос бўлган, у шева учун характерли ҳисобланган ва вазн, қофия блан зич боғли бўлган ҳам у шевагагина хос бўлган терминларни ўзича қолдирган бўлсак-да, ўқучиларимизга осон бўлсин учун, умуман ҳозирги адабий талаффузга кўчириб бердик.

Бу „Зулфизар блан Авазхон“ дostonини ўзбек халқ шоири Фозил Йўлдош ўғли оғзидан ўртоқ М. Зарифов 1937 йилда ёзиб олгандир.

Тил, Адабиёт ва Тарих Институт

Гўрўғлининг юртини Чамбил дегич эди. Чамбилнинг ёнбошида Аштархон деган бир шаҳар бор эди. Аштархон кўп катта эмас, кичикроқ шаҳар эди. У вақтда, Аштархоннинг оз эмас, етти юз етмиш олти дарвозаси бор эди, дейди. Аштархон шаҳрида Зибитқул овшар деган бир кофир подшоҳ бор эди. Аштархоннинг нариёғида Истамбул деган бир шаҳар бор эди, дейди. Истамбул ундан кўра каттароқ эди. Истамбул қўрғонининг етти минг етти юз етмиш олти дарвозаси бор эди. Истамбул шаҳрида Мизробшоҳ деган бир кофир подшоҳ бор эди. Мизробшоҳнинг Зулфизар деган қизи бор эди. Ёнида қирқ лак пари канизи бор эди. Бетига тўқсон парда ниқоб тортиб ўтирар эди. Ниқобини кўтарса, жамолига ер темирдай қизир эди. Ўзи мусулмон. Подшоҳлик дағдағасини қилиб юрган қиз эди.

Ана энди, Зулфизарга Аштархон подшоси Зибитқул овшар ошиқ бўлди. Саксон минг лак бужул қўшин блан Истамбулга борди. Ҳар бужулни қирқ минг лак дер эди. Шаҳар атрофини қуршаб ётди.

Ана энди, Зулфизар ўттиз икки ниқобини кўтарди. Буни кўриб қўшиннинг ҳаммаси маст бўлиб, беҳуш бўлиб қолди. Зулфизар олти юз жаллодини буюрди. Бир кеча-бир кундузда ҳаммасининг калласини кесиб чиқди.

Ана энди, Аштархон подшосининг бир ўзи қўққайиб қолди. Бир ўзи Аштархон шаҳрига қочиб келди. Шаҳрида сағир-кабир қолмай, эркак зоти қўймай йиғиб олди. Яна эллик бужул қўшин бўлди. Яна қўшин тортиб Истамбулга борди. Зулфизар яна ниқобини кўтарди, борган қўшиннинг ҳаммаси маст бўлиб қолди. Зулфизар яна юз эллик жаллодга буюрди, бир кеча-бир кундузда ҳаммасининг калласини кесиб чиқди. Зибитқул овшар бир ўзи қўққайиб Аштархонга қочиб келди. Ҳамма нарсасидан ажралиб, Аштархон шаҳрига келса, шаҳарда эркак зоти қолмаган. Хотинлар блан ҳангама қилиб сози келмаган.

Аштархон подшоси туриб айтди: „Чамбилда Гўрўгли бор деб эшитаман, лекин ўзим кўрганим йўқ. Мен қанча лашкаримдан айрилдим. Келе, мен ҳам Чамбилга борайин, Гўрўглини кўрайин. Ўзимдан баланд-устун бўлса, та'лим олайин. Шундан та'лим олиб, яна Истамбулга бориб, Зулфизарни бир айлантриб кўрайин!“ деди. Бу фикрни ўйлаб, кулоҳ кийиб, камарини бўғиб, бир зингиллаган қаландар бўлиб, тилисим қилиб ҳавога кўтарилиб учди. Чамбил блан Аштархон ораси қирқ кунлик йўл эди. Кун қиём чоғида Чамбилнинг дарвозасига келиб тушди. Қаландар дарвозадан шундай қаради. Чамбил элда Гўрўгли зўрабор, қирқ отли сардор, тўрт ярим лак бедов сувор, жиғадор, тугдор, қанча амалдор. Қаландар қўққайиб қараб турипти. Буларнинг қайсиси Гўрўгли эканини билмади. Қаландар айтади: „Бунинг бири Гўрўглими, бари Гўрўглими? Оти Гўрўглими, зоти Гўрўглими? Ё бунинг давлати Гўрўглими?“ Қаландар қайсиси Гўрўгли эканини билмай, ҳайрон бўлиб туриб эди, Гўрўглининг Вафобек деган дарвозабони бор эди. Дарвозабони: „Қайт, қаландар, кейнингга!“ деб, дўқ қилди. Қаландар: „Бунинг дарвозабонигача Гўрўгли экан“ деб қайтиб жўнайберди. Қаландар айтди: „Бу туришда Гўрўглисини кўрсатмайди шекилли. Бунинг даласига бир чиқиб гадойлик қилайин, ноҳақдан бировини ушлаб олиб урайин. Албатта, мен урсам, Гўрўглисига йиғлаб борар, Гўрўглидан ясовул келар, мени гунаҳкор деб ҳайдаб олиб борар. Гўрўглисини арз сўраганда биларман. Ундан бошқа, бунинг бари Гўрўгли экан“ деб, бу ўйни ўйлаб, гадойликка чиқиб кетди. Шундай бора туриб, кўп қора уйларни кўрди. Бир уйга қараб: „Шайдулло!“ деди. Уй эгаси беш тилло чиқариб берди. Яна бир уйга бориб: „Шайдулло!“ деди. Бу ҳам беш тилло чиқариб берди. Қаландар айтди: „Соп сахийга йўлиқдимми, қани, бирон камбағалникига борайин, нима топиб берар экан?“ Бора туриб эди, учта увуқни ўйиб, устига бир ислиқни ёпиб қўйган бир лочиқ кўринди. Лочиққа қараб: „Шайдулло!“ деди. Лочиқдан бир киши чиқиб: Ановлар қанчадан берди? — деди. Қаландар айтди: — Улар беш тиллодан берди — деди. Ул одам айтди: — Улар ўғирлик, ғарлик қилиб янгитдан бойиган. Менинг авлод-аждодим бой ўтган, бера келган, кўра келган, ола келганман — деб, лочиқнинг эгаси ўн тилло чиқариб берди. Қаландар айтди: „Бунинг лочиғигача Гўрўгли экан“.

Қарс икки қўлдан чиқади. Қаландар уришгани одам топалмай ҳайрон бўлиб бораётиб эди, қараса, бир чайлада бир кампир чарх йигириб ўтирипти. Қаландар кампирга қараб: „Шайдулло!“ деди. Кампир хайр қилайин деса, бир қисим ғалласи ҳам йўқ, бир парча нони ҳам йўқ. Хайр қилгани ҳечнарсга топмай, қаландарга қараб бир сўз деди:

Ғам блан сарғайди гулдайин дийдор,
Бир нечалар ўз ҳолидан беҳабар.
Мендай ғариб, бева занда нима бор,
Талабингни олло берсин, қаландар!

Хазон бўлиб боғда гуллар сўлмаса,
Олло менинг ақлу-ҳушим олмаса,
Берай десам парча ноним бўлмаса,
Талабингни олло берсин, қаландар!

Дардли қул дардимни кимга ёраман,
Айрилиқ ўтига бағри пораман.
Берай десам қисим ғаллам бўлмаса,
Бева занман қайдан топиб бераман!

Шум фалак бошимга савдо солмаса,
Ҳаққа қилган муножотим бўлмаса,
Берай десам ҳечбир нарсам бўлмаса,
Талабингни олло берсин, қаландар!

Солмагин бошимга қайғи зулимни,
Сен эшитгин менинг айтган тилимни!
Амаллаб кўраман базўр кунимни,
Талабингни олло берсин, қаландар!

Агар бўлса, кўнглинг шодмон қилардим,
Ҳарна бўлса, мен ҳам сенга берардим,
Қаландарсан, кўнглинг олиб қолардим,
Талабингни олло берсин, қаландар!

Бу сўзни кампирдан эшитиб, қаландар айтди: „Ана энди бизнинг чатоғимиз шу кампир блан бўлади шекилли“ деб, кампирга қараб бир сўз деб турган экан:

2

Кампир, қулоқ солгин айтган тилима,
Булғовучинг хўб ярашар қўлинга.
Ўн тиллодан ўлпон тушди элинга,
Тез бўл дейман, топиб бергин ўлпонни!

Сўзимни эшитгин сендай муштипар,
Ўлпон солиб юрган мендай қаландар.
Манов элда менам бекман, тўраман,

Ўн тиллодан ўлпон солиб келаман.
Ўлпон йиғиб юрган пулчин бўламан!

Отга солиб арпа блан ийирди(ни),
Қор ёққанда карвон солар чийирди(ни).
Пулчин қилиб хон Гўрўғли буюрди,
Тез бўл дейман, топиб бергин ўлпонди(ни)!

Кўзингдан тўкарман селоб ёшингни!
Зулим қиб кесарман сенинг бошингни!
Ииғлатарман қавми-қариндошингни,
Тез бўл дейман, топиб бергин ўлпонни!

Сўз айтаман менам сенга зор-зор,
Ўлпон солиб турган мендай қаландар.
Кўп ҳаяллаб, кампир, бўлма гунаҳкор,
Шоҳдан келган, билсанг, мендай қаландар,
Тез бўл дейман, топиб бергин муштипар!

Бул айтган сўзларни ҳазил билмагин!
Мендай амалдорни ма'тал қилмагин!
Армон блан гунаҳкор бўб ўлмагин!
Тез бўл дейман, топиб бергин ўлпонни!

Амалдорман, сен билмайсан ишимни.
Тўкарман кўзингдан селоб ёшингни!
Тез бўл дейман, топиб бергин ўлпонни!
Топмасанг—кесарман энди бошингни!

Қаландардан бу сўзни эшитиб: „Егани овқат топмай ўтирганимизда, бу ўлпон деган бало қайси гўрдан чиқди?“ деб, кампир ҳайрон бўлди. Кампирнинг ўн тўрт ёшар бир ўғли бор эди. Қараса, бир қаландар ўлпон деб, энасини қис-таб турипти. Кампирнинг ўғли қаландарга қараб бир сўз деди:

3

Қаландар, қулоқ сол айтган тилима,
Ўлпон тушмас бунда менинг элима!
Ҳечким ўлпон бермас сенинг қўлинга,
Борабер, қаландар, келган йўлинга!
Ўлпон деб чиқарма, шўрли, довшингни,
Хон Гўрўғли билса кесар бошингни!

Оша юртдан айёрлиқман келасан,
Элда йўқ расмни элга соласан!

Хон Гүрүғли билса тайин ўласан,
Кет, қаландар, бунда нима қиласан!

Ғам блан сарғайди гулдайин дийдор,
Телпагинг қайқаймай ўлгур, қаландар.
Ўз тилингдан бўлиб қолма гунаҳкор,
Ўлпон деб чиқарма, шўрли, довшингни,
Шул сўзингни билса шоҳим ўлдирар!

Сен ўзингни бунда абгор қилмагин,
Кўп айланиб бу ерларда турмагин!
Кет, қаландар, армон блан ўлмагин,
Бу ерларда элни алдаб юрмагин!

Бу сўзни кампирнинг ўғлидан эшитиб, қаландар:—Ўғ-
лим, менинг қулоғим оғир, ҳарна дардинг бўса, берироқ
келиб гапир! Нима деганингни эшитмайман—деди. Бу сўзни
эшитиб:—Нима дейсиз бова—деб, қаландарнинг қошига
яқинлаб келди.

Қаландар баччанинг бурнига чертиб юборди, у баччанинг
калласи танасидан жудо бўлиб юмалаб кетаберди. Бу
аломатни кампир кўриб: „Боғда очилган гулим, менинг
жону-дилим, ёлғиз ўғлим“ деб, сочини ёйиб, бетини юлиб,
Гүрүғлига қараб кетаверди.

Қаландар айтди: „Бу кампир Гүрүғлига борадиган бўл-
ди. Гүрүғлидан ясовул келадиган бўлди, мени ҳайдаб бора-
диган бўлди, қандай бўлса Гүрүғлини кўрадиган бўлдим“
деб, телпаги қайқайиб, „бунинг охирини кўрайин“ деб, кам-
пирнинг лочиғи олдида тураверди.

Шунда кампир жиловхонага бориб, соп амалдор, бег-
ларни кўриб, Гүрүғлини сўраб, амалдор, бегларга қараб
айтаётган сўзи:

4

Бир оллога етгай менинг нолам, деб,
Вайрон бўлди менинг кулбахонам, деб,
Сочин ёйиб, кампир бўзлаб йиғлайди,
Қаландарда ғариб ўлган болам, деб.

Мунғайиб йиғлайди мендай муштипар,
Арзимни эшитинг, амалдор, беглар.
Ўлпон деди, борди битта қаландар;

Ул қаландар билмаганим билдирди,
Дўст йиғлатиб, душманимни кулдирди.
Ўлпон учун ўғлим уриб ўлдирди.

Қулоқ солгин мендай кампир тилига,
Не сабабдан ўлпон солди элига?

Айрилиқ ўтига бағри пораман,
По шикаста шўрман, қайда бораман.
Не сабабдан ўлпон солди элига,
Бир есирман, қайдан топиб бераман?

Юрт эгаси хон Гўрўғли ўлдимми?
Ул сабабдан элга ўлпон келдимми?

Бир ясовул қаландари борганди,
Қаландар қўлида ўғлим ўлганди.
Мендай муңглиғ қонлар йиғлаб келганди.
Мен сўрайман хон Гўрўғли султонди(ни).

Бошга солди хафа фалак зулим, деб,
Хазон бўлди тар очилган гулим, деб.
Сочин ёйиб келди мендай муштипар,
Қаландарда ғариб ўлган улим, деб.

Йиғлаб келдим мунда сочимни ёйиб,
Энди мурдам бўлди менинг бесойиб.
Мен турибман мундай кунда сарғайиб.

Гўрўғлини сўраб мендайин ночор,
Оҳ тортиб йиғлайди мендай муштипар.
Беглар, Гўрўғлидан бергайсан хабар!

Амалдор, беглар кампирдан бу сўзни эшитиб:—Сен тилингни тортиб сўйлагин, ўз тилингдан гунаҳкор бўлиб қолма!—деб, кампирга қараб бир сўз айтиб турган экан:

5

Тахт устида борди Гўрўғли хунхор,
Сен тилингни тортиб сўйла муштипар!
Сенга сўз айтади биздайин беглар,
Ўз тилингдан бўлиб қолма гунаҳкор!

Асқар тоғнинг бошин чолган тумонди(р),
Хон эшитса, солар охир замонди(ни),
Душманларга сра бермас амонди(ни)!

Кампир, йиғлаб, мунда савол қиласан.
Ўйламай гапирсанг тайин ўласан!
Гўрўғлининг одатини биласан!

Гўрўғли деганинг шундай зўрабор,
Гайратидан титрар қанча душманнар¹.
Ҳечким бўлалмайди бунга баробар,
Тахт устида омон Гўрўғли хунхор,
Ҳарна арзинг бўлса хонга айтабор.

Бу сўзни айтиб, жиловхонадан ўтказиб, пойтахт остига етказиб қўйди. Кампир тахт устида Гўрўғлини кўриб, қўл қовуштириб салом бериб, қаландарнинг устидан Гўрўғлига арз қилиб, бир сўз деб турган экан:

6

Бир облога етгай марднинг ноласи,
Обод бўлар марднинг кулбахонаси,
Бувиҳилолнинг гўрда туққан боласи,
Арзимни эшитинг, Чамбил тўраси!

Олмадайн сўлган, гулдай тарзим бор.
Хон Гўрўғли сенга айтар арзим бор.
Сўзимни эшитинг, Чамбил тўраси!

Сиз эсанда шундай зўрлиқ бормиди?
Шукурулло, кўрдим сендай султонди(ни).
Не сабабдан элга солдинг ўлпонди(ни)?
Бир ясовул қаландаринг борганди!

Армон блан билмаганим билдирди,
Ҳанжар чекиб юрак бағрим тилдирди.
Ўлпон учун ёлғиз ўғлим ўлдирди.
Сиз эсанда шундай зўрлиқ бормиди?

Айрилиқ ўтига бағри пораман.
Бир ғарибман, мунда йиғлаб келаман.
По шикаста шўрман, қайда бораман,
Мен ўлпонни қайдан топиб бераман?

Сўлдирганди боғдочилган² гулимди.
Бежой қилди ясовулинг зулимди(ни).
Ўлпон учун ўлдирганди улимди(ни).

Хазон бўлиб боғда гуллар сўлмаса,
Айтган сўзни, шоҳим, қабул қилмаса,
Берай десам, ҳечбир нима бўлмаса!

¹ Душманлар. Бу шевада кўпинча „лар“ ўрнида „нар“ келади.

² Боғда очилган гулимни ма'носида.

Оҳ тортиб йиғлайди мендайин ночор.
Ўлпон деб сиёсат қилди қаландар.
Бўлалмадик бизлар унга баробар,
Сизга арзга келдим мендай муштипар.

Сўзим шулди, сизга Гўрўғли номдор.
Қаттиқ зулим қилди келиб қаландар.
Қаландар қўлида ўлган ўғлим бор!

Ул қаландар бизга бермайди амон,
Ўлпон деди, солди қоронғи тумон,
Армон блан фарзандимдан айрилиб,
Қонлар йиғлаб келдим, шоҳим, бу замон.

Бу сўзни Гўрўғли кампирдан эшитиб, соп амалдор, туғдор, жиғадор бегларга қараб:—Бу кампир ўлпон деб айтади, ўлпон деб нимани айтади? Ҳечқайсинг биласанми?—деб сўради. Амалдор, беглар туриб айтди:—Э подшоҳи олам, султони бокарам, бу ўлпон деган гапни сиз билмасангиз, биз, ўлпон деб нимани айтадиганини билмадик. Бу кампир ўлпон деган бир балони чиқариб келипти,—деди. Бирнеча амалдорлар, беглар айтди:—ўлпон деганам арз бўлармекан?—деди кампирга. Бу сўзни эшитиб, Гўрўғли амалдорларига айтди:—Бундай сиёсат қилманглар! Мен ҳарзамон кофиристон мамлакатларига шикор қилиб борсам, бир хил ерларда ўлпон-солиқ деб гапириб юрганларини эшитардим. Мабо-до, элнинг четига кофиристон мамлакатидан биров келиб, ўлпон солиб юрган бўлмасин, бечорани йиғлатиб—деб, Соқи деган хизматкорини чақириб айтди:—Соқижон, бориб шу ўлпон солиб юрган зўрни мунда ҳайдаб келгин! У қандай одам экан, менинг эсанлигимда бева-бечораларга ўлпон солиб юрган ким экан?—деб буюрди. Соқи Мажнункўкни миниб, оқ дасторни ўраб, печни қайтариб, сирли таёқни тоқимлаб, қаландарга қараб Соқи жўнаб кетди. Чамбилнинг дарвозасидан чиқиб, Соқи шундай қаради. Қараса, кампирнинг ло-чиғининг олдида бир қаландар турипти, қадди минордай, панжаси чинордай. Бу қаландарнинг қадди-жасадини кўриб, яқинлаб боргани кўрқиб, отнинг жиловини тортиб, ақли шошиб, такбиридан адашиб, дудуғлаб бир сўз деб турган экан:

7

Шовқимга иргийди араби тулпор,
Устингга етишдим мендай амалдор!
Телпагинг қайқаймай ўлгир, қаландар,
Сен бўлибсан ушбу жойда гунаҳкор!
Ҳаяллама, олдимга туш, қаландар!

Хондан келган мен амалдор бўламан.
Хон қошига сени ҳайдаб бораман.
Қилич урсам сенинг бошингдоламан¹,
Гунаҳкорсан, хўп жазонгни бераман!

Остимда ўйнайди араби отим,
Белимда ярқиллар кескир пўлотим,
Савошли кун тоша келар ғайратим,

Шундай бўлар сипоҳилик одатим!
Аччиғлансам йўлда қолар жасадинг,
Ҳаяллама, олдимга туш, қаландар!

Сен эшитгин амалдорнинг тилини,
Ўлдирибсан бир кампирнинг улини!
Билмайсанми Гўрўғлининг зўрини?
Ўлдиради сендай гунаҳкорини!
Ма'тал қилма бекнинг амалдорини!
Ҳайдаб кетай сендай қаландарини!

Ана энди қаландар Соқидан бу сўзни эшитиб, Соқига қараб айтди:—Ўғлим, менинг қулоғим оғир, ҳарна дардинг бўлса бери келиб гапир,—деди. Соқи бу сўзни эшитиб кўтарилиб кетди: „Мени сиёсатим анча бор экан, шу қаландарнинг ақлини шоширдим“ деб депсиниб, қаландарнинг қошига яқинлаб етди.

Қаландар Соқининг депсиниб етканини кўриб, Соқининг бурнига бир чертди. Хоннинг назаркарда оти чаппа бериб кетди. Гўрўғлининг кўринишида, жиловхонада Соқи отдан уммучиб², оғзи кўпириб, ағанаб ётди. Бу аломатни кўриб, Гўрўғли дарғазаб бўлиб, сиёсат қилиб, ҳайрон қолиб, турган амалдорларга қараб, Гўрўғли бир сўз деб турган экан:

8

Беглар, эшиткин дотимни,
Обод қилайин юртимни,
Обкелгин Ғиркўк отимни,
Кескир олмос пўлотимни.
Кўргин, беглар, ғайратимни.

Хафа бўлмай ўйнаб-кулай,
Ҳар кимса келса ман борай!

¹ Бошингни оламан.

² От устидан чўрт учиб кетди ма'носида.

Хафа фалак солма зулим,
Беглар, сенга айтган тилим,
Ким қилди Соқиға зулим?
Обод бўлгай Чамбилбелим;
Обкелгин назари Ғирим!

Номардларнинг ақли шошар,
Мард йигит дар'ёдай тошар.
Хон Гўрўғли, майдон бўлса,
Қайтмайин танҳо савашар.

Майдон бўлса сотар жонни,
Қиличидан тўкар қонин,
Борсам ўлдирай душманни,
Отлантиргин мендай хонни!

Бул сўзни Гўрўғли айтди. Гўрўғлининг сўзини йигитлар қаторида туриб, Авазхон эшитиб, отасига қараб бир сўз деб турипти:

9

Олмадайин сўлган, гулдай тарзим бор,
Ота, сенга айтатурган арзим бор:

Ота, эшит менинг айтган сўзимди(ни),
Хизматкор айлагин Аваз қўзингди(ни),
Сен тургин, менга хизмат лозимди(р),
Қўлдан берма, ота, Чамбил элингди(ни)!

Худойим сақлагай бандани омон,
Оғир бўлинг бу хизматга, отажон,
Қандай хизмат бўлса борар Авазхон,
Хизматга сен мени буюр, отажон!

Қандай хизмат бўлса танҳо бораин,
Душман кўрсам шўри-савдо солайин,
Бошин кесиб, танин ташлаб келайин,
Шу хизматга бел боғладим, отажон,
Рухсат беринг, ота, ўзим бораин!

Бу сўзни Соқи эшитиб, ўзига келиб, ўрнидан туриб, бу келган қаландарни Гўрўғлига та'риф қилиб, бир сўз айтиб турган экан:

10

Баҳорда очилар боғларнинг гули,
Гулни кўрса, маст бўб¹ сайрар булбули.

¹ Маст бўлиб.

Шундай бўлди сизга Соқининг тили,
Бир қаландар Чамбил келди, Гўрўғли!

Ғам блан сарғайди гулдайин дийдор,
Билман бу юртларда нима иши бор.
Телпаги қайқайган бадбахт қаландар.
Сўз сўзласа, бир ажойиб равиши,
Оҳ урса, оламини бузар товиши,
Ҳайбатига боралмайди ҳеч киши,
Бир қаландар Чамбил келди, Гўрўғли!

Мен тушмадим¹ унинг айтган тилига,
Не сабабли келган Чамбил элига,
Ўттиз қулоч арқон етмас белига,
Не сабабли келган Чамбил элига?

Қаҳрланса тошни ёрар қаҳари,
Анча нарса бўлмас унга наҳари,
Билмайман қаерда ўсқан шаҳари,
Бир қаландар Чамбил келди, Гўрўғли!

Мен билмайман, қай шаҳардан етади.
Аччиғланса тоғни талқон этади,
Қасд этса мулкингни яксон этади,
Бу юртларни вайрон қилиб кетади,
Бир қаландар Чамбил келди, Гўрўғли!

Бошига кийгани ажаб қалпоғи,
Ўттиз қўйни терисидан телпаги,
Шомурти шохалаб ҳар ёнга кетган,
Учида сичқонлар болалаб ётган,
Издан тушкан пишак олтойда² етган,
Шу қаландар Чамбил келди, Гўрўғли!

Тўрт юз тўқсон қулоч, қўлда ҳассаси,
Сарҳавуздан каттаякан косаси,
Шуни блан ўн саккизта нашаси,
Тўқсон қарич, бўздан бўлган киссаси,
Бир нашаван полвон келди, Гўрўғли!

Кўринг Гўрўғли мардди, ғайрати ғайратга етди, ўтдайн тутаниб кетди. „Бир одамнинг та’рифи шунча бўладими?“ деб, ҳар чирпинганида қуймучи ерга тўрт эллик ботди. Гўрўғлининг жуда ҳам ғайрати келиб кетди.

¹ Мен тушунмадим.

² Олги ойда.

Гўрўғлининг зўр деб та'рифи кетган, зарбаси тошдан ўтган, қараганни қўрқитган, ушлаганни беркитган, шундай юртга донғи кетган, Соқидан қаландарнинг та'рифини эшитиб, Авазхонни[нг] бир ўзини юборгани кўнгли бўлмай, Авазни Ғиротга миндириб, илон тилли кескир пўлотни Авазнинг белига бойлаб, Авазхонга қирқ йигитни ҳамроҳ қилиб, хон Гўрўғли буюрди:—Бор, Авазхон, қирқ йигит блан бирга бориб, шу зўрни ҳайдаб кел!

Авазхон Гўрўғлидан жавоб олиб, қирқ йигити блан бирга бўлиб, Чамбил дарвозасидан чиқиб жўнайберди. Авазхон қараса, кампирнинг лочинининг олдида бир қаландар турипти. Қадди миңордай, панжалари чинордай. Қаландарнинг қадди-жасадини кўриб, Аваз блан бирга бораётган йигитлар рўпара келалмай, кейин ташланаберди. Авазхон айтди:—У ёронлар, бу қаландар кофир экан — деди. Йигитлар айтди:—Хоним, бунинг кофир эканини қаёқдан билдингиз? — деди. Авазхон айтди:—Сизлар отни ушлаб турсаларинг, мен бунинг олдида ниёда борсам — деди. Йигитлар:—Шундай қилнинг, хоним — дияётир.

Авазхон отдан тушиб, Ғиротини йигитларга бериб, қаландарнинг қошига яқинлаб борди. Кофир, мусулмонлигини синамоқчи бўлиб, — Ассалому алайкум, — деб салом берди. Саломнинг ма'носи нима, у қаландар билмай қолди. Авазхон кофир эканини билди. Авазхон ҳам ҳар тилни биларди.

Ўз тилида салом берди. Қаландар айтди: „Гўрўғлини ўғри дерди, ўғри деганча бор экан, бу баччани ҳам бизнинг наслимиздан олиб қочиб келган экан. Агар бизнинг наслимиздан бўлмаса, бу элларнинг жабсари, катта хотинлари бундай ўғилни туғмайди. Бу баччадан асли-наслини сўрайин. Агар ўз наслимиз бўлса, Гўрўғлининг танидан бошини юлайин, бу баччани ажратиб олайин, ўзим олиб бориб, косагул қилиб юрайин“, — деди.

Авазга қараб, Аваздан сўраб: „Қайдан бўласан?“ деб қаландарнинг сўраган сўзи:

11

Баҳорда очилган боғнинг гулисан,
Сенам бир бировнинг жони-дилисан,
Тарзинг кўриб, мамлакатинг сўрайман,
Қай шаҳарда, қандай бегнинг улисан,
Қайси элдан, қайси юртдан бўласан?

Жамолинг менгзадим осмонда ойга,
Жасадинг менгзайман бўз қарчиғойга,
Ўзингни ўхшатдим минг қўйли бойга,
Бойвачча сифатлим, кимнинг улисан?

Бино бўлдинг қайси гавҳар донадан,
Парвоз қилдинг қайси манзилхонадан?
Қандай бўб туғулдинг сенам онадан,
Хабар бергин, болам, қайдан келасан?

Қийғир деган қуш ўтирар қиёда,
Хуснинг кўрса, шоҳлар юрар пиёда,
Ғайратинг бор Рустамдан ҳам зиёда,
Хабар бергин, болам, қайдан бўласан?

Сен эшитгин менинг айтган дотимни,
Нима дейди ўйнаб-ўскан юртингни,
Хабар бергин менга мамлакатингни,
Хабар бер, ёш ўғлон, қайдан бўласан?

Давлатимдан шоли-шолдом ўрайман,
Кечи кўрган тушим, кундуз жўрайман,
Гул тарзим сарғайиб санга қарайман,
Авлодингни, болам, сендан сўрайман,
Хабар бергин, болам, қайдан бўласан?

Қаландардан Авазхон бу сўзни эшитиб, сир-аҳволини
билдириб, Авазхон ҳам бир сўз айтиб турган экан:

12

Баҳорда очилган боғнинг гулиман,
Менам бир, бировнинг жони-дилиман.
Гуржистонда Булдур қассоб улиман¹,
Шу вақтда мен Гўрўғлининг қулиман.
Азобимни сизга баён айлайин:

Тонг отқунча бир оёқман² тураман,
Қирқ йигитга шароб сузиб бераман,
Элидан айрилган ғариб тўраман.
По шикаста бегман, қайда бораман?
Асли ўзим Гуржистондан бўламан!

Бир оллога еткай менинг нолам, деб,
Вайрон бўлди элда кулбахонам, деб,
Қассоб отам элда бўзлаб йиғлайди,
Армон блан Чамбил кетган болам, деб.

¹ Ўғлиман.

² Оёқ блан.

Худойим сақлағай бандани омон,
Ғамли қулга, эгам, бўлғай меҳрибон,
Асли, бово, Гуржистондан бўламан!

Гуржистонда тенги-дўшдан адашдим,
Ун тўрт тоғдан менам турмайин ошдим,
Чамбилда зўр ёвнинг қўлига тушдим,
Мусофирлик юртда ўтдай тутошдим,
Тақдир ҳайдаб, бово, сенга етишдим.

Мусофирлик, Чамбил элда юраман,
Азали тақдирга немиш¹ қиламан?
Асли менам Гуржистондан бўламан.

„Гуржистондан бўламан“ деганини қаландар эшитиб:—
Юр, ўғлим, бу ерда нима қиласан? Юр кетамиз, — деди.
Авазхон айтди:— Бова, сенинг жонинг қирқтами, мени эр-
гаштириб кетасан? Гўрўғлининг Ғиркўк деган оти бор,
олмос пўлоти бор, қайда борсак қувиб етади, бошимизга
қамчи чотади, баданимизни бўздай қилиб йиртади, эковимизни
ҳам ҳайдаб келиб, дорга тортади. Касопати баччагар, сенга
эргашиб, сандираб, мен ҳам ўлиб кетайинми? — деди. Қалан-
дар айтди:— Ўғлим, бундай бўлса, нимага келдинг меним
қошимга?

Авазхон айтди:— Гўрўғли буюрди. Чамбилда амалдор,
жиғадор, туғдор, сардор бегларни буюрди, сизни зўр деб
ҳечқайсиси келмади. Охирида сиёсат қилиб мени буюрди.
„Гуржистондан келган бир байталлик қулсан, шу қаландарни
ҳайдаб келсанг келганинг, келмасанг ўлганинг“, деб. Энди
бова, мен блан бирга Гўрўғлининг олдига борсангиз, бора-
миз, бормасангиз—менинг қонимга зомин бўласиз.

Бу сўзни эшитиб, қаландар айтди:— Гўрўғлини кўр-
моққа бурун иштиёқда эдим. Юр ўғлим, борсам борайин—
деб, Чамбилга қараб қадам ташлади.

Қирқта йигит: „Чамбил шаҳри энди бузиладиган бўлди,“
деб, Ғиркўкни ташлаб, туш-тушига қараб, тоққа қочабош-
лади. Авазхон қаландарга сир бермай, Ғиркўкни ушлаб,
кўнглини хушлаб, Ғиротни устига миниб, қаландарни олдига
солиб, ҳайдаб, Чамбил мамлакатини оралаб бораберди. Бу
қаландарни ҳайдаб бораётганини шоирлар шундай та'риф
қилади:

13

Аваз ўғлон Чамбил элда тўради,
Қаландарни Аваз ҳайдаб боради.

¹ Тақдирга чорам йўқ ма'носида.

Қаландарни бирнечалар кўради.
Кўрган одам жуда қўрқиб қолади.
Чамбил юрти бир ғулғула бўлади.
Ҳарким кўрса, элдан қочиб жўнади.

Қаландар боради шундай қайқайиб,
Самовор¹ одамсиз қолди анқайиб.

Боққолман косибдан ҳечким қолмади,
Қаландарни кўрган, кўзин ёшлади.
Туш-тушига барча қочабошлади.

Телпаги қайқайиб бадбахт қаландар,
Чамбил элда ҳеч қолмади амалдор,
Растада қолмади боққол, косиблар,
Ғулғула бўб қолди Чамбилдай шаҳар.

Ҳайдаб бораётир Аваздай қўчқор,
Остида ўйнайди Ғиркўкдай тулпор,
Чамбил элда қаландарни кўрганлар,
Ҳарқайси ҳар ёнга қочабошлади,
Хазон бўлса, боғда гуллар сўлар деб,
Қаландар Чамбилни вайрон қилар деб,
Бунда турган одам тайин ўлар деб.

Ҳайдаб борар Гўрўғлининг фарзанти,
Остида юз алвон ўйнайди оти,
Шундай бўлар сипоҳилик одати,
Тоша келар Авазхоннинг ғайрати,
Белида ярқиллар кескир пўлоти.

Ҳайдаб борар Гўрўғлининг фарзанти,
Тўқсон ботмон нонни та'тил² қилганди,
Кўринг Чамбил элда Ҳасанкўлборди(ни),
Бугун борган қаландарди кўрганди.

Ҳасанкўлбор оҳ деб кўзин ёшлади,
Икки калтагини отиб ташлади,
Ҳасанкўлбор тоққа қочабошлади,
Чамбил элда ҳеч амалдор қолмади.

Тахт устида қолди Гўрўғли хунхор,
Ҳайдаб бораётган Аваздай қўчқор,
Телпаги қайқайган бадбахт қаландар,
Тўқсон дарвозали Чамбилдай шаҳар.

¹ Чойхона.

² Ноҳори ма'носида.

Учовидан бошқа жонзот қолмади,
Ҳар тарафга қочи́б кетди одамлар.

Бунда келди баҳайбатли қалайдар,
Бунинг блан одам бўлмас баробар,
Ким дучор бўлса, тайин ўлдираб,
Энди вайрон дер Чамбилдай шаҳар,
Бу сўздўйлаб¹ қочи́б юрар одамлар.

Ана энди, Авазхон қаландарни ҳайдаб борди. Қаландарнинг ҳайбати сиёсатига Чамбилда ҳойи амалдор, ҳойи рас-тада боққол, косиблар бўлсин қочи́б, бош панасини қилган эди. Тўқсон дарвозали Чамбил шаҳрида, тахт устида Гўрўғли қолди. Шунда қаландар ўйлаб бораётир: „Мен Аштархон шаҳрида пошшо вақтимда, ўзбакдан савдогарлар борар эди. Ўзбакнинг расми шундай бўлар экан. Бир-бирига йўлиққанда: „Қалайсиз, омонмисиз?“ деб қўлини узатиб кўришар экан. Гўрўғли ҳам ўзбак-де, менам ўзбаки расм қилайин. Гўрўғлига тўғри бўлайин, қалайсан, омонмисан, деб қўл узатайин. Агар Гўрўғли қўлини узатса, икки қўлини бир қўлим блан ушлаб туриб, шакар томирига қўйиб туриб юборайин. Қалласи сапчадай юмалаб кетсин“, деб бу шумликни ўйлаб бораётир.

Энди Гўрўғли қандай? Бувиҳилол гўрда туққан вақтида, чилтанлар йўргаклаб олган эди. Тиклаб қараган жонзот омон қолмасин деб, Гўрўғлининг кўзига ўн етти шернинг ўтини эзиб қуйган эди. Гўрўғли роса тиклаб қараса, қора тошни қоқ ёриб юборар эди. Ҳарким Гўрўғлини кўзидан танир эди.

Шул вақтда Авазхон ҳайдаб, Гўрўғлига тўғри қилди. Қаландар Гўрўғлини кўрган вақтда: „Қалай хоним, омонмисиз?“ деб, қўлини узатиб бораберди. Гўрўғли ўлтирган ерида сиёсат қилиб: — Бадбахт қаландар, арзинг бўлса кейиндан ўлтириб айт! — деб, жекирди. Гўрўғлининг сиёсатидан ақли шошиб, табгиридан адашиб, минордай гумбирлаб йиқилди. Қаландарнинг йиқилганини кўриб, соп оқ таёқ, кўк таёқ блан ясовуллар чопқиллаб келиб, қаландарнинг елкасига туртиб: — Қаландар, сен қўрқмай, арзинг бўлса тўғри ўтириб айтгин! — деди. Қаландарнинг ҳуши ўзига келиб, бўғини қалтираб, ўрнидан туриб, Гўрўғлига тўғри бўлиб, бир сўз деб турган экан:

14

Ғарибликдан менинг сўлган тарзим бор.
Э номард Гўрўғли, сенга арзим бор!
Ўз элимда шоҳлик ғамин еб эдим,
Бир сабабли менам сенга кеб эдим!

¹ Бу сўзни ўйлаб.

Мени билсанг Аштархоннинг хониман,
Била билсанг ла'ли-маржон кониман,
Сўзимни эшитгин, номард Гўрўгли,
Бир сабабли менам сенга келаман!

Армон блан билмаганим билдирдинг,
Дўст йиғлатиб, душманимни кулдирдинг,
Бундай кунда мени изза қилдирдинг!

Оҳ тортсам сарғайди гулдайин тал'ат,
Балки менга солдинг ваҳми қиёмат,
Сендан қутулмоғим гумон саломат,

Арзимни эшитгин, номард Гўрўгли!
Сенга келган мендайин қаландарди,
Қаландарнинг бир тилаги бор эди.

Бу сўзни эшитиб, қаландарга қараб Гўрўгли ҳам бир
сўз деб турган экан:

15

Қаландар, эшитгин айтган тилимди(ни)!
Соларман бошингга қаттиқ зулимди(ни)!
Номард дема, дарров қирқай тилингди(ни),
Номард деб, баччағар, кимни айтади?

Худо дегин, яратканга йиғлагин,
Мендай мардни сра номард демагин,
Ҳар талабинг бўлса мендан тилагин!

Мен берайин қатор-қатор норимни,
Нор устига юклаб берай заримни,
Мен берайин бисотимда боримни,
Керак бўлса, берай Чамбил шаҳримни.

Номард деб, баччағар, кимни айтади!
Қаландар, сенга соламан зулимди!

От боватдан¹ келган бўлсанг, ғайри дин,
Берай сенга Ғиркўкдай тулпоримни!
Одам боватдан келган бўлсанг, ғайри дин,
Бердим сенга Аваздай қўчқоримни!

Хотин боватдан келган бўлсанг, ғайри дин,
Бердим сенга Юнус, Мисқол ёримни!

¹ От туфайли демоқчи.

Номард дема, дарров қирқай тилингни,
Мен берайин бисотимда боримни!

Ҳар талабинг бўлса энди тилагин,
Мендайин мардларни номард демагин!

Бу сўзни Гўрўғлидан эшитиб, қаландар ҳам Гўрўғлига
қараб бир сўз деб турган экан:

16

Ғарибликда авҳолима йиғлайин,
Нор кесар олмосни белга чалайин.
Сўзимни эшитгин, номард Гўрўғли,
Сенда нима борди, нима тилайин!

Сенам беглик дахмазасин тутибсан,
Қирқта ўғри бир равогда ётибсан!
Бизнинг элдан моллар қувиб сотибсан.
Сенда нима борди, нима тилайин!

Нима қилай катакдайин юртингни,
Даркори йўқ, ўғри азаматингни!
Нима қилай чигирткадай отингни,
Бефойда у икки паризотингни,
Нима қилай сени мамлакатингни,
Сенда нима борди, нима тилайин!

Сен ҳам менга беглик лофи урасан,
Ўғрилар сардори бўлиб юрасан!
Лоф уриб, Гўрўғли, нима қиласан,
Сенда нима борди, нима тилайин!

Бу сўзингдан бу қаландар ғам емас,
Хўб ўйлагин, менам сендан кам эмас!

Бу сўзларни айтар мендай қаландар,
Катта кетма, лофи сўзинг не даркор!
Мени сўрсанг Аштархондай шахрим бор,
Бўлмайсан, Гўрўғли, менга баробар!

Сенам бўбсан Чамбил элда амалдор,
Қаватингда бешта, ўнта ўғринг бор.
Аҳволингга лоф урмоқлик на даркор,
Аштархоннинг хони, билсанг, қаландар!

Сенда нима борди, нима тилайин,
Зулфизарни ол, кучинг кўрайин,
Зўрлигингга шунда қойил қолайин!

Ана энди Гўрўғли саф турган амалдор, бегларга қараб: — Ушла баччагарни! — деб зарб қилди. Бу сиёсатни кўриб туш-тушдан амалдорлар, беглар қаландарга қараб интилди. Беглар интилган ҳамон қаландар бир тилисмот дуо ўқиб, осмонга учиб кўтарилиб кетди. Ҳамма беглар бир-бирига қараб онг-тонг бўлиб: „Бу қаландар бизни гап блан андай қилиб кетди“, деб қолди.

Қаландар ҳавога кўтарилиб, қуйилиб бориб, Хитой-Қўтон деган шаҳарга тушди.

У қаландарни Зибитқул овшар дер эди. Яна бир укаси бор эди. У, Хитой-Қўтон шаҳрида пошшо эди. Унинг отини Ҳайитқул овшар дер эди. Қаландар укасининг олдига телпаги қайқайиб кириб борди. Укаси акасини бу аҳволда кўриб: — Э ака, сенам Аштархондай шаҳарда пошшо эдинг, сенинг телпагинг қайқайиб юриши қандай? — деди. Шунда қаландар айтди: — Э ука, менинг нимами сўрайсан. Истамбулда Зулфизарга ошиқ бўлиб, икки марта қўшин қилиб бориб, қўшиним Зулфизарнинг йўлида қирғин топиб ўлиб кетди. Шаҳримда эркак жонзот қолмади. Аёллар блан ҳангама қилиб менинг созим келмади. Ундан Чамбил бордим. Гўрўғлини кўрайин, шундан та'лим олайин деб. У ҳам тиклаб қараб, юрагимни ёриб юборди. Сенга келдим, беш-олтита одам берсанг, элимга бориб, ҳангамалашиб юрсам.

„Ҳайр“ деб, акасига Хитой-Қўтон мамлакатидан эллик лак қўшин берди. Эллик лак қўшинни Аштархонга эргаштириб келиб, Аштархон шаҳрига киргизиб, Аштархонда қолган хотинларни биттадан, иккитадан хотин қилиб олиб бераверди.

Зибитқул овшар туриб айтди: „Одам топилар экан, икки ўртада Зулфизарнинг дарагини Гўрўғлига бежой эшитириб келдим. Бир кечада бир одамни юбориб, ўғирлаб кетиб қолмаса“, — деди.

Шунда шаҳарга жар қўйди: „Зумрад тоғнинг офтобрўй бетига Чамбилдан биров ўтса, қўлга тушириб берган кишининг талабини бераман“, — деди. Шаҳрида етмиш бешга кирган бир кампир бор эди. У: — Менинг талабимни берсанг, мен корини қиламан, — деди. Зибитқул овшар бу сўзни эшитиб: — Сенинг талабинг нима? Тила! — деди. Шунда кампир айтди: — Менга элликта уста, элликта мардикор, қирқ шопда арақ, қирқ қути беҳуш қиладиган дори бергин, — деди.

Кампирнинг ҳар нима айтганини пошшолик тайёр қил-

ди. Кампир устаю, мардикорларни олиб келиб, Зумрад тоғнинг офтобрўй бетида лақим қаздираберди. Лақимни қаздириб, қирқ зинапоя пастдан—тағизабиндан, эшигини бағдодий қилиб гул кескан томларни солдираберди.

Бу иморатларни тамом қилиб, устаю, мардикорларга жавоб бериб жўнатди. Бу маконга беҳуш қиладиган дориларни, арақларни ғамлаб қўйди. Гулпаридеган бир парини ҳам бу маконга олиб келиб ўтқизиб қўйди. Аслаҳа-анжом, кўп нарсалар ғамлаб, ғорнинг оғзига бир лочиқни тикиб қўйди. Кампирнинг халажапаланг деган бир эшағи бор, го осмонга учади, го ерга тушади. Кампир: „Чамбилнинг одами ахири ўтар-да“, — деб юраберди.

Ана энди Гўрўғли, Юнус, Мисқолни Кўҳиқоф мамлакатидан узатиб қайтганда, етти минг девни етти йил ишлатиб, Зумрад тоғдан йўл очиб эди. Аштархонга ўтган одам. Зумрад тоғнинг белидан, Гўрўғлининг очкан йўлидан ўтиб борар эди. Зибитқул овшар Ҳайитқул овшарнинг Гидамгўш деган бир полвонини олиб келган эди. Гидамгўш полвон бир қулоғини остига тўшаб, бир қулоғини устига ёпиб ухлар эди. Етти минг девнинг етти йил ишлаб очган Зумрад тоғнинг йўлига Гидамгўш полвонни ўтқизиб кўрди. Тоғнинг камин¹ баббаравар бўлиб тўлиб турди. „Энди Чамбилнинг одами тоғдан ошолмайди“ деб, димоғи чоғ бўлиб Аштархон шахрида юраберди.

Шул орада бир йил ўтди. Қаландарнинг: „Кучинг етса Зулфизарни ол“, дегани Гўрўғлига алам қилиб ўтди. Гўрўғли, қирқ йигити блан, Ҳасан, Авази блан, неча сардор, беглари блан ўтириб хизмат косани қўлига олиб, йигитларига қараб бир сўз деб турган экан дейди:

17

Аё беглар, тимсол айтай бир алвон,
Олмос пўлот белда, энимда қалқон,
Бу давлатни бизга берганди раҳмон,
Йигитларда бир на'ра шер бормисан?

Саваш бўлса, ширин жондан кечкидай,
Ғанимларга кафан тўнин бичкидай,
Душманларни найза блан санчкидай,
Шул косани қўлдан олиб ичкидай,
Йигитларда бир на'ра шер бормисан?

Хизмат деса, ўзин бажо билгидай,
Душманларга қора кунни солгидай.

¹ Қирқилиб йўл очилган ери демоқчи.

Истамбулдан ёрни олиб келгидай,
Шул косани келиб қўлдан олгидай,
Йигитларда бир на'ра шер бормисан?

Эшит, беглар, менинг айтган дотимни,
Қайсинг борсанг, берай Ғиркўк отимни,
Истамбулдан олсанг паризотимни,
Белга боғлаб бу кескир пўлотимни,
Қиларсанми, беглар, бу хизматимни?

Сен эшитгин мендай бегнинг сўзини,
Кучук босмас йўлбарс, шернинг изини,
Олиб келсанг Мизробшоҳнинг қизини,
Мунда обод қилсанг Чамбил юртини!

Бу сўзни эшитиб, йигитлардан ҳечбир садо чиқмади.
Гўрўгли ўзи гапириб, ўзи қўйди. Гўрўглининг диққат бўл-
ганини кўриб, Авазхон ўрнидан туриб, хизмат косани сўраб,
отасига қараб бир сўз деди:

18

Отажон, қулоқ сол айтган тилима,
Шу замон косани бергин қўлима,
Йўқса жавоб бергин Аваз ўғлига!

Остима миндиргин араби отни,
Белима боғлайин кескир пўлотни,
Истамбул шаҳрига қилай ғазотни,
Олиб келай Зулфизар паризотни.

Мен кесарман душманларнинг бўзини,
Кезарман чўлларнинг қула тузини,
Ҳазил билма Авазхоннинг сўзини,
Бориб олиб келай шоҳнинг қизини!

Мундан борсам миндирарман Ғиротга,
Аваз танҳо тегар сонсиз бадзотга,
Мен борайин Зулфизар паризотга,
Олиб келай, ота, Чамбил элотга!

Бу сўзни Аваздан эшитиб, Гўрўгли Авазга қараб яна
бир сўз деб турипти:

19

Авазжон, эшитгин айтган дотимни,
Мен синайман қирқта азаматимни,
Мен сенга бермайман Ғиркўк отимни!

Зулфизар деб сенам талаб қилмагин,
Қўйгин, болам, Истамбулга бормагин!
Зулфизар йўлида ғариб ўлмагин,
Сен ўзингни бекор абгор қилмагин!

Баҳодирлик да'во қилиб юрасан,
Бир зўрнинг қўлида ғариб ўласан!
Зулфизар деб ўзинг абгор бўласан,
Жоним болам, бориб нима қиласан?

Ҳарбир зўр полвонга дучор бўласан,
Ҳолинг билмай бекор лофи урасан!
Ёш ўғлонсан, болам, нобуд бўласан,
Истамбул шаҳрига қандай борасан?

Бу сўзни эшитиб, Авазхон яна мажлисда жойини топиб
ўлтирди. Яна йигитларига қараб, Гўрўгли бир сўз деди:

20

Омонликдан менам ботир деганлар,
Оқ киравка, олтин совут кийганлар,
Олтин байдоқ блан найза олганлар,
Отнинг югуринин сайлаб минганлар,
Талашиб бегликдан ин'ом олганлар,
Йигитларда бир на'ра шер бормисан?

Ҳарна хизмат бўлса, туриб қилгидай,
Ғайрат қиб Истамбул бориб келгидай,
Зулфизарни Чамбил олиб келгидай,
Йигитларда бир на'ра шер бормисан?

Гўрўглининг тузин ҳақлаб тургидай,
Ёвни кўрса, қайтмай уруш қилгидай,
Душманларга шўри-ғавғо солгидай,
Истамбулдан ёрни олиб келгидай,
Йигитларда бир на'ра шер бормисан?

Бу сўзни айтди. Гўрўглининг йигитларидан ҳеч гап
чиқмади. Яна Авазхон ўрнидан туриб, қўл қовуштириб,
отасига қараб бир сўз деб турган экан:

21

Ота, эшит мен айтган нолишимни,
Соп аёллар еган нону-ошингни!
Эркак дема, ота, қирқ йигитингни,
Хизматга буюргин бу фарзантингни!

Майдон бўлса, сотар эдим ширин жон,
Душман кўрсам, сра бермасман амон!
Хизмат бўлса, қайтмай борар Авазхон,
Сен хизматга мени буюр, отажон!

Душман кўрсам, қайтмай қилиб савашти(ни),
Майдонда кесарман сонсиз кўп бошти(ни),
Номард йигитларнинг ақили шошти,
Муни кўриб, Аваз ўтдай тутошти.
Олиб келай Зулфизардай бувушти(ни)!

Минайин остима араби отти(ни),
Истамбул юртига қилай ғазотти.
Олиб келай Зулфизар паризотти(ни),
Обод қилсақ, ота, Чамбил элотти(ни),
Ғазот эса қайтган киши номартти(дир),
Албатта, отажон, бергин Ғиротти(ни)!

Боғбон бўлсам, қизил гулди терайин,
Баланд-пасти,¹ узоқ йўллар юрайин.
Насиб этса Истамбулга борайин,
Истамбулдан ёрни олиб келайин!

Сен эшитгин Авазхоннинг сўзини,
Кучук босмас йўлбарс, шернинг изини,
Олиб келай Мизробшоҳнинг қизини!

Шул замон косани бергин қўлима,
Даврон суриб, ота, Чамбилэлингга,
Ҳолисанло жавоб бергин ўғлингга!

Бу сўзни Гўрўғли эшитиб, хизмат косани Авазхонга узатди. Бу косани Аваз ичиб, бу хизмат Аваздан бўлди.

Гўрўғли Соқи деган хизматкорини чақириб:— Боғда очилган гулим, жони-дилим, Аваз ўғлим Истамбул юртига Зулфизар ойимга бормоқчи бўлди. Авазга Ғиротни эгарлаб, чоқлаб, олиб келиб бергин!— деб, буюрди. Соқи туриб кетди. Тош таблага, Ғиротнинг қошига етди. Таблага бориб шундай қараса, хоннинг Ғироти сағриси тошиб, ёли қулоғидан ошиб, учадиган қушдай, қулоқлари қамишдай, ҳар кўзи таркашдай бўлиб, юлдузни кўзлаб, тараққос боғлаб, ҳар алвонда ўйнаб турипти. Отнинг ўйнаб турганини Соқи кўриб, отни та'риф қилиб, отга қараб бир сўз деб турган экан:

¹ Баланд-пастдир ма'носида.

Йилқичида¹ ўзи келган сининди,
 Тубушқон туёқли, морол беллиди,
 Аросат кунда ажаб ҳоллиди,
 Назаркарда, билинг мундай тулпорди,
 Ёр изласа кўрар неча шаҳарди(ни).

Қамчи урса ўтар осмонда қушдан,
 Ҳеч камлиги йўқди,² йўрға юришдан.
 Умид қилар ҳар шаҳарда бувушдан,
 Назаркарда билинг мундай тулпорди(р).

Гулрамондан олдинг Ой Хиромонни,
 Зангор элдан олдинг Арзигул ёрни.
 Арзрумдан олиб Далли зулфдорни,
 Таркистондан олдинг Малика ёрни.
 Энди излаб Зулфизардай дилбарни,
 Ёр ахтариб кўрдинг неча шаҳарни.

Сени минган беглар дар'ёдай тошди,
 Йўлиққан душманнинг ақили шошди,
 Тўртиланчи Ирам боққа етишди,
 Ирам боғда кўп девларман³ савашди.

Дев-парининг додин берган бедовди(р),
 Ун ярим лак ёвга зўрлик еткизиб,
 Шоврибшоҳнинг барно қизин обқочди.

Соқи бу сўзни айтиб, отни яланғочлаб, қашлаб, эгар-
 лаб турган ери:

Оша элга ошкан тортар хўрликни,
 Мард йигитлар мудом қилар эрликни.
 Бисмилло деб солди отин белига,
 Кимхоби майиндан бўлган терликни.
 Эр йигитлар кўрадакан⁴ дурбуни,
 Усталар ишлатар пўлат қирғини,
 Бисмилло деб солди отнинг устига,
 Зарлийи зарбобдан бўлган чирғини.

¹ Йилқи ичида.

² Йўқдир.

³ Девлар блан.

⁴ Кўрар экан.

Чиргининг устидан қўйди белликни,
Боз устидан қўйди жиҳалдирикни,
Муллалар ўқийди зеру-забарни,
Усталар чопади теша, табарни.
Бисмилло деб солди отнинг устига,
Тилло карсан, олқор мўғиз эгарни.

Эл кўчириб ола тоғдан оширди,
Сирин айтмай душманлардан яширди.
Икковиям тиллоданди¹ узанги,
Ярқиллатиб икки ёққа туширди.

Қишман ёз ўртаси ишшай совурди,
Ёмон одам мудом қилар говурди(ни),
Лоф айтганда ботмонданам оғирди,
Бисмилло деб солди отнинг устига,
Чочоғи зумратдан, зарли довулди(ни).

Гона-гона бандаларинг ёйилди,
Худо қилган ишга банда қойилди(р),
Бисмилло деб тортди отнинг белидан,
Сирти ипак майин айилди(ни).

Чуҳ десанг, ўзади осмонда қушдан,
Ҳеч камлик бўлмаса йўрға юришдан,
Бисмилло деб тортди отнинг белидан,
Ун саккиз қуббали чиготой пўштон.
Сағрисиға ташлаб карки қуйишқон,
Ҳар қуббаси келган катта таркашдан,
Абзалининг бари ола қайишдан.

От абзаллаб Соқи шундай қувонди,
От бошига солди олтин юганди(ни).

Абзаллаб чоқлади Соқидай бегзот,
Ҳар алвонда ўйин қилар Ғиркўк от,
Эрта-мертан Аваз қилади ғазот,
Таблада чоқловли тури² ҳайвон зот.

Хизматкорлар отга хизмат қилади,
Тонг откунча етаклашиб юради,
Авазга совутиб отни беради,
Хизмат қилиб, парвариш қиб кўради,
Нима бўлса вақтин хушлаб туради.

¹ Тиллодан эди.

² Туради, турипти ма'ноларида.

Бу хизматни Аваз ўғлон билсин деб,
Истамбул шаҳрига ўзи борсин деб,
Келе, деб Ғиротни обкеб бойлади,
Эрта-мертан Ғиркўк отни минсин деб.

„Тонг откунча дамани олиб турсин“, деб бойлаб қўйди. Эрта-мертан тонг отти, Соқи еталади Ғиротти. Соқининг қўлида ўйнаб бораётипти бекнинг Ғироти. Ҳар алвонда ўйнаб, жиловхонага етти. Жиловхонада „Авазхон келар“, деб Соқи отни кўндаланг қилиб турипти.

Авазхонга Гўрўғли заррин сарполар кийгизиб, тилло камарлар белига бойлаб, қанча амалдорлар блан кулиб-ўйнаб, Авазхон уруш яроғини ғамлаб, исфиҳон кескир пўлотлардан белига бойлаб, от, яроғ асбобини шайлаб, совут-қалқонини олиб, неча беглар блан ҳамроҳ бўлиб, бирга-бирга жиловхонага—отнинг қошига келиб, Ғиротни кўриб, отнинг манглайини силаб, ҳожатини ҳақдан тилаб, отнинг белига минаберди. Гўрўғли Авазни отлантириб: „Яхши бор“, деб дуо қилиб, Авазга қараб бир сўз деб турган экан:

24

Бир нучук номардга кўнгил бермагин,
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Кўп яшагин, кўп йилгача ўлмагин,
Душманлар қўлида асир бўлмагин,
Кўрар кўзим, болам, ҳаққа топширдим!

Қулоқ солгин бек отанг нолишига,
Яхши одам кўнар тангри ишига,
Ёмонни йўлатма отнинг қошига,
Аччиқланиб урма отнинг бошига,
Кўрар кўзим, болам, ҳаққа топширдим!

Қайда борсанг Шоҳимардон ёр бўлсин,
Унаккимом¹, чилтан мададкор бўлсин.
Боргин, болам, сени ҳаққа топширдим.

Отлантирдим, болам, сендай улимди(ни),
Бемаҳал бермасин эгам ўлимди(ни),
Соғ-саломат келиб кўргин элингди(ни),
Ўйнаб-кулиб, Аваз болам, бор энди,
Бор энди, фарзандим, ҳаққа топширдим!

Бу сўзни эшитиб, Аваз отаси блан хўшлашиб, отасига қараб Авазхон ҳам бир сўз айтаберди:

¹ Ўн икки илом.

Ғариб қўнглим бунда қайнаб жўш энди,
Эсан бўлса, налар кўрар бош энди.
Мен кетарман Истамбулнинг шаҳрига,
Бирга юрган қадирдонлар, хўш энди!

Остима миндирдинг қиз белли тулпар,
Шикор қиб¹, отландим кўп узоқ йўллар,
Менинг излаганим гул юзли дилбар,
Чамбилбелда юрган қадирдон беглар!

Катта-кичик турган амалдор, беглар,
Излаганинг бўлди пари зулфакдор.
Бекларнинг каттаси — Гўрўгли номдор,
То кўргунча ка'бам отам, аллаёр!

Эшитинглар Авазхоннинг тилини;
Саломат кеб² кўрай Чамбил элини.
Олиб келсам Зулфизардай парини,
Обод қилсам Чамбил кирди-корини,

Аваз кулдирганди кўп бегларини,
Шоду-хўррам қилиб Чамбил шаҳрини,
Ўйнатиб минганди бу тулпорини,
Отлантириб Аваздай қўчқорини.

Хўшлашиб Авазхон ундан жўнади,
Қизу-жувон барча чиқиб қаради,
Тамошобин саф-саф бўлиб қолади,
Омин олло, деди, Аваз жўнади.

Гўрўгли фотиҳа бериб, қанча бек, хон, амалдорлари
блан дуо қилиб жўнатди. Катта-кичикдан дуо олиб, Аваз-
хон йўлга кирди. Авазнинг жўнагани Чамбил юртига овоза
бўлди. Қизу-жувонлар том-томнинг бошига чиқиб, саф-саф
бўлиб қараб турди. Авазни, пўшт-пўштлаб Чамбил қал'аси-
дан чиқариб йўлга солди. Авазхон Истамбул шаҳрини из-
лаб жўнайберди. Авазхоннинг йўлда ёлғиз бораётганини
шоирлар бундай деб та'риф қилади:

Дубулға бошда дункуллаб,
Кар қубба қалқон қарқиллаб,

¹ Шикор қилиб.

² Келиб.

Тилло поянак урилган,
Узангиларга шарқиллаб.

Аваз ўғлон бораётир,
Олғир қуштайин чарқиллаб.
Ғироти ўйнаб диркиллаб,
Ҳай, равшан кўзларин ёшлаб.

Урди қамчини қудочлаб,
Остидаги Ғиркўк оти,
Ирғир эди яшин ташлаб.

Урган қамчи симдай ботти,
Авазхон шуйтиб¹ йўл тортти,
Қир келса қилпиллатти,
Ўр келса ўмгаиллатти,

Орна келса иргитти,
Шуйтиб Аваз йўл тортти,
Остидаги Ғиркўк от,
Кунба-кун бўйинин узотти.

Йўлнинг танобин тортти,
Аваз қилди ғайратти,
Неча беллардан ўтти.

Тоғларда борди заранги,
Эйнида борди паранги,
Ақшомлар тошдай қоронғи,
Шуйтиб Авазхон йўл тортти.

Осмонда бор ёруғ юлдуз,
Дар'ёда ўйнайди қундуз,
Аваз қистаб йўл тортади,
Тўққиз кеча, тўққиз кундуз.

Тўққиз кеча-кундуз йўл тортиб, файзи саҳар вақтида
Зумрат тоғига етди. Борса, қоронғи кеча, ўтадиган йўл йўқ.
Авазхон: „Бесоат кунн отланган эканман, онамни узатганда
бу ерда йўл бор эди, йўл беркилиб қолипти“ деб, файзи
саҳар вақтида, авлиё-анбиёларни шафи' келтириб Ғиротига қа-
раб, бир сўз деб турган экан:

Жоним Ғирот, молим Ғирот,
Сени минган топар мурот.

¹ Шундай қилиб.

Еминг кишмиш, тўрванг банот,
Ирғигин, отамнинг оти!

Емини тоза есин деб,
Қирқ бир шамни ёқдирдим.
Эркакнинг қўли заҳар деб,
Қирқин қизга боқдирдим.
Оёғин кишан қирқар деб,
Пўтадан пайванд тақдирдим.
Ем еганда чанг бўлар деб,
Марварттан¹ охир қилдирдим.
Тишини арпа урар деб,
Кишмишдан емлар тўкдирдим.
Ирғигин, отамнинг оти!

Бек отамнинг тубичоғи,
Устингда Чамбил ғўчоғи,
Олдингда Зумраднинг тоғи,
Ирғигин, отамнинг оти!

Хон Гўрўғлининг ҳурмати,
Хафа қилма Аваз мартти(ни)!
Мендан кўп дилтанглик ўтти,
Қолмас Авазнинг тоқати,
Кетсин бошидан кулфати,
Ма'тал бўлди Чамбил марти,
Ирғигин, отамнинг оти!

Ҳай деганда ҳаққа етканди доти,
Диққат бўлиб турган Чамбил бегзоти,
Минганларнинг етар мурод-мақсати.
Ёзилганди тўрт ярим газ қаноти,
Тўрт оёғин бағрига об ул замон,
Жуппай бўб ирғиди бекнинг Ғироти.

Кун кўтарилган вақтда, Зумрад тоғининг офтобрўй бетига ирғиб ўтди. Авазхон туриб айтди: „Бу даф’а бир ўзим эдим, кўтариб ирғиди. Истамбул шаҳрига борсак, Зулфизар ойимни олсак, икки одам бўлиб мингашиб қолсак, одам ночор бўлар. Онамни узатиб ўтган йўл бор эди. Шундай салт вақтимда, йўлни мўлжаллаб кўриб кетайин“, — деб отни еталаб, йўлни мўлжаллаб келса, йўлни бир кофир олиб ётипти. Авазхон шундай қаради. Бу кофир маст бўлиб ухлаб ётган, хурракни баланд тортган, калласи тизза бўйи тошга ботиб кетган. Авазхон бу ётган кофирни кўриб,

¹ Марвариддан.

„буни, уйқуда ўлдирмайин“ деб, илон тилли кескир пудотни яшилдай қилиб, ғилофидан суғуриб олиб, Гидамгўш полвоннинг сонига суқиб юборди. Гулбантдан ўтиб кетди. Маст бўлиб ухлаб ётган эди, кўзини очгани малол келиб, бир инграниб ётаберди. Яна, Авазхон кўнглин хушлади, ханжарини қўлига ушлади. Гидамгўш полвоннинг ўнг қўлини чопиб ташлади. Шунда ҳам, „тоғнинг осов чибини чаққани ёмон“, деб ётаберди. Авазхон: „Муни ўлдириб қўяман шекилли. Ке, бир савол қилиб кўрайин“, деб бир сўз айтиб турган экан:

28

Боз устинга келиб қолди Авазхон,
Ағдарилиб ётаберма дус тумон,
Калма айтиб, энди бўлгин мусулмон,
Имон ҳамроҳ қилиб ўткин дун'ёдан!

Мусулмон бўлмасанг бермасман амон,
Соларман бошингга бир қаттиқ тумон,
Насиҳат сўз айтар сенга Авазхон,
Кофир бўлиб, сўнгра қилма пушаймон!

Гидамгўш полвон Авазхондан бу сўзни эшитиб, мусулмон бўл, деганини билиб, аччиғи келиб, ўрнидан турмай, ёнбошлаб ётган ерида бу сўзни гапириб ётди:

29

Юрган йўлим адир эмас, жўнағар,
Найза текса оқ бадандан қон оғар,¹
Биров ўнгга, биров сўлга юради,
Мени блан не ишинг бор, энағар?

Ошиқнинг паймиди қоронғи кеча,
Ийғласанг ҳолингга йиғлар бирнеча.
Қаторга тиркалган лўк блан норча,
Устига юкласанг қирмизи парча,
Менга савол қилиб, ишларинг қанча?
Ўз йўлингга борабергин, ғарбачча!

Мендайин полвоннинг кўнглин бўласан,
Тур, йўқол, уйқумни ҳаром қиласан!
Одам резги ўзбак, тайин ўласан!

¹ Оқар.

Сен ўзингни одам чоқлаб турасан,
Ағдарилсам сен остимда қоласан,
Тур, йўқол энағар, нима қиласан!

Чигирткадай миниб юрган отинг бор,
Қурмисқадай сенингам жасадинг бор!

Кеткин, ўзбак, кўп айланиб турмагин!
Ажал ҳайдаб кебсан, кетгин, ўлмагин!
Кўп турсанг, жонингдан умид қилмагин!

Авазхоннинг аччиғи келиб, яшиндай қилиб шириллатиб,
ун етти газ олмос пўлотни ғилофидан суғуриб олди. Авазхон:
„Халилулло!“, деб Гиламгўш полвоннинг бошига қилич солди.
Танидан бошини жудо қилиб юборди.

Гиламгўш полвон лопиллаб, гупиллаб бекорга ўлиб
қолди. Ўлиги бир тоғнинг чўққисидай бўлиб қолди. Аваз-
хон Гиламгўш полвонни ўлдирганига кўтарилиб, бир сўз
айтиб турган экан:

30

Қийғир деган қуш ўтирар қиёда,
От ҳукмида ғаним юрар пиёда.
Гўрўғлини зўр дейдилар, худойим,
Қилган ишим ҳар одамдан зиёда.

Жаҳонни сайр этиб ўйнаб-кулганман,
Душманларман неча ғазо қилганман,
Ҳариф кеса кўп савашиб кўрганман,
Ҳеч урушда бундай кофир ўлган йўқ.

Бизлар кўрдик қисса кўзнинг зўрини,
Уч йил кеб қамади Чамбил элини,
Ҳон Гўрўғли чиқиб қирди барини,
Ўлжа қилиб олдик молу-зарини,
Шул майдонда бундай кофир ўлган йўқ.

Майдонда чиқарди Ғирнинг буғини,
Қонга бўяб Зарчашманинг сувини,
Йиқди Бектошхоннинг беш минг туғини,
Шу урушда бундай кофир ўлган йўқ.

Ҳасан ўғлон от белига минганда,
От ўйнатиб Арзрумга борганда,
Арзрумдан Даллойимни олганда,

Доғистонда уч ой уруш бўлганда,
Шул урушда бундай кофир ўлган йўқ.

Юсуф ўғлон от устига минганда,
Гул Ирамдан Хиромонни олганда,
Неча полвонлари уруш қилганда,
Шул урушда бундай полвон ўлган йўқ.

Ана энди Авазхон бу сўзни айтиб, Ғиротнинг белига миниб олди. Отнинг жиловидан ўн икки имом, қирқ чилтан ариди. Аваздан пирлар ҳазар қилди, мунинг кўнглига манманлик келди деб, чилтанлар ташлаб қочаберди. От ҳам юрар йўлидан адашиб, бир тумонда юргандай гангиб, қаёққа юрарини билмай, чўлга тушиб кетди. Авазхоннинг калласи ғувлаб бораётир эди. Халажапаланг эшакни минган бир кампир, Авазнинг олдидан чиқакетди. Авазхон бу кампирнинг қадди-жасадига қаради. Кампир Авазга яқинлаб келаётир. Кампир Авазга бу сўзни айтаётир:

31

Шукур ҳақнинг даргоҳига,
Аваз жони-дилим келди,
Боғдочилган¹ гулим келди.
Авазхондай улим келди.
Чамбил элдан мартим келди,
Қизимга домодим келди.

Айрилиққа бағрим доғлаб,
Ҳар куни мен йўлга қараб,
Авазжонни юрдим сўраб,
Кутган менинг ўғлим келди.

Кетар юракдан армонлар,
Йўлга қарар хиромонлар,
Қурилар базми-давронлар,
Келиб қолган Авазжонлар.

Келганди менинг Авазим,
Кўп сарғайиб менинг юзим,
Тўрт бўлганди менинг кўзим,
Йўлга қараб, жоним қўзим.

Бориб жуфт бўлса Авазим,
Аваз менинг добилбозим,

¹ Боғда очилган.

Жуда яхши кўрган қўзим.
Ўйнаб-кулса сарви нозим.

Бу сўзни кампирдан эшитиб, Аваз кампирнинг жасадига қаради. Жағининг гўшти қочган, тоси тепасидан тарлон очган, бурди кетган ноқулай кампир кўринди.

„Мабодо бир айёр бўлмасин“, деб Авазхон кампирга қараб бир сўз деб турган экан:

32

Аваз эканимни қайдан биласан,
Ўт, жодугар, армон блан ўласан.
Қурғур айёр, йўлда нима қиласан?

Тўкарман кўзингдан селоб ёшингни,
Айёрликман чиқармагин довшингни,
Қилич уриб мен кесарман бошингни!

Ҳила блан ихтиёрим оласан,
Кашмирлик қиб мени қайдан биласан?
Қурғур мастон армон блан ўласан,
Тур, йўқол, йўлимда нима қиласан?

Бу сўзни эшитиб кампир: „Бу унча-мунчага кўнмайдиган чапани жувонмарг экан“, деди. Эшагидан тушиб, бир сиқим тупроқни олиб, тилсимот дуони ўқиб, Ямандан-Ясарга, Хитой-Қўтонга, Озарбайжонга отиб кўрди. Авазнинг қариндошини топмади. Яна бир қисим тупроқни олиб, тилсимот дуони ўқиб, Сабистон, Доғистон, Гуржистонга қараб отди. Тилсимот блан Авазнинг етти юз уйли қариндошини Гуржистондан топди.

Тилсимот дуо блан билди: Авазнинг отасининг оти Булдур қассоб, энасининг оти Ойгулойим экан. Болойим деган синглиси бор. Мирза Маҳмуд деган иниси бор эканини билиб, бўлакдан Авазнинг туққангина холаси бўлиб, гап блан Авазнинг ақлини олиб, Авазга меҳрибонлик қилиб бир сўз айтиб тургани:

33

Бедов минсанг от абзалинг шайлансин,
Ҳаво ёғса ҳалқоб ерлар лойлансин,
Ҳар ерда душманнинг қўли бойлансин,
Жасадингдан мендай холанг айлансин.

Яна қайтиб Гуржистонга бордингми,
Ойгулойим—жигаримни кўрдингми?

Бир оллога еткай менинг нолам, деб,
Балки вайрон бўлди кулбахонам, деб.

Оқ сут берган энанг бўзлаб йиғлайди,
Чамбил кетган менинг Аваз болам, деб.

Жаҳонни сайр этиб, ўйнаб-кулдингми,
Нор кесар олмосни белга чалдингми?
Неча йиллар бўлди Чамбил келганинг¹
Яна қайтиб Гуржистонга бордингми?
Ойгулойим — жигаримни кўрдингми?

Менам сенинг туққан холанг бўламан,
Жон болам, энангга келбат бераман.

Ўз элинда шоҳнинг ғамини еб эди,
Бояғи йил қассоб куёв кеб эди.

Истарам, ғариблик кўнглимни чопдим,
Қассоб куёв келган куни қиз топдим.

Қизми, деди қассоб куёв сўради,
Сенга аташтириб рўмол ўради.
Бўланг қурғур, бўйи етиб боради,
Юрт одами кўп маломат қилади,
Келар деб, жон болам йўлга қаради,

Эрисин тоғларнинг қори, эрисин,
Ер остида душман тани чирисин,
Қиз боланинг бўй етгани қурусин!

Тинмай болам сени мендан сўради,
Ўйнаб-кулсам, деди, йўлга қаради,
Қурғур бўланг, сенга интиқ бўлади,
Бориб ўйнаб-кулсанг қандай бўлади?

Бу сўзни холасидан эшитиб, Авазхон, холам экан, деб-
меҳр тоблаб қолди. „Худо бераман деган одамга ҳар ерда
бера-берар экан. Худо йўлдан ҳам бир хотин берди“, деди.

¹ Келганинга демакчи.

Авазнинг кўзи ғорнинг оғзига тикиб қўйган лочиққа тушиб,
холасига айтди: — Хола, бўламини ўтқизиб қўйган жойнинг
шуми, ёки бундан ҳам тузук жойнинг борми? — деди.

Бу сўзни кампир эшитиб, макон-жойларини, бўласини
та'риф қилиб бир сўз деб турган экан:

34

Эшигим борди бағдоди,
Таг забин жойларим борди,
Ўйнаб-кулсанг тарқар хумор,
Ичида ойларим борди.

Бўлангиз кўрса кўргидай,
Кўрганнинг кўнгли тўлгидай,
Бир кеча меҳмон бўлгидай,
Меҳмон борса кузатгидай,
Хуш кебсан, деб узатгидай,
Кўрпада агнаб ётгидай.

Лаблари Тошкент навоти,
Чечилса кўйлакнинг банти,
Қиз ичида ўзи танти.
Бўлангиз кўрсанг кўргидай.

Кийгани гулгун қирмизи,
Ақлингдолар¹ жоду кўзи.
Бўй еткан бўланг ўзи,
Сиздай бекнинг сарви нози,
Мендай холангизнинг қизи.

Инграниб мунча оҳи-зор,
Машриқа кўйлак, енги тор.
Ўйнаб-кулсанг тарқар хумор,
Бўлангиз жуда зулфакдор,
Сизни кўрса хизмат қилар.
Бўлангиз кўрсанг кўргидай.

Мени блан бирга борсанг,
Экавларинг ўйнаб-кулсанг,
Дун'ёни шуйтиб ўтказсанг,
Юр болам, бўлангни кўрсанг.
Бизникига меҳмон бўлсанг,
Бўланг блан даврон сурсанг.

¹ Ақлингни олар.

Авазхон бу сўзни эшитиб: „Бориб кўрадиган яхши қиз экан“, деб экави биргалашиб лочиққа бориб тушди. Тушиб, отни холасининг қўлига бериб, қирқ зинапоя пастга тушиб кетди.

Авазхон тушиб борса, гул кескан иморатлар, мунаққаш мазгил-жойлар. Шундай эшигини тепиб юборса, олтмиш тўрт алвонда нағма бериб очилади. Уйма-уй очиб борди. Гулпаридеган парини ўтқизиб қўйиб эди. Гулпаридеги Авазхон кўриб, ўрнидан туриб, таъзим қилиб ўтирди. Авазхон бўласининг қадди-қоматига қаради. Ирқи олмадай пишган, зар кокили оч белига тушган, кўрганларнинг ақли шошган, жамолига ой, кунлар талашган. Ойдай тўлган юзи бор, қуралайдай кўзи бор.

Ана энди Авазхон: „Холамнинг айтганидан ҳам хўброқ, ҳам берроқ, хўб баркамол, бўйи етган экан“, деб бўласининг қошида турди. Холаси отнинг оёғига катта кишани солиб, лочиққа бойлаб ташлаб, кейинидан холаси ҳам тушиб бораберди. Холаси — кампир, қизига қараб: — Сени аташтираган Аваз бўланг шул, бунинг вақтини хушла, — деди:

35

Экавингни қўшди қодир худойим,
Бўлангнинг вақтини хушла, Гулойим.

Бўланг излаб кепти Чамбил элидан,
Ошиб ўтиб Зумрат тоғнинг белидан,
Шароб ичсин сендай ёрнинг қўлидан,
Бўлангнинг вақтини хушла, Гулойим!

Сенга домод Аваз бўланг шул бўлар,
Чамбил элнинг ичкилиги мўл бўлар.

Остида ўйнапти араби оти,
Сенинг бўланг Чамбил элнинг бегзоти.
Ҳозир ўзи Гўрўғлининг фарзанти.
Бўлангнинг вақтини хушла, Гулойим!

Бирга бориб кўрсанг Чамбил шаҳарди(ни),
Излаб кепти, болам, сендайин ёрди(ни).
Бул бўлангга хизмат қилмоқ даркорди(р),
Қўнглидан тарқатгин чири-ғуборди(ни),
Ўйнаб-кулиб даврон сурмоқ даркорди(р).

Кокилларинг эшилганди тол-тол,
Ҳар толига берса етмас дун'ё-мол.

Магар душман келса бўлар поймол.
Бу сўзларга, жоним болам, қулоқ сол.
Хизмат қилиб бу бўлангнинг кўнглин ол!

Болам, эшит менинг айткан тилимди(ни),
Мен биладан, болам, сенинг ҳолингди(ни),
Айтган сўзга, болам, қулоқ сол энди,
Хизмат қилиб бекнинг ақлин ол энди!

Авазнинг димоғи чоғ бўлди. Бу сўзни эшитиб, кампир-
нинг қизи косани қўлига олиб, тўлдириб, шароб солиб,
беҳуш қиладиган дорилардан аралаш қилиб, аллаёр тортиб,
Авазга узатаберди. Авазхон: „Бири бўламиз экан, бири
холамиз экан, бул ўртада душман йўқ, ҳамма қариндош,
ўз-ўзимиз экан, олиб ичаберайин“, деди.

Ана энди кампирнинг қизи Авазга қараб, қўлида шароб
косани ушлаб бир сўз айтипти:

36

Коса бердим қўлим толиб,
Бул косага шароб солиб,
Коса узатдим буралиб,
Бўлам, аллаёр, аллаёр.

Коса бераман оз, тўлмас,
Ичиб, бўлинг-да шағал мас,
Мас қилмайин бўланг қўймас,
Бўлам, аллаёр, аллаёр.

Коса берар кампир қизи,
Кийгани гулгун қирмизи,
Чамбилбелнинг добилбози,
Олинг аллаёр, аллаёр.

Боғдочилар¹ гул гунчалар,
Коса берар ойимчалар,
Олиб ичинг, бегваччалар,
Бўлам, аллаёр, аллаёр.

Коса ушлаб қўлим толди,
Жон бўлам, сизга не бўлди?
Боқалмай юрдик сабилди,

¹ Боғда очилар.

Эгаси янги топилди,
Кўнглингиз кимдан қолди?
Олинг аллаёр, аллаёр.

Ма'тал бўлдим коса ушлаб,
Зулфимни белима ташлаб,
Сенинг блан кўнглим хушлаб,
Олинг аллаёр, аллаёр.

Қаддингдан айланай шунқор,
Хизмат қилганди зулфакдор,
Ўйнаб-кулсанг даврон даркор,
Келинг аллаёр, аллаёр.

Сизга қурбон ойим жони,
Ўтиришда Чамбил хони,
Гўрўглининг меҳрибони,
Келинг аллаёр, аллаёр.

Ўттиз шопда шароб ичди,
Мас бўлмайди Чамбил хони,
На бўлур бунинг амали,
Бордику¹ чилтан берган рўмоли.

Мас бўлади, шундай оғзин силайди,
Маси тарқаб кетар Чамбилнинг хони.

Бу сирларни билди айёр холаси,
Бу ишдан беҳабар Чамбил тўраси,
Шу вақтинда коса берди бўласи.

Жоду кўзин коса пана қилади,
Қоптоллаб холаси яқин келади,
Авазхоннинг чилтан берган рўмолин,
Бу айёр холаси урлаб олади,
Бошқа рўмол тизга ёзиб солади.

Бу ишни билмайди Аваз бечора,
Қилсам, дейди айёр мастон масхара.

Бошқалатдан яна ичиш бўлади,
Олти шопда шароб ичиб шул замон,
Мас бўлиб Чамбилнинг хони қулади.

Арақ ичиб Аваз бўлди ўласи,
Жаллодларга жўнаб кетди холаси.

¹ Бөр эдику.

Арақ ичган сенинг қорнинг шуми деб,
Диркиллаб қорнига тепди бўласи.

Авазхон маст бўлиб қолди. Холаси жаллод эргаштириб келгани Аштархон жўнаб кетди. Бўласи Авазнинг устига чиқиб, маймундай ирғиб, тепиб юрипти. Маст одамнинг ҳуши ўзида турар экан, фақат гапирмоққа тили бўлмайди экан. Кампирнинг қизи тепиб ётир, қўй демоққа тили бўлмаётир. Авазнинг мастликда кўнглидан кечган сўзи:

37

Мард йигитлар тоша турмас бўлирми?
Қомил пирлар ўтул қилмас бўлирми?
Йиғлаганда хабар олмас бўлирми?
Садағанг бўлайин имом, чилтанлар,
Мундай кунда раҳбар бўлмас бўлирми?

Лочиннинг қаноти бўлмасин майиб,
Балога сабр этган ҳазрати Айиб,
Уч юз олтмиш ўтган мардони гоийиб,
Кам бандалар мақсад тилар муғойиб.

Авазнинг кўнглидан бу сўзлар кечди. Пирнинг каромати, Авазни тепиб юрган пари бирдан калима айтиб, мусулмон бўлиб, Авазга қараб бир сўз деб турган экан:

38

Кўздан ёшим мўнчоқ-мўнчоқ тизилди,
Кўз ёшингни кўриб кўнглим бузилди,
Йиғлама, беғижон, бағрим эзилди,

На жойларда, беғим, ўскан элотинг?
Белинга ярқиллар кескир пўлотинг.

Кўз ёшингни кўриб қолмас тоқатим,
Қаддингдан айланай келган беғзотим.

Сўз айтади сизга мендай гажакдор,
Бул ишларни қилган сенга бозинггар,
Иш кўрсатиб кетди, кампири айёр.
Йиғлама, қаддингдан давлатли шунқор,
Кўз ёшингни кўриб кўнглим бузилар.

Пари, чилтан берган рўмол блан Авазнинг оғзини силади Авазнинг маслиги тарқади. У, бўласига қарамасдан

эшикка қараб жўнади. Бойнаги лочиққа чиқди. Қараса, отнинг оёғида катта кишан, муғайиб турипти. Кишанни бузиб ташлаб, отнинг белига миниб олди. Бўласи чиқиб, Авазнинг олдида қўл қовуштириб турди. Авазхон: — Нима арзинг бор, гапириб қол! — деди.

Шунда бўласи Авазга қараб, „Йўл бўлсин“, деб савол сўраб турипти:

39

Не сабабли чиқдинг Чамбил элингдан?
Олмос пўлот айрилмапти белингдан?
Йўл бўлсин, бегижон, қайда борасан?

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса маст бўб сайрар булбуллар,
Сендан савол сўрар мендай гажакдор,
Қаддингдан айланай бир лочин шунқор,
Йўл бўлсин, бегижон, қайда борасан?

То ўлгунча сўзлаб қолган тил бўлсин,
Узунми, қисқами- тўнинг мўл бўлсин,
Душман келиб яна сизга эл бўлсин,
Мендай ёрнинг айтган сўзи шул бўлсин,
Йигитнинг ми'рожи, тўрам, йўл бўлсин?
Йўл бўлсин, бегвачча, қайда борасан?

Гайратман чиқибсан Чамбил элингдан,
Аччиғлансанг жон қутулмас қўлингдан,
Хабар бериб кетгин борар ерингдан,
Қарчиға чангалли тўрам, йўл бўлсин?

Кўрибман тарзингни тал'атли шунқор,
Хўснингга бўлибман менам харидор,
Мендай ойим жуда сизга интизор,
Сен борар юртингдан бергайсан хабар.

Бир ерларда излаб юрган ёринг бор,
Гап сўраб турипти бу моҳи анвор,
Бўлиб чиқдинг сенам кимга харидор?
Сен борар юртингдан бергин бир хабар,
Йўл бўлсин, бегижон, қайда борасан?

Давлатингдан шоли-шолдом ўрайман,
Совлатингга мен термилиб қарайман,
Менам сенга интизорман, сўрайман,
Йўл бўлсин, давлатлим, қайда борасан?

Хафа қилма мендай паризотингни,
Мен учун тўхтатдинг минган отингни,
Чамбил деб эшитдим ўскан юртингни,
Айтиб кетгин борар музофотингни!

Сен келганча йўлга қараб турайн,
Борар мамлакатинг аниқ билайин,
Йўл бўлсин, бегвачча, қайда борасан?

„Борар юртимни сенга айтиб кетайин“, деб Авазхон
бир сўз айтаётир:

40

Эшитгин, гул юзли, айтган тилимдан,
Шу сабабли чиқдим Чамбил элимдан,
Қаҳрлансам ҳар иш келар қўлимдан,
Олмос, пўлот айрилмайди белимдан.

Сўзимни эшит, гул юзли дилбар,
Бўлиб чиқдим Зулфизарга харидор,
Истамбулда бир паризот ёрим бор.

Истамбул шаҳрига кетиб бораман,
Насиб қилса, Зулфизарни оламан,
Зулфизарга сени кундош қиламан,
Иккавингни Чамбил олиб бораман.
Мен келгунча дуода бўл, гул юзли!

Биз блан бирга Чамбил борасан,
Чамбил элда ўйнаб даврон сурасан,
Гўрўғли хунхорга келин бўласан,
Дун'ёнинг даврини шунда сурасан,
Мен келгунча дуода бўл, гул юзли!

Бу сўзни Аваздан эшитиб, Гулойим бўласи бир сўз деб
турган экан:

41

Юрар бўлсанг мана хоним, йўл бўлсин,
Сизга айтган насиҳатим шул бўлсин:

Ногаҳондан кампир чиқса йўлингдан,
Зинҳор сен ажрим қилма қўлингдан!

Ул айёرنинг билмаганин билдиргин,
Ханжар чекиб қора бағрин тилдиргин,
Қайда кўрсанг, шул кампирни ўлдиргин!

Уни билсанг жуда бозингар айёр,
Қўп айёрлар бўлалмайди баробар,
Ўлдирмасанг, тайин сени ўлдирар,
Кўрсанг ул кампирни ўлдирмоқ даркор!

Кўздан тўккин унинг селоб ёшини,
Раҳим қилмай кескин тандан бошини,
Шуйтиб¹ қилгин ул айёرنинг ишини!

Ўлдирмасанг—билмаганинг билдирар,
Шул бадбахтдан жуда бўлгин хабардор,
Гулойимнинг айтган сўзи шул бўлар.

Бул сўзни Гулойимдан эшитиб, Авазнинг вақти хуш бўлиб, ул қизнинг меҳри-муҳаббат қўйганини билиб, Авазхон отдан тушиб, кўнглини хушлаб, Гулойимнинг билагидан ушлаб, отини лочикқа бойлаб, иккави зинама-зина пастга тушиб, мунаққашли жойларга тушиб, суҳбат қуриб, бир-бирининг вақтини хушлаб, аҳди-ва'дани бир қилиб, Гулойимни тағизабинда қолдириб, Авазхон чиқди.

„Қайтарда очиб олиб кетарман“, деб тағизабинининг оғзини хаспўш қилиб, устидан қуруқ турпоқ тўкиб, ўхшатиб кўмиб қўйди.

Авазхон отланиб, кампирнинг лочигини узангилаб, ҳў ана ундай бир овлоқ жойга олиб бориб ташлади, ўзи йўлга равона бўлди.

Аштархон шаҳридан чиқиб, қирқ бир жаллодни эргаштириб холаси келаётиб эди. Авазхоннинг олдидан чиқиб қолди.

Авазни кўриб, жаллодларга айтди:—Менинг маст қилганим, манови келаётган жувонмарг эди. Нима гап бўлди, бу туриб келаётипти. Қарчиғай қуш қуюлмай бир корини қилмасанг, қуйилгандан сўнг, тепмай қайтмайди. Йўлбарс ҳалқи чопинмай, бир корини қилмасанг, отмай қайтмайди. Йўлбарс десанг ҳам шул, қарчиғай десанг ҳам шул. Ман сизлардан бурун бораин, бунга бир ҳийла қилиб кўрайин. Отдан тушириб, пиёда олиб келсак бурт бизники. Отли келса, ўлди деган шу бўлади. Ундан кейин бош яравингни қилабер,—деб кампир Авазга қараб келаберди:

Сени кўриб банди бувним бўшладим,
Жигарим деб, сенинг вақтинг хушладим,

¹ Шундай қилиб.

Бўлангман¹, чироғим, қайтиб² ўйнадинг?
Овлоқ ерга экавингни ташладим.

Ўйнатиб минибсан араби тулпор,
Аштархонда, болам, қирқбир тоғанг бор,
Бўлангман, чироғим, қайтиб ўйнадинг?
Овлоқ ерда бўланг қопти гажакдор.

Сен келганга, вақтим хуш бўб қолганди,
Тоғаларинг кўрмоқчи бўб келганди.

(Эплайётир айёр мастон ёлғонни),
Ёлғиз ерга ташлаб кебсан бўлангни!
Хафа қилма, болам, мендай холангни.
Отдан тушиб, яёв кўргин тоғангни!

Сен бўлангни ёлғиз ташлаб келасан,
Отли борсанг сен гунаҳкор бўласан,
Отдан туш, зиёрат қилгин тоғангни!

Бу сўзларни холанг айтар муштипар,
Бу ишлардан сендай болам беҳабар,
Келаётган сенинг тоғанг муқаррар,
Отдан туш, албатта, қўзим, яёв бор!

Бу сўзни эшитиб, Авазхон холасига қараб бир сўз деб
турган экан:

43

Давлатимдан шоли-шолдом ўрайин,
Кеча кўрган тушим кундуз жўрайин,
Ҳарна қисмат тақдиримдан кўрайин,
Берман³ келгин, жоним хола, сўрайин,
Тувғон тоғам бўлса яёв борайин.

Майдон куни бедовимни елайин,
Олмос, пўлот қайраб белга чолайин,
Бери келгин, хола, сендан сўрайин,
Тоғам эканини аниқ билайин.

Бу сўзни холаси эшитиб: „Авазнинг ақлини олдим,
айтган йўлимга солдим, нима десам тушунтириб олдим,

¹ Бўланг блан.

² Қандай.

³ Берроқ кел, менга яқин кел.

ёнига бориб, тоза тушунтирайин“, деди. Кампирнинг тоза тушунтирганини шоирлар шундай та’риф қилади:

44

Тушунтирмоқ бўлди кампири айёр,
Айёр ишин билди Аваздай қайсар.

Ғилофдан суғурди кескир пўлотти,
Қимсиди Авазхон шундай Ғиротти,
Кампирнинг қошига яқинлаб етти,
Қўлга ушлаб тугри кескир пўлотти.

Қулоқ солнинг бегайтган нолишига,
Яхши одам кўнар тангри ишига,
Қилич солди холасининг бошига,
Душман қойил Авазхоннинг ишига.

Айиқдай чинқириб ўлди холаси,
Холасини ўлдирди Чамбил тўраси,
Ҳаллослаб қочади қирқ бир тоғаси,
Ой-ҳойлаб қувади Чамбил тўраси.

Қирқ бир тоғаси қочиб жўнади,
Авазхон тоғасин қувиб боради,
Ётиб ўнтасининг бошин олади,
Ўттиз бир тоғаси бўзлаб боради.

Авазхон Ғиротга шиддат қилади,
Йиғлашиб шўрликлар қочиб боради,
Яна ўнтасининг бошин олади,
Қолгани чўлларда қочиб боради.

Аваз ўғлон шундай ишни қилади,
Сиёсатга йўлда шовқин солади,
Қўйма, деб ҳарзамон довуш қилади,
Тагин ўнтасининг бошин олади,
Тоғаларин шундай нобуд қилади.

От чопса гумбурлар тоғнинг дараси,
Бу ишларни қилди Чамбил тўраси,
Армон блан ўлиб кетди холаси,
Нобуд бўлди бекнинг қирқ бир тоғаси.
Ҳам тоғасин, ҳам холасин ўлдириб,
Чўлларда боради Чамбил тўраси.

Шундай ишлар кўрсатти,
Неча қирлардан ўтти,
Изғор чўлда йўл тортти,
Аваз қилиб ғайратти.

Қичайди Ғиркўк отти,
Отига қамчи чотти,
Неча беллардан ўтти,
Шуйтиб Аваз йўл тортти.

Неча узоқ йўллардан,
Ўтиб кетиб боради.
Ҳисоби йўқ кўллардан,
Юриб узоқ йўллардан,
Неча қиру-беллардан,
Зоғ учмаган ерлардан,
Аваз ўтиб боради.

Баланд белга чиқиб Аваз қаради,
Аштархоннинг қорасини кўради.

Ўйнаб бораётир минган тулпори,
Туманлаб кўринган Аштархон шаҳри,
Кўз юбортиб қарар Чамбилнинг беги,
Кўринади Аштархоннинг минори.

Таваккални бир худога қилади,
Аваз ўғлон ғайрат блан боради,
Дарвозага бул яқинлаб қолади,
Отнинг жиловини сақлаб туради.

Авазхон: „Аштархон шаҳрига қандай қилиб кирсам экан“, деб ўйланиб қолди: „Бу сиёсатда Аштархонга кириб борсам, от, яроғ, асбобларимни кўриб, Аштархон шаҳри гулгула бўлиб кетар. Бунга бир ҳийла қилиб кирайин“, деди.

Гўрўғлининг чилтан берган бозбанди бор эди. Бул бозбанднинг хосияти кўп эди. Агар Гўрўғлининг отлари, одамлари майдонда ҳориса, ўнг ёғини суйкаса қадимги камолига келаберар эди. Агар шу от, одамлари ҳаддидан ошса, ҳалигининг чап ёғини суйкаса, арвоҳ ургандай бўлиб қолаберар эди.

Бу бозбандни Авазхон олачиққан эди. Авазхоннинг топган ақли шул бўлди. Хоннинг Ғиротига бозбанднинг чап ёғини суйкаб юборди. Бозбандни суйкагандан сўнг хоннинг Ғироти, ёлидан шайтон эшкан, ийиғидан ҳакка тешкан бир хариш бўлиб қолди.

Бир оёғи ува, бир оёғи тўнғиз бош, бир оёғи оқ бош. Остида хариш от, устида Аваздай бегзот, белида ўн етти газ олмос пўлот, отнинг гарданига чайрак кумушдан қўтос тақилган. Аштархон шаҳрига яҳўтон гузаридан кириб бораверди. Кўрган халойиқ бунинг аҳволига кулаберди. „Бундай харишга шундай абзал сопти, тагин, устидаги эгаси олмос пўлот осиниб опти, беглик салтанатда отнинг гарданига қўтос тақиб опти“, дейишаяпти. Авазхон қараса, бир яҳудининг дўконида бир шол турипти. Кўрса, жуда ҳам қимматбаҳо шол. Авазининг беглиги тутди, Гўрўғлининг қадри ўтди. „Чамбил элимда бўлганда, шу шолни ҳарқанча танга деса ҳам олиб, пайтава қилиб кетар эдим. Энди, олайин деса—пулим бўлмаса, бу баччагар менга нас’яга бермаса. Пулим бўлмаса ҳам бир харидор бўлиб кўрайин, неча тангага берар экан, чўттин билайин, бунинг нархини сўрайин, ол деган вақтида жўнзайбераман. Савдо қилиб эдинг деб, жиловлайберар дейсанми?“ деб, шуни ўйлаб шолнинг баҳосини сўраб турган ери:

45

Қаторда тиркалган лўк блан норча.
Устига юклаган қирмизи парча,
Шолинга харидор мендай беквачча,
Тарсо бова, шолнинг баҳоси неча?

Ошиқнинг паймиди қоронғи кеча,
Йиғласам, ҳолима йиғлар бир неча,
Тарсо бова, шолнинг баҳоси неча?

Бова, эшит менинг айтган тилимни,
Сен билмайсан менинг ўскан элимни,
Ўз жонинга ўзинг қилма зулимни,
Қочиртирмай, бова, айтгин шолингни!

Шолингнинг баҳосин сендан сўрайин.
Сени блан бирар савдо қилайин,
Нархи блан, бова, айтгин шолингни,
Тўғри келса, мен шолингни олайин.

Кўрганим йўқ сенинг мунда элингни,
Неча пулга сен берасан шолингни?
Қочиртирмай айтгин харидорингни.

Аваздан бу сўзни эшитиб, шолини мақтаб, Авазга қараб бир сўз айтиб турган экан:

Аштархон дейдилар мазгил-жойимни,
Зибитқул дейдилар бул пошшойимни.

Бермак бўлди қатор-қатор норини,
Нор устига юклаб бермак¹ зарини,
Бераверди бисотида борини,
Шунда ҳам бўлмади шолнинг баҳоси.

Оҳ урганда кўздан оқар селоб ёш,
Золим блан ҳаргиз бўлманглар йўлдош!
Соғ деган отингнинг оёғи оқ бош,
Остинга минибсан бенаво хариш,
Кетгин, ўзбак, дўконимни лойлатма!

Мен биламан мени мазмин² қиласан,
Бу шолима нима бериб оласан?
Кетгин, ўзбак, мунда нима қиласан!

Соғ деган отингнинг оёғи уво,
Ул увога қайдан топасан даво?
Сени блан сра бўлмайди савдо,
Кетгин, ўзбак, дўконимни лойлатма!

Авазхон бу сўзни эшитиб, яна шолни сўраб бир сўз
деб турган экан:

47

Қозининг олдида шабгир нойиби,
Йигитга панд берар отнинг майиби,
Ҳеч бўлмайди харидорнинг айиби!

Тарсо бова, эшит айтган тилимни,
Қочиртирма мендай харидорингни,
Миркам икки берасанми шолингни?

Майдон бўлса бедов отни елайин,
Душман кўрсам қаттиқ кунлар солайин,
Харидорман, бова, ҳолинг билайин,
Мен шолингни дадил нархин сўрайин,
Миркам икки танга берсанг олайин,
Қочиртирма, бова, савдо қилайин!

¹ Бермоқчи бўлди ма'носида.

² Синайсан ма'носида.

Бу сўзни эшитиб, яҳуди ҳам Авазхонга қараб бир сўз айтиб турган экан:

48

Ғам блан сарғайди гулдайин дийдор,
Сени билдим, ўз ҳолингдан беҳабар,
Жиннимисан, шолга бўлдинг харидор.
Сенинг аҳволингга бу шол не даркор?
Шолнинг дадил нархин айтмагим даркор.

Шол дейсан, айланиб мунда турасан,
Ўз холингга хўб харидор бўласан,

Бу шолимнинг нархи айтиб берайин,
Олар бўлсанг тушкин, савдо қилайин,
Бул отинга бошма-бошга кўнайин,
Бошма-бош алишсанг шолни берайин.

Золим блан ҳаргиз бўлмаглар йўлдош,
Бу шолнинг бўлар ерин мен айтсам,
Бўлар ери харишинга бошма-бош.
Бошма-бошга кел алишсанг аралаш!

Бу сўзни эшитиб, Авазхон бир сўз деб турган экан:

49

Узоқ юртдан меҳнат тортиб келайин,
Бошма-бошга харишимни берайин,
Бова, савдо яқин келди, кўнайин.

Узоқ юртда ўскан мамлакатимди(р),
Бошма-бошга берай хариш отимди(ни).

Аввал қулоқ солсанг айтган тилима,
Икки танга устов берсанг қўлима,
Маккам тугиб олсам менам белима,
Аштархонда яҳуд бовам борди¹ деб,
Та'рифинг айтарман ўскан элима!

Бу сўзни Авазхондан эшитиб айтди:—Ўғлим, сен икки танга устов сўрайсан. Сен чин алишар бўлсанг, мен беш танга устов бераман,—деди. Беш танга устовнинг дарагини

¹ Бор эди.

шитиб, „алишаман“, деб отдан тушаберди. Авазнинг алишарини билиб, бозорчилик қилиб:—Уғлим, ўзингнинг илгариги лабзиг, кўнглинг бўлса, икки танга устовингни бераман,—деди. Авазхон: „Икки танга бўлса ҳам ҳарна де“, деб харишни [яхудига берди. Авазхон шолни олиб, икки бўлиб оёғига пайтава қилиб, этигини кийиб олди. Икки танга устовни ҳам олиб, биттангасини яҳудининг дўконига чойи-та'тилга¹ сарф қилиб, биттангасини белига тугиб олди.

Чойи-та'тидини қилиб, фотиҳани юзига тортиб, ўрнидан туриб, отни ечиб минаверди. Яҳуди кўриб:—Уғлим, нима қилаяпсан?—деди. Авазхон айтди:—Чойни ичиб бўлдим, мен энди жунайман,—деди. Яҳуди айтди:—Энафар, жўнасанг ўзинг жўнайбер, отда ниманг бор?—деб отнинг жilовига тармаша кетди. Авазхон айтди:—Э яҳуди, ё сенинг ажалинг етдими, ё кунинг битдими, ё қон тортдими? Мен сенинг элинга бормасам, суҳбатингда бирга юрмасам, саройингга тушиб чой ичкан одамни нима деб жilовлайсан?—деди. Яҳуди айтди:—Сен даладаги қозоқи, бўйни йўғонликларингни бу ерда қилмагин! Бу шолга менинг хотиним йигирма бир йил хизмат қилиб битирган. Бу шаҳарда ҳеч ниманинг нархи менинг шолимнинг нархидан баланд чиққан эмас. Мундай чатоқ қилиб ётмайик, мардлик ша'нига қараб иш қилайик. Юргин, бизнинг уйга борайик, хотиндан сўрайик. Агар менинг шолим арзон бўлса, сенинг харишинг қиммат бўлса, ҳам шолни берайин, ҳам харишингни берайин, боз устига ўн танга устов ҳам берайин. Агар менинг шолим қиммат бўлса, сенинг отинг арзон бўлса, сен худодан кўриб, бериб кетабер,—деди.—Хайр, деб Авазхон биргалашиб, яҳудининг ҳовлисига бориб қолди. Хариш отни якка михга бойлаб қўйди. Авазхон меҳмонда ўтирди. Яҳуди хотинига айтди:—„От олсанг, олинг блан кенгаш“ деган. Шолингни бир ўлайин деган харишга алишиб келдик, сен чиқиб шу совдамизни кўргин, қандай дейсан?—деди. Хотини отни кўриб индамай қайта берди. Яҳуди айтди:—Сен индамай кетиб бораяпсан, гапириб кет, шол блан хариш иккаласи бошма-бош бўлди. Совданинг охир битар ери сенга қолди,—деди. Бу сўзни хотини эшитиб, эрига қараб бир сўз деб турган экан:

50

Нодон тарсо, қулоқ солгин тилима,
Толов тушай дейми², дун'ё-молинга,
Тулки, шағал кулар сенинг ҳолинга,
Одамхўрлар оралапти элинга,
Нодон тарсо, нега берсин шолинга!

¹ Эрталабки чойга, наҳорги чойига.

² Деяптими.

Шоҳимардон сағрисини силаган,
Райҳон араб тўққиз туман тилаган,
Ун туманга хон сотмоқчи бўлганда,
Эли-халқи увуллашиб йиғлаган,
Нодон тарсо, нега берсин шолинга!

Худо қози, пайғамбарлар нойиби,
Харишнинг эгаси Чамбил сойиби.

Кумушданди қарчиганинг чегаси,
Олтинданди кировканинг ёқаси,
Чамбилнинг тўраси хариш эгаси!

Ҳақ деганда ҳаққа етқайди доти,
Минганларнинг ҳақдан стар мақсати,
Қўлтиғида тўрт ярим газ қаноти,
Булку хариш Гўрўглининг Ғироти.

Миниб келган Авазхондай фарзанти,
Чамбил дейди бунинг ўсқан элоти.

От олдим деб, нодон, кўнглинг бўлибсан,
Ҳалок бўлиб уйга олиб келибсан,
Ўз бошингни бекор сарсон қилибсан,
Одамхўрга бежой дучор бўлибсан!

Яҳудининг хотини бу сўзни айтди, уйига қараб қайтди.
Яҳуди айтди: „Ё шу энағар билиб айтди, ё билмай қуруқ
сандираб кетди“, деб. Авазнинг олдига келиб айтди: — Боя-
дан бери сиз блан ҳамсуҳбат бўлдик, асли сизники қаердан
деб сўраганим йўқ эди. Сизники қаердан?

Авазхон айтди: — Бизники Чамбилдан.

— Чамбилда кимнинг ўғли бўласиз?

— Чамбилда Гўрўглининг ўғли бўламиз.

— Гўрўглининг ўғли бўлсангиз, отингиз нима?

— Отимизни Авазхон дейди.

— Бу хариш отнинг оти нима?

— Бунинг отини Ғиркўк дейди.

Яҳудининг жони тос тўбасига чиқиб кетди. „Дала-
дашда юрганимда Гўрўглининг Чамбил юртини, Ғиркўк
отини, Аваз деган фарзандининг та’рифини кўп баланд эши-
тиб юрганман. Мен билмайману, уйда ўлтириб хотиним
қаёқдан билади? Бундан чиқади, бу энағар бизнинг аёл блан
ҳалданақан¹. Отини хариш қилиб келиб, бизнинг аёл блан
ўйнаб юрган экан. Келе, бу хотинга борайин, хўб сиёсат

¹ Ҳалданақан — таниш экан, ўйнаш экан ма’носида.

қилиб, бир дўқлаб кўрайин, агар бўйнига олақолса, сўнгра келиб бу энағар блан бир шекилли¹ бўлайин“, — деди. Бу сўзни ўйлаб, кўнглини хушлаб, бир таёқни қўлига ушлаб, хотинининг қошига бориб, дўқлаб турипти:

51

Кокилларинг эшилганди тол-тол,
Ҳар толига берса етмас дун'ё-мол,
Чамбилбеллик ўйнашингни жийибол!

Мендаинн тарсонинг кўнглин бўласан,
Авлоди, аждодин қайдан биласан?
Кўргандан, сийниғар, таниб қоласан,
Овлоқ жойни топсанг ўйнаб-куласан,
Илгаридан сен йўлиқиб юрасан,
Ўйнашинг бўлмаса қайдан биласан?

Тўкарман кўзингдан селоб ёшингни,
Кўргандан танидинг бу ўйнашингни,
Айтмасанг кесарман энди бошингни!

Овлоқ жойда мудом ва'да қиласан,
Гўрўғли ўғлини аниқ биласан,
Илгаридан ҳамша² ўйнаб-куласан,
Ростин айт, сийниғар, тайин ўласан!

Гап эшитгин менинг айтган сўзимдан,
Тоза гумон қилдим сенинг ўзингдан!

Ўйнашингни сенам таниб турасан,
Сўрамай авлодин қандай биласан?
Кўзимдолиб³, қош қоқишиб турасан,
Ростин айт, сийниғар, тайин ўласан!

Бу сўзни эшитиб, эрига қараб бир сўз деб турган экан:

52

Асқар тоғнинг бошин чалган тумонди(р),
Ғамли қулга мудом ахир замонди(р),
Қурғур тарсо, гапирмагин гумонди(ни),

¹ Бир ёқли бўлайин,

² Ҳамиша, ҳаммавақт.

³ Кўзимни олиб.

Гумон айтиб бой бермагин имонди(ни),
Гумон савдонг ҳар нарсадан ёмонди(р).

Бузуқсан деб мени гумон қиласан,
Гумон қилсанг, сен имонсиз ўласан,
Бе имон бўб, сен зинкийиб қоласан,
Кўнгилингга шумлик савдо оласан,
Шумлигингдан ёмонликни кўрасан!

Арзи-додим, менам сенга айтқали,
Олтой¹ бўлди мен динингдан қайтқали².

Мусулмонман, ул сабабдан биламан,
Калимаи шаҳодат келар тилимдан.

Ёмон йўлда ўзинг бўлма саргардон,
Кофир улиб, сўнгра қилма пушаймон,
Қаттиқ кун кўрасан қоронғу тумон,
Рост кўнглингман сенам бўлгин мусулмон!

Бу сўзни эшитиб, яҳуди ҳам калима айтиб, мусулмон бўлди, дейди. Қайтиб келиб:— Ўғлим, яхши йигит экансиз,— деб, зиёфат қилиб сийлайберди.

Авазга хизмат қилиб, дастурхон солиб, ҳар турли таомлар тортиб, Авазнинг димоғини чоғлаб:— Ўғлим, шу отингиз сизни жуда беобрў кўрсатар экан. Бу отингизни қўйинг, менинг ўн бир минг тангага олган дунан отим бор. Етти ойдан бери таблада боқиғлиқ турипти, қаёққа кетсангиз, шуни миниб кетинг. Бу отингизни бизга ташлаб кетинг. Бир хизмат-да, мен бу отингизни бир бойлаб чиқайин, орқасига индов ачитиб ёқайин, бу юнглариини тўкайин, бойлаб от шекилли қилиб чиқайин. Қайтарда миниб кетасиз,— деди.

— Сизнинг отингиз, бизнинг ҳожатимизга ярамайди,— деди.

— Сизнинг шундай хариш отингиз яраганда, менинг шундай семиз отим ярамайдими?

— Хариш деманг, отимнинг кўнгли чўкади,— деб Авазхон отнинг сағрисини силаган киши бўлиб, бозбанднинг ўнг ёғини суйкаб юборди, хоннинг Ғироти сағриси тошиб, ёл қулоғидан ошиб, учадиган қушдай, қулоқлари қамишдай, ҳар кўзи таркашдай бўлиб, юлдузни кўзлаб, тараққос бойлаб ўйнайберди.

Боянаги хариш отнинг мундай бўлганини кўриб, яҳуди

¹ Олти ой.

² Айтқали - айтайин, қайтқали—қайтганман ма'ноларида.

айтди: — Ўғлим, сиз ошпичоқ, қалампир, сихргармисиз, ё жодугармисиз? Ўлайин деган отни бундай қилиб қўйдингиз?

Яҳуди Авазхонга ота бўлиб, Авазхон унга бола бўлиб, шу кеча яна меҳмон бўлиб ётди. Эрта-мертан тонг отди, ўқиб номоз бомдотти, фотиҳани юзга тортти, Аштархон шаҳридан чиқиб, Истамбул қараб йўл тортти. Авазхон йўлда бу сўзларни айтиб, кетиб бораёттипти:

53

Эссиз менинг ғамсиз бошим,
Ғамхона бўлди, найлайин.
Хафа фалак зулминг блан,
Гул юзим сўлди, найлайин.

Қолиб кишининг юртига,
Куйдим айролик ўтига,
Икки кўзим ёр ортиғи,
Термулиб қолди, найлайин.

Устимиздан ўткан ойлар,
Юрагимда оҳи-войлар.
Сар жиғали майин ёйлар,
Жиғадор бўлдим, найлайин.

Айроликқа бағрим доғлаб,
Фироқингда қонлар йиғлаб,
Гул юзим сўлди, найлайин.

Оҳу-ғамман¹ ёр ахтариб,
Кўп жафоли йўллар юриб,
Ёрнинг ишқи абгор қилиб,
Ёрим деб излаб термулиб.

Кеча-кундуз йўллар юриб,
Эсимга тушса оҳ уриб,
Зулфизар, деб ошиқ бўлиб
Аштархонда меҳмон бўлиб,

Узоқ ерда юртим қолиб,
Шоҳнинг қизини ахтариб,
Сувсиз мен чўллар юриб,
Уйнаб-кулсам бир кун бориб,

¹ Ғам блан.

Ишқида кеттим сарғайиб,
Кўрганим йўқ, кўзи ғойиб,
Агар мени кўрган вақтда,
Чиқса қулочини ёйиб.

Ҳуснин кўриб қолсам тўйиб,
Рўмолини дол қўйиб,
Тўрам, деса та'зим қилиб.
Менам бунда бориб ётсам,
Ёр қўйнида меҳмон бўлиб.

Очилмайин гулим сўлса,
Ғариблик паймонам тўлса,
Истамбул шаҳрига бориб,
Мендай беглар ғариб ўлса.

Бу сўзларни Аваз айтти,
Сувсиз чўлларда йўл тортти,
Дар'ёйи Уммонга етти.

Авазхон дар'ёйи Уммон қошига бориб, кўрди: дар'ёйи Уммон тошиб, баланд-настни босиб ётипти. Бу сувни кўриб, Авазнинг ақли шошиб турди. Дар'ё ёқалаб юқорироқ борса, бир қора кўринди. „Бу, сувчими, ўтинчими? Бундан бир савол сўрайин“, — деб бурилиб борди. Борса, бир мўйсафид киши экан. Аваз салом бериб, ул бовага қараб, дар'ёнинг гузарини сўраб турипти:

54

Худойим сақлагай бандани амон,
Мў'мин қулга эгам бўлсин меҳрибон,
Ақлимни шоштирди дар'ёйи Уммон,
Гузар¹ топиб йўлга солгин, боважон!

Давлатлининг юрагида чер борми,
Бедовимнинг баданида тер борми?
Бежой тошган экан дар'ёйи Уммон,
Гузар топиб йўлга солгин, боважон!

Боваси Авазга қараб бир сўз деди:

55

Қайси элдан, қайси юртдан келасан?
Хабар бергин, болам, қайда борасан?
Бу дар'ёдан ўтиб нима қиласан,

¹ Ўтар йўл.

Ўйнатиб минибсан араби тулпор?
Бу дар'ёдан ўтиб нима ишинг бор?

Гузар сўрдинг, мен билдим авлодингни,
Остингдаги миниб юрган отингни,
Айтиб кетгин боратурган юртингни!

Бу сўзни эшитиб, Авазхон бовасига қараб бир сўз айтиб турган экан:

56

Узоқ ерда қолди ёру-буродар,
Менинг блан бирга бўлган ҳамдамнар¹,
Ўйнаб-ўскан ерим Чамбилдай шаҳар,
Истамбулга бориб қайтар ишим бор.

Истамбул шаҳрига бориб келайин,
Дар'ёнинг гузарин сиздан сўрайин,
Гузар топиб йўлга солинг, кўрайин,
Бу дар'ёдан ўтиб менам жўнайин,
Қандай бўлса—Истамбулга борайин.

Хафа қилма Чамбил добилбозини,
Бориб олсам Зулфизар сарв нозини,
Олиб қайтсам ундан шоҳнинг қизини,
Яхши йўлга бошқор бек Авазини.

Бу сўзни эшитиб, боваси: — Ҳа-а, нодон қўзим, — деб, Авазга қараб бир сўз деб турган экан:

57

Билдим сени, Гўрўғлининг ўғлисан,
Бу ерларда абгор бўлиб турибсан.

Сенинг отанг Гўрўғлиди,
Имом, чилтан йиғилганда,
Чилтанман² суҳбат қурганда,
Тила мақсадинг деганда,
Эрлик, зўрлик тилади.

¹ Ҳамдамлар.

² Чилтан блан

Минган отим яна кўкка учсин деб,
Остингдаги Фиротга қанот тилади.
Сендай нодон қўзим гузар сўради.

Бу сўзни айтган ҳазрати Хизр эди. Чилтанларнинг суҳ-
батада Гўрўғли блан бирга эди. Авазхон, ҳазрат Хизр
эканини танигани йўқ эди. Бу сўзни эшитиб: „Баракалло,
бовам кўҳна одам экан, отамни ҳам кўрган экан, Фиротни
ҳам билган экан. Фирот осмонга учарди деб айтар эди, бу
гап менинг эсимдан чиқиб кетган экан“, — деб Фиротнинг
бошини кейин буриб, тизлаб бориб, қамчи уриб¹, Фирот
жуппой бўлиб, дар'ёни Уммондан ўтиб кетди. Яна Авазхон
йўл тортиб, бу сўзни айтиб кетиб бораётир:

58

Минганман отнинг белига,
Мен етсам ёрнинг элига,
Худо берса, Авазхонни,
Излаган ёрин, қўлига,
Омон-эсон олиб кетсам,
Дилбарни Чамбил элига.

Чамбил элга кириб борсак,
Чамбил элда даврон сурсак,
Гулойимни ҳамроҳ қилиб,
Шуйтиб² дун'ёни ўткарсак.

Авазхон неча муддат йўл тортди, озгина бўлсаям мўл
тортди. Истамбул шаҳрига яқинлаб етди: „Истамбулни кенг
мамлакат деб эшитар эдим, бу шаҳарга қандай ҳийла қилиб
кирсам экан?“ деб ўйлади.

Авазхоннинг топган ақли шу бўлди: отини боянагидай
хариш қилиб олди, харишнинг устига бир узун хуржунни
топиб солди, чопонини тескари кийиб олди, елкасига жан-
да-жундани қўйиб, сиртидан белини бўғиб олди. Оқ дастор-
ни ўраб, ғиррам тўбарак қилиб, печни қайтариб хўжавачча
бўлиб, муроталидай жарвайиб(?) харишнинг устига миниб
олди. „Жанжалхўжа деган кишининг ўғли бўламан, Оппоқ-
хўжа деган эшон бўламан“, —деб мурид овлаб, Истамбул-
нинг дарвозасидан кириб бораверди.

Саккиз кун йўл юриб, ҳечбир жонзотни кўрмади.
Авазхон шундай қаради. Шундай шаҳарда олти ойлик йўл
чўлистон, олти ойлик йўл гулистон, отли ойлик йўл чорси

¹ Қамчи урди ма'носида.

² Шундай қилиб.

блан регистон. Буларни Авазхон дурбин блан кўриб: „Шунча юртдан келиб, ёр ахтариб, бекор ҳалок бўлиб, учрашгани одам топмай кетаманми?“ — деб Ғиротнинг жиловини қўйиб юборди. Хоннинг Ғироти баланд кўча, паст кўча, кенг кўча, тор кўча блан уриб кетди, бир катта дарвозага етиб, дарвозага бориб шундай иркилди. Авазхон қараса, бир супанинг устида бир кампир чалқарамон тушиб ётипти. Авазхон шундай кенг шаҳарда шу чалқарамон ётган кампирдан бўлак нарса кўрмади.

Бу кампирга сўз қотайин деса, Зумрат тоғдан бир кампир чиқиб, „холанг бўламан“, деб зарар тортиб, юракчайди бўлиб қолган эди. Мабодо бу кампир ҳам шундай айёрма? Ке, бундан бир савол сўрайин, агар айёр бўлса, шул кампирнинг қўлида ўлиб кетсам, Гўрўғли берган тузига рози бўлар. „Истамбул бориб, Аваздай қўзим ўлиб кетди“, деб юрар. Агар ўлмай, Чамбил борсам, қирқ йигит блан суҳбат қилиб ўтирсам, „Авазхон Истамбул бориб нима кўриб келдинг“ деса, „чалқарамон ётган бир кампирни кўрдим дейман“ деди. Ўзини эшон қилиб, кампирга қараб бир сўз деб турган экан:

59

Ўтган ишга, кампир, қилма пушаймон,
Бошингни кесмасин бир золим душман,
Устингга етишди мударрис эшон,
Жон мома, ётма дейман чалқадан!

Баҳорда очилган боғнинг гулиман,
Менам бир, бировнинг жони-дилиман,
Асли ўзим Жанжалхўжа ўғлиман,
Оппоқхўжа мен эшонинг бўламан!

Эртанги ноҳорда томир кўраман,
Томир кўриб, ўзим дори бераман,
Шундайчангги табиб - эшон бўламан!

Сен эшиткин бек эшоннинг сўзини,
Олмадай сўлдирма гулдай юзини,
Ожиз бўлса очаманку кўзини,
Тузатаман мохов, песнинг ўзини!

Англаб билгин Жанжалхўжа улини,
Биздан кўргин кароматнинг мўлини,
Англаб билгин ҳақиқати валини,
Жоним мома, ётма дейман чалқадан!

Бек эшоннинг хаста кўнглин бўласан,
Бундай ётиб беадаблик қиласан,
Тура келгин, тарлонбўз бўб қоласан,
Бул эшондан кароматни кўрасан!

Валилигин тоза англаб биласан,
Ҳолинг билмай ажаб ишни қиласан,
Жоним мома, ётма дейман чалқадан!

Бу кампирнинг икки кўзи ҳам кўр эди. Бу сўзни эшитиб, кампир: „Кўрнинг кўзини очадиган, мохов, песни тузатадиган кароматли эшонни менга худойим берди“, деб ўрнидан туриб, эшонни зиёрат қилиб, бу сўзни айтди:

60

Худо, дедим, яратканга йиғладим,
Сиздай кароматлини ҳақдан тиладим.

Ҳаволаниб учкан сухсур шайланди.
Душманнинг ичига ғамлар жойланди.
Пирим, дейди ул замонда бу кампир,
Бек эшонни етти марта айланди.

Эшоним, деб йиғлай берди доти-дот,
Йиғлади, эшонни қилди зиёрат.
Тақсир пирим, айланг энди шафоат,
Эшоннинг мингани шундай хариш от.

Эшоннинг мингани Ғир тулпориди,
Минганларга қутби замон ёриди,
Жиловида чилтан пирлар бориди.

Эшонга чилтанлар амир айлади,
Бек эшон кампирнинг кўзин силади,
Қўл кўтариб пирлар дуо қилади.

Равшан бўб очилди кампир кўзлари,
Кароматли бўлди эшон ўзлари.

Эшоннинг бу кароматини кўриб, кўзи очилиб, отдан тушириб, пирим деб югуриб, олдида хизмат қилаберди. Эшон: — Бу юртларингизнинг одами қаёққа кетган? — деди. Кампир айтди: — Тақсир пирим, ўн беш кун бўлди, бу юртнинг одами ернинг остига тушиб кетди.

Эшон айтди: — Нима сабабдан ернинг остига тушиб кетди?

Кампир айтди: — Пошшомизни Мизробшоҳ дейди. Мизробшоҳнинг Зулфизар деган қизи бор, қабатида қирқ лак пари канизи бор. Бетига тўқсон парда ниқоб тортиб ўтиradi. Ниқобини кўтарганда, жамолига ер темирдай қизиb кетади, шаҳарда жонзот қолса, куйиб кетади. Шу кунда Зулфизарнинг бир ой кўклам сайр боғи бор. Зулфизар бир ой сайр боғини қилиб қайтганча, одамлар бир ойлик овқатини ғамлаб, ернинг остига тушиб кетади. Ернинг остига тушиб кетганига ўн беш кун бўлди. Тағин ўн беш кундан кейин, эл одами чиқади. Ўн беш кун бизникида ётсангиз, эл одами чиққандан кейин, аста-аста мурид овлаб қайтсангиз, — деди. Эшон айтди: — Шул қизни бизга бир кўрсатмасангиз иш хом.

Кампир айтди: — Ул қизнинг балосини кўрасизми? Жамолини тўқсон парда ниқоби устидан кўриб, менинг икки кўзим оқиб тушиб қолиб эди.

Эшон айтди: — Унинг жамоли бўлса, бизнинг кароматимиз бор, нима қилар дейсиз?

Яхшилик кўрган эшони. Кампир ҳам гапини қайтара бергани кўрқиб, „тағин бир бало қилиб қўяр“, деб: — Мана тақсир, бизнинг томнинг кетидан катта йўл ўтади. Шу йўлдан қирқ лак пари канизи блан Зулфизар сайр боққа қараб ўтади. Агар далада турсангиз, ҳарчан кароматингиз бўлса ҳам куйиб, ўлиб қоларсиз. Мана бу томга кинринг. Йўл бетдан, девордан қозиқ қоқиб, тешиб берайин, тешикдан қараб кўра қолинг, — деди. — Хайр — деди. Кампир эргаштириб кетди. Йўл бетидаги томга етди. Девордан қозиқ қоқиб, тешиб берди. Эшон бир кўзини босиб, бир кўзини қисиб қараса, қирқ минг пари қизғалдоқдай жайнаб келаётир. Эшоннинг кўнгли қарор топмади. „Худо икки кўзни берган, экови блан кўрсин деган. Худо берган икки кўзнинг бировини яшириб қўйиб, бирови блан қарамоқ, иримгаям ёмон“, — деб олмос пўлотнинг поянаги блан¹ турткилаб юборди, дарчадай бўлиб қулаб қолди. Эшон энгашиб қарайберадиган бўлди. Яхшилик кўрган эшони; томнинг ярмини қулатиб ташласаям, „қўйинг“, деб айталмай турди. Шунда кампир бир мурватни бураб юборди. Тўти, майна, булбул ҳар алвонда қушларнинг сурати сайраб қўяберди. „Бу, Зумрат тоғдаги холамдан ҳам ҳилакор экан. Ҳарна бўлса ҳам, бунга сир бермай юрайин“, деди, яна боянаги дарчадай қулаган ердан муротолдай жарвайиб тиклаб турди. Зулфизарнинг канизлари гулгун кийиб ўтаберди.

Канизлари блан Зулфизарнинг сайрбоққа қараб ўтаберганини шоирлар та'риф қилаётир:

¹ Поянаг-пойнаг — қиннинг учидаги темири, учи.

Боғдочилган гул ғунчалар,
 Ўтаётир ойимчалар,
 Қуралайдай жоду кўзи,
 Зулфизарнинг кўп канизи,
 Хизмат қилган сарви нози.

Беҳиштдаги ҳурдай бўлиб,
 Чамандаги гулдай бўлиб,
 Саф-саф бўлиб ўйин қилиб,
 Гавҳар тиши дурдай бўлиб,
 Чаманда булбулдай бўлиб,
 Кўрганларнинг кўнгли тўлиб,
 Жамоллари ойдан ғолиб,
 Ўтаберди санам қизлар,
 Бул кўчадан саф-саф бўлиб.

Кўрганнинг қолмайди юракда доғи,
 Эшон бўлиб турган Чамбил ғўччоғи¹,
 Ўттиз беш лак пари бўлди бул замон,
 Ўтган қизнинг энди бошдан оёғи.

Шундай бўлиб ўтаётир канизлар,
 Чалқайиб тиклайди фақир, эшонлар,
 Шунча қизнинг каттасига харидор,
 Ўтаётир сатта гул юзли дилбар,
 Беш лак пари блан чиқди Зулфизар.

Бир нечалар куйди, ўзидан зўрдан,
 Ғам тортган лочинни қутқаргин тўрдан,
 Беш лак пари блан чиқди Зулфизар,
 Кун чиқиб ёйилди магарам қирдан.

Эшон бўлиб турган Чамбилнинг цюйи,
 Нима бўлди мискин қулнинг гунойи,
 Беш лак пари блан чиқди Зулфизар,
 Ярқиллаб турганди осмоннинг ойи.

Ой туққандай бўлиб ойим келади,
 Учма қушлар бари мас бўб қолади,
 Оҳ урганда хаста кўзин ёшлади,
 Зулфизарнинг жамолига мас бўлиб,
 Учқин қушлар ўзин ерга ташлади.

¹ Қўзичоғи.

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса мас бўб сайрар булбуллар,
Жамоли ярқиллаб гул юзли дилбар,
Атрофида қанча хизматкор қизлар.

Шундай қизга эшон бўлиб харидор,
Ой Зулфизар бу эшондан беҳабар,
Жамоли ярқиллаб бир моҳи анвар,
Жамоли шаҳарни қилди мунаввар.

Кўрганнинг қолмайин юракда доғи,
Қирқ лак пари бўлиб қолди шул замон,
Утган қизнинг энди бошдан оёғи.

Зулфизарнинг шу'ласи эшонга урди. Зулфизар бундан беҳабар ўтиб кетди. Эшон маст бўлиб ётипти. Кампир: „Тақсир пирим!“ деб, бошини суяб ўтирипти. „Бадбахт омади элтди“, деб ҳуши ўзига келиб, ўрнидан турди. Кампир блан экави ҳангамалашиб ўтирди. Белига ойболта бойлаган қиздан икки қиз кириб келиб қолди.

Бу қизлар кампирнинг қизи эди. Зулфизарнинг олдида туратурган жаллоди эди. Энасини кўргани бурилиб эди. Бу қизлар эшонни кўриб, кейинга қочайин деди. „Қочганча, эшонингни зиёрат қил!“ деб кампир қизларига бир сўз айтиб турган экан:

62

Баҳорда очилган боғнинг гулиякан¹,
Булам бир, бировнинг жони-дилиякан².
Асли ўзи Жанжалхўжа улиякан,
Оппоқхўжа деган эшон шулакан,
Менам кўрдим, каромати мўлакан,
Эшонингни зиёрат қил, қизларим!

Сен эшитгин мендай энанг сўзини,
Мен кўрганман бул эшоннинг ўзини,
Эшон келиб очди энанг кўзини,
Бир бало қилмасин сендай қизини,
Зиёрат қил эшонингни ўзини!

Бу айтган сўзларни ҳазил билманглар,
Жувонмарглар, қочиб оси бўлманглар!
Шаккоклик қиб мохов, пес бўб қолманглар,
Эшонингни зиёрат қил, қизларим!

¹ Гули экан.

² Дили экан.

Бул эшоннинг кароматин кўрасан,
Бундан юз ўгирсанг оси бўласан,
Ўимага иркилиб кейин турасан?
Ўз оёғинг блан болам келасан,
Ҳақиқатли тоза вали, биласан,
Эшонингни зиёрат қил, қизларим!

Бу сўзни энасидан эшитиб, кампирнинг катта қизи бир сўз деб турган экан:

63

Хазон бўлиб богда гуллар сўлами?
Олло сенинг ақли-ҳушинг олами,
Довриб¹ шундай ҳам эшон бўлами?

Очилар баҳорда боғнинг бодоми,
Булку бир шаҳарнинг деган одами,
Бежой келди бу эшоннинг қадами,
Довриб шундай ҳам эшон бўлами?

Эшон бўлса отга қўтос тоқами?
Эшон бўлса қизга қошин қоқами?
Бежой билдим бу эшоннинг ишини,
Муртин бураб янги² қоқди қошини,
Довриб шундай ҳам эшон бўлами?

Меҳнат тортиб оша элдан келганди(р),
Бировнинг пайида эшон бўлганди(р).
Бир дилбарни бу ҳам излаб юрганди(р),
Эшонман деб сени аҳмоқ қилганди(р).

Тарзин кўрдим, баҳодирлик номи бор,
Душман келса бўлалмайди баробар,
Мунинг излагани гул юзли дилбар,
Бу бўлганди, эй... бировга харидор!

Бу сўзни эшитиб, энасининг қизига қараб айтаётган сўзи:

64

Миршкорлар туяр пўлот добилди(ни),
Эшонингга тил тегизиб не бўлди?

¹ Бу ерда довдиров ёки худо уриб ма'ноларида келаётир.

² Ҳозир.

Жувонмарглар, бундай шаккок бўлмагин,
Шаккоклик қиб, моххов, пес бўб қолмагин,
Сўнгра эшонингга йиғлаб келмагин,
Хаёлингга бошқа гапни олмагин!

Ихлос қилгин, сен кўнглингни бўлмагин,
Бул айтган сўзимни ҳазил билмагин,
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Ёш бошинг бор бундай шунғут бўлмагин,
Эшоннинг кўнглини хафа қилмагин!

Жаҳонни сайр этиб бунда келганди(р),
Мурид овлаб бизникига қўнганди(р),
Сенинг сўзинг кўнглига овролганди¹(р),
Бул гапинг эшонга қаттиқ бўлганди(р)!

Сен эшитгин мендай энанг тилини,
Танимайсан Жанжалхўжа улини,
Мен кўрганман кароматнинг мўлини!

Қизлар бу сўзни энасидан эшитиб, эшонни зиёрат қилди.
Кейин Зулфизарнинг кетидан тушиб, йўлга равона бўлди.
Қизлар жўнагандан сўнг, эшонга таҳлика тушиб қолди.
„Бу кенг юрт экан, қизларнинг кетидан думма-дум борайин,
издан адашиб қолса, одам топиб олашмас“, — деб кампирга
сир бермаган киши бўлиб: — Шаҳрингизнинг бад ҳавоси
бор экан, мен жўнамасам бўлмайди шекилли, — деди.

Кампир туриб айтди: — Бўлмаса менга илгаридан айтсан-
гиз бўлмасмиди?

Шунда кампир эшонни оқ латта, кўк латта қилиб қо-
қаберди. Шунда, эшон туриб айтди: — Бу блан бўлмайди,
мен жўнайман. Шунда кампир, эшоннинг гапини қайтарга-
ни қўрқиб: — Ҳа тақсир, ўзингиз биласиз — деди. Шунда
эшон, хуржунини отининг белига солиб, қизларнинг кети-
дан йўлга равона бўлди.

Эшон бораверди. Кампирнинг қизлари Зулфизарнинг
кетидан етди. Шунда Зулфизарнинг зеҳни койиб: — Кеч
келдинг, шу вақтгача келмадинг, — деб бу сўзни айтиб
турган экан:

Эшитинглар мендай ойим сўзини,
Ўунаҳкор айладим кампир қизини,
Ўлдинглар водарингнинг ўзини!

¹ Кўнглига оғир олгандир ма'носида.

Қўлини боғлаб мундан ҳайдаб кетинглар,
Бошини кесиб, элтиб дорга тортинглар!

Мендайин ойимни писанд қилмади,
Водариғо, ўларини билмади.
Ҳаяллади, шу вақтгача келмади.

Дод айласа, эшитманглар сўзини,
Ўлдириглар бу кампирнинг қизини!

Армон блан билмаганини билдиргин,
Ханжар уриб юрак-бағрин тилдиргин,
Ҳаяллатмай ҳайдаб бориб ўлдиргин!

Сен эшитгин мендай ойим тилини,
Жаллод боғла водариғининг қўлини,
Дорга тортгин, ҳайдаб бориб танини!

Бу сўзни эшитиб, кампирнинг қизи ҳам бир сўз
деяпти:

66

Олмадайин сўлган гулдай тарзинг бор,
Э бувишим, сизга айтар арзим бор,
Беҳуда қилмангиз бизни гунаҳкор.

Бизникига эшон меҳмон бўлипти.
Хизмат қилиб каниз кейин қолипти,
Бувишим кўнглига оғир олипти.

Келган эшон Жанжалхўжа улиякан,
Бизларга бу эшон ота-пиракан.

Эшитинг, бувишим, каниз сўзини,
Очипти энамнинг ожиз кўзини,
Тузатади мохов, песнинг ўзини,
Гунаҳкор айламанг кампир қизини.

Сўз айтади мендай ночор,
Эшонга бўлдим хизматкор,
Кейин қолиб бир соатга,
Бўлдим ойимга гунаҳкор.

Бу сўзни Зулфизар ойим кампирнинг қизидан эшитиб:—
Сенга ҳам шундай кароматли эшон битадими?—деди.

Кампирнинг қизи туриб айтди: — Жанжалхўжа деган кишининг ўғлилари, Оппоқхўжа деган эшон экан. Аввали-охир ўзимизга ота-пир экан. Энамнинг кўзини очипти. Моххов, песни ҳам тузатар эмиш. Шу эшонимга хизмат қилиб, айланиб қолдим.

Зулфизар ойим айтди: — Ундай кароматли киши бўлса, биз ҳам қуруқ қолмайиқ. Эса, биз ҳам қўл бериб, мурид бўлиб, пир қилиб олайиқ.

Кампирнинг катта қизига қирқ қизни қўшиб буюрди: — Боринглар, эшонни кўринглар, яхши киши бўлса, бунда эргаштириб келинглар. Биз ҳам қўл бериб, мурид бўлиб, пир қилиб оламиз.

Бу сўзни эшитиб, кампирнинг катта қизи блан қирқ қиз бирга-бирга бораётиб эди, эшон муротолдай жарвайиб, қизларнинг олдидан чиқиб қолди. Кампирнинг катта қизи айтди: — Ана, кароматнинг мўли. Бизнинг бораётганимиз бу кишига аён бўлипти-да, ўзлари билиб келаяптилар.

Қизлар айтди: — Кимни айтаяпсан?

Кампирнинг қизи айтди: — Ана келаётган тақсиримизни айтамыз. — Бу қай гўрдаги тақсиринг? — деди. — Эшонимиз шу киши бўлади, — деди.

Сан подшоликда еб-ичиб маст бўлиб, ҳовлиқиб юрган қизлар довдираб қолди: — Шу ҳам эшон бўлами, шундай одамга худо каромат берса, пирим десанг қўллаб олса, муртида ҳадинчак учай, ўлса, кафанини бичай. Бундай эшоннинг...! — деди. Бу гап авлиё, анбиёларга тегди.

Отнинг жиловиди ўн икки имом, чилтан бор эди. Пирлар қўл кўтариб дуо қилди. Қизлар торлонбўз бўлиб, ҳаммаси пес бўлиб қолди. Эшон назар кўзини солмай ўтаберди. Қизлар бир-бирининг бетини кўриб, пес бўлганини билиб, эшоннинг кароматига қойил бўлиб, кейнидан югуриб елиб, эшонга бир сўз деб турган экан:

Тақсирай, эшитинг айтган сўзларни,
Бир шак блан пес қилгансиз бизларни,
Бир йўриқ қиб кетинг тарлон бўзларни,
Кўп йиғлатманг мунда қирқин қизларни.

Ҳар нарсани эшон кўнгилголами?¹
Жўрариғи тўнғиз ўлса дар'ёда,
Этак бетда суви ҳаром бўлами?
Сиз бир дар'ё кечирикдай эшоним.

¹ Кўнгилга оладими.

Ёшга тўлди, қайтай¹, жодугар кўзлар,
Айролик ўтига бағримни тузлар,
Бир шак блан бизлар бўлдик гунаҳкор,
Шаккокликман пес бўб қолди канизлар,
Сиз бир дар'ё кечирикдай, эшоним.

От тизгинин бул бўйнига солади,
Узангига бошин уриб йиғлади,
Ҳожатини эшонидан тилади,
Худо дейшиб, яратканга йиғлади.

Йиғлагамман² нима илож қилади,
Худо қилган ишга банда кўнади,
Эшонини зиёрат қиб туради.

Тақсир дейди, кўп миннатдор бўлади,
Эшони қарамай йўлга киради,
Эшондан айрилмай қизлар боради.

Буларнинг йиғлагани қабул бўлди, пирлар қул кутариб
дуо қилди, дуоси мустажоб бўлиб, бузилган қизлар тузалиб,
эшонга бир сўз деб турган экан:

68

Тақсиро, эшитинг сўзлаган сўзни,
Элчи қиб юборди, қайтайин, бизни,
Келсин деб чарлайди бувишим сизни.

Сиздайин эшонга қўлин беради,
Олдингизда югуриб хизмат қилади,
Кўнгли келса боз қўйнига олади,
Тақсир пирим, йўлинг бўлиб қолади,
Келсин деб чарлайди бувишим сизди(ни).

Устига кийгани гулгун қирмизи,
Ақлингизни олар жодугар кўзи,
Келсин деб чарлайди Мизробшоҳ қизи,
Биз бўламиз Зулфизарнинг канизи.

Боғдочилган³ гулгунчалар,
Тилга тушмас бир нечалар,
Келсин деган ойимчалар.

¹ Қандай қилай.

² Йиғлаган блан.

³ Боғда очилган.

Кўнглингдан гинани ташлаб¹,
Обборамиз бизлар бошлаб.
Гунаҳкор айламанг бизни,
Эшитингиз айтган сўзни,
Обборайлик, пирим, сизни,
Кўринг бориб сарви нозни.
Хизматкор қилар кўп қизни,
Меҳмон қилиб сийлар сизни,
Ма'тал қилманг, пирим, бизни.

Бу сўзни эшитиб, эшон қизларга қараб бир сўз деди:

69

Нега ҳам борайин йўлимдан қайтиб,
Нима қилай ўз гуномни² кўпайтиб.

Саҳар туриб худоғўйлик қиламан,
Қизларнинг қошига қандай бораман,
Шаллақини нега бориб кўраман!

Билмадингми бек эшоннинг донгини,
Биздан сўра шариятнинг конини,
Бормай туриб бағишласин танини,
Сўнгра кўрсин хотин меҳрибонини,
Ундан бери кўрсам гуноҳ бўлади.

Боғбон бўлсам, қизил гулни терайин,
Аввал бошлаб, қизлар, сендан сўрайин,
Агар менга тегса бориб кўрайин,
Тегмаса ҳалок бўб нима қилайин,
Рост жавобин бергин қизлар, сўрайин.

Шовқинга иргийди араби тулпор,
Келсин деса ул бувишинг гажакдор,
Ул мазгилда аввал бизга нима бор?
Аввал танин бағишласин Зулфизар,
Сўнгра менинг унда бормоғим даркор,
Мен бормаيمان, бораберинг қирқингнор³!

Бу сўзни эшитиб, қирқ қизлар эшонга қараб бир сўз деб турган экан:

¹ Ташла ма'носида.

² Гуноҳимни.

³ Қирқинглар.

Мард йигит майдонда қилади хуруш,
Бориб ойим блан қилинг ўтуруш,
Тегса тегар, бувишимнинг боши бўш.

Худо дейлик, яратганга йиглайик,
Яратган раҳмондан мақсад тилайик,
Омин деса, фариштайи-малойик,
Юнинг пирим, бирга-бирга борайик!

Ғарибликда кўнглим хушлаб,
Отингин тизгинини ушлаб,
Биз элтармиз сизни бошлаб.

Жамоллари ойдан голиб,
Кўрганларнинг ақлини олиб,
Сулувлардан жуда голиб.

Бир нечалар еталмайди,
Кўчаларда тентак бўлиб,
Сиз ҳам бориб кўрсангизчи,
Бизнинг блан бирга юриб.

Унинг оти Зулфизарди(р),
Неча беглар интизорди(р),
Ҳарким кўрса харидорди(р),
Не гўзаллар хори-зорди(р).

Ҳечким билмас у дилбарни,
Ма'тал қилма канизларни!

Бу сўзни эшитиб эшон: — Жуда қўймадингиз, борсак бо-
райик, — деди. Шунда канизлар икки қизга: — Бориб буву-
шимга хабар бер, олдига пешвоз чиқиб турсин, — деди.
Шунда икки каниз олдин чолиб кетди, Зулфизарнинг қошига
етди: „Эшон келаётир“, деб хабар бериб турипти:

Оҳ урсам тўкилар кўзимдан ёшим,
Худо десам кўкка еткай нолишим,
Боғонаги эшон келди, бувушим.

Бувушим, эшитинг айтган сўзларни,
Бир шак блан пес қилганди¹ бизларни,
Йиғладик, тузатти қирқин қизларни.

¹ Қилган эди.

Ўзин билдик Жанжалхўжа улиякан,
Бизлар билдик, ҳақиқатлик валиякан.

Жаҳонни сайр этиб, ўйнаб-кулмакчин¹,
Боғдор бўлиб қизил гулни термакчин,
Холисанло бўлди сизни бермакчин.

Етишарми энди ситга айтган арз,
Арзимни эшитинг сиздай сарви ноз,
Эшоннинг олдига чиқинг сиз пешвоз.

Шу вақтида эшон келиб қолмасин,
Яна ҳам кўнглига оғир олмасин,
Сўнгра, ойим, иш қабоҳат бўлмасин!

Қулоқ солинг мендай каниз тилига,
Пешвоз чиқинг бек эшоннинг йўлига,
Дучор бўлманг кароматнинг мўлига,
Хизмат қилинг ҳақиқати валига.

Бу сўзларни сра ҳазил билмагин,
Валиякан бир шаккоклик қилмагин!

Буёқда, қизлар эшонни ўртага олиб бораётир. Зулфизар ойим эшонга қаради. Қараса, қирқин қизлари, жоду кўзлари, сарви нозлари, эшонга кетган канизлари, хариш отнинг белига ташланиб, бир нечаси узангига ҳоми бўлиб, бир нечаси отнинг тизгинини бўйнига солиб, эшонни ўртага олиб, бошлаб келаётир. Зулфизар ойим буларни кўриб, канизларига айтди: — Ҳў қизлар, бу олиб келаётганларинг нима бало? Канизлар: — Бу тақсиримиз бўлади, — деди. Зулфизар айтди: — Йўқот, шунақа ҳам эшон бўладими? Шунга ҳам худо каромат берадими? Пирим десанг, шу ҳам қўллаб оладими?

Канизлар: — Бувушим, бузиласиз,² — деди. Зулфизар айтди: — Шу ҳам одамни бузса, пес қилса, кароматини синаб кўрай. Эшонингги шу ерга қўйгин, отидан тушиб, менинг жамолимга тикилиб турсин. Мен тўқсон парда ниқобимни юзимдан оламан. Жамолимга чидаб турса, кароматига қойил бўламан, агар эшонинг қийшайса, бошини оламан. Агар қийшаймаса, сўнгра мен ҳам қўл бераман, зарузебар мўл бераман. Шу шартимни қилса, эшонингнинг кароматига қойил бўламан.

Канизлар айтди: „Бувушим шаккоклик қилаберди, эшонни унча англамади, балога йўлиқиб қолмаса шул-да“.

¹ Бу ердаги „кулмакчин, термакчин“ сўзлари „кулмоқчи, термоқчи“ маъноларини ифода қилади.

² Бирар балога гирифтор бўласиз; моххов, пес бўласиз демоқчи.

Зулфизар кўшкнинг устига чиқиб, эшон отдан тушиб,
Зулфизарга қараб, тикилиб турди. Кўшкнинг пастида қирқ
лак пари сифат канизлар, ҳуру-ғилмон қизлари саф-саф бў-
либ, эшоннинг атрофида турди.

Зулфизар кўшкнинг устида туриб, ниқобини олмоқчи,
бўлиб, эшоннинг тикилиб турганини кўриб, ана энди ниқо-
бини кўтараётпти:

72

Пирим дейди, беш ниқобини олади,
Йиқилдими, деб Зулфизар қаради,
Пирим дейди, ун ниқобини олади,
Ҳали ҳам чалқайиб эшон туради.

Эшон фақир, куйди ўзидан зўрдан,
Ғам тортган лочинини қутқоргини тўрдан,
Қирқ парда ниқобини кўтарди бирдан,
Кун чиқиб ёйилди магарам қирдан.

Кароматли бўлди эшон ўзлари,
Қирқ беш парда ниқобини кўтарди.
Чувуллаб йиқилди барча қизлари.

Бундай кунда туриб кўнглини хушлар,
Бир пилла бег эшон шундай қараса,
Тенкийиб қолпти не-не бувушлар.

Эшон бўлиб турган Чамбилнинг марти,
Мўмин қулни ҳақ айласин жаннати.
Эллик парда ниқобини кўтарди,
Жингак бўб йиқилди хоннинг Ғироти.

Азизу-авлиё, ўткан султонлар,
Отга соя бўлди имом, чилтанлар,
Эшон бўлди бундай қизга гирифтор,
Атрофида маст бўб ётир кўп қизлар.

Баракалло бундай қизнинг донгига,
Олтмиш парда ниқобини кўтарди.
Шоҳимардон пири етди қошига,
Қалқонини соя қилди бошига.

Қаддин ростлаб тиклай берди бег эшон,
Йиқилдими, дейди гул юзли жонон.

Олтмиш парда ниқобини олади,
Боғдаги олмалар хазон бўлади.
Етмиш парда ниқобини олади,
Ҳовуздаги сувлар қайнаб боради.

Йиқилдимми, дейди ойим қаради,
Кўкарган дарахтлар болқиб қулади,
Саксон парда ниқобини олади,
Учиб юрган қушдан сра қомади.

Қор ёққандай бўлиб ерга тўкилиб,
Жонли жонвор бари жингак бўлади,
Йиқилдимми, дейди ойим қаради,
Ҳалиям чалқайиб эшон туради.

Эшон бўлиб турган Чамбилнинг шоҳи,
Нима бўлди мискин қулнинг гуноҳи,
Тўқсон парда ниқобини кўтарди,
Ярқиллаб туққандай осмоннинг ойи.

Ой туққандай бўлиб ойим қаради,
Зулфизарнинг жамолини кўради.
Гардам, деб яқинлаб, эшон туради,
Кўшк устидан ойим чопиб келади.

Эшоннинг кароматин кўради,
Эшондан назирини сўради,
Тақсир, назирингиз нима бўлади?
Эшоннинг олдига келиб туради.

Эшон икки оғиз назирини айтиб турган экан:

73

Армон блан ўлдим, ғаминг ей дейди,
Қаддингдан, муридим, берман¹ кел дейди.

Асал-болча борди лабингнинг учи,
Ҳар нарсадан ўтар эшоннинг кучи.
Юмшоқ экан сендай ойим қуймучи,
Эшоннинг назيري бул, тўққиз муччи.

Бошига йиғдирмай катта-кичикни,
Назирига олди тўққиз муччини.

Эшоннинг қошида бу моҳи анвар,
Зулфига боғлапти баҳосиз гавҳар,

¹ Бери кел.

Жамоли оламни қилган мунаввар,
Қадди-басти шамшод, гул юзли дилбар.
Шундай қизга эшон бўлиб харидор.

Зулфизар ойим эшоннинг қошида: — Тақсирим, муччи назир сўрадингиз, гуноҳ бўлмайдимиз? — деди.

Эшон айтди: — Пирнинг амри шундай бўлгандан сўнг, гуноҳ бўлмайди. „Пир амри — худо амри“ деган гап бор.

Эшон, Зулфизардан назирга деб тўққиз муччи олди. Зулфизар тўқсон парда ниқобини юзига тортди. Йиқилган жонли-жониворнинг ҳаммаси туриб кетди. Маст бўлиб қолган жамий канизлар ўрнидан туриб: „Эшоннинг каромати қандай экан?“ деётинти, Зулфизар: „Эшон кароматли киши экан“ деётинти.

Зулфизар ойим, кўнглини хушлаб, эшоннинг биллагидан ушлаб, кўшкига бошлаб, зарн-зарбоб кўрпачаларни остига ташлаб, эшоннинг вақтини хушлаб, дастурхон ёзиб, қирқлак пари канизлари хизматда бўлиб, Зулфизар блан эшон иккови бир ерда ўлтириб, писта-руста, қаңдалат, ранг-баранг таомлар тортаберди. Шу ўтирган жойида Зулфизар ойимнинг кўзи отга тушди. Зулфизар туриб айтди: — Тақсир пирим, сизни пошшонинг қизининг эшони дейди. Бурунгидан энди мартабангиз баланд бўлди. Сизни, шу отингиз беобрў кўрсатар экан. Бу отингизни қўйинг, мен сизга бир яхши от олиб берайин, — деди. Эшон айтди: — Бу отимиз ўзи кўп яхши от.

Зулфизар айтди: — Нимаси яхши? Ўлайин деб қолган хариш экан.

— Отимни хариш деманг, кўнгли чўкади, бу отни англамайсиз, кўп ишлари бор. Хариш бўлса ҳам, кўп ерларни кўрган, — деб отини мақтаб бир сўз деб турган экан:

74

Хариш бўлиб, кўрган неча шаҳарди(ни),
Ҳамиша излайди сиздайин ёрди(ни),

Назаркарда, билинг, ўзи тулпорди(р),
Хариш бўлиб кўп шаҳарда юрганди(р),
Ёр ахтариб, кўп бир сарсон бўлганди(р).

Ишқингиздан хариш очиб қолганди,¹
Янги келиб кўрди сиздай жононди(ни).

¹ Қолган эди.

Бузган неча шаҳарларнинг раҳдини,
Кўчирган шоҳларнинг олтин тахтини,
Эгам бойламасин бунинг бахтини,
Курмайсанми харишимнинг сахтини.

Кўрмайсанми жониворнинг суйини,
Ҳар шаҳарда қилар ёрнинг тўйини,
Олтмиш тўрт алвонда борди ўйини.

Бу сўзни эшитиб, Зулфизар ойим: — Отингизнинг ўйини қизиқ экан, мен минсам ўйнармикан? — деди. Эшон: — Ўйнайди, — деди. Зулфизар ойим айтди: — Бўлмаса, кўнглингизга келмасин, мени ишим шаккоклик бўлмасин, — деб ўрнидан туриб, шиқирлаб отнинг олдига бораверди. Эшон ўтирган ерида муртини бураб юборди. От оғзини очиб, Зулфизарга қараб даф' қилди. Отдан қочаман деб, Зулфизар дустумон йиқилди. Ўрнидан туриб, эшонга айтди: — Отингиз одамхўр экан, ўзингиз миниб ўйнатиб берсангиз, — деди. — Хўб — деб, эшон ўрнидан туриб, отнинг белига миниб, якжиров қилиб, қамчи блан қўйиб-қўйиб юборди. Қамчининг зарби блан гоҳ пукка, гоҳ чикка, ўйнайберди дирка-дирка, қирқ газ сачраб учди кўкка.

Бу ўйинни кўриб, Зулфизар ойим қизиқиб: — Тақсир пирим, у ўйини бўлмайди, мени мингаштириб ўйнатмасангиз сра кўнглим тўлмайди.

Эшон туриб айтди: — Сени миндириб ўйнатаман, лекин сенинг кийимингга менинг кийимим тегади, гуноҳ бўлади. Ҳеч ерингни тегизмай ўтирсанг, миндириб ўйнатаман, — деди. „Хайр“ деб, Зулфизарни кўтариб, эшон орқасига миндираётир. Зулфизар ойим отнинг чўққисига минаётир.

Эшон харишнинг ёлини сиқиб юборди, Зулфизар эшонга жабс бўлиб қолди. Шошганидан эгарнинг қошини ушлайман деб, эшонга тегиб кетди. Зулфизар қирқин қизларига қараб: — Қизлар, от қимирлаганда, тушиб қоладиган ўхшайман, мени заррин чочоқли пўталар блан бойлаб ташланг, — деди. Шунда канизлар Зулфизарни шолдом пўталар блан отга бойлаб ташлади.

Эшон Зулфизарни бойлаб, созлаб, отига қараб бу сўзларни айтиб турипти, оти ўйин кўрсатиб турипти:

Қайда қолди ўскан юртим,
Қўлга текканди муритим,
Ўйна жонивор, хариш отим!

Қулоқ солгин айтган тилга,
Ҳудо ўнглаб берди қўлга,
Ўйин қилиб киргин йўлга,
Борар бўлсанг ўсган элга!

Кийгани гулгун қирмизи,
Тамошо қилар канизни,
Ақлимдолар¹ жоду кўзи,
Сағрингдаги шоҳнинг қизи!

Боғдочилган² гул гунчалар,
Сағрингдади ойимчалар,
Ўйнагин назари тулпор,
Бизга мингашган Зулфизар,
Шоду-шодмон бўлсин дилбар!

Қўлга текканди гажакдор,
Борса обод бўлар шаҳар,
Агар борса пари, ҳурлар,
Мундан кетса санам дилбар,
Йиғлаб қолар кўп канизлар,
Менинг ишимдан беҳабар,
Ўйнагин, хариш жонивор!

Ёрни олиб кетсак элга,
Тушиб қолмайиқда қўлга,
Мусофирмиз Истамбулга,
Ҳозир ойим бизман бирга.³

Излаганим шундай ёрди,⁴
Ўйнаттим сендай тулпорди.
Шоду-хуррам қилиб унда,
Кулдирдим гул юзли ёрди.

Кўнглимда мақсадим борди,
Бориб кўрсам ул бегларди(ни),
Кўрса ўйининг тан берарди!

Бу ўйинни кўриб, Зулфизар ҳам эшонга қараб бир сўз
деб турган экан:

¹ Ақлимни олар.

² Боғда очилган.

³ Биз блан бирга.

⁴ Ёр эди.

Мен эдим қизларнинг хўби,
Сатқа бўлсин каниз кўби,
Сиз экансиз пирнинг шўхи,
Қайтинг пирим, жиги-жиги!

От ўйини бас бўлди,
Ўйинидан кўнглим тўлди,
Кўшк айвон кейин қолди,
Эшоним, сизга не бўлди?!

Жуда менинг кўнглим бўлиб,
Бораяпсиз мени олиб,
Кўнглингизга шумлик келиб!

Пирим, қилманг бизга ҳазил,
Тўққиз муччи бердим назир,
Қайтинг пирим, жиги-жиги!

Бу сўзни эшон Зулфизардан эшитиб, Зулфизарга қараб
бир сўз деб турган экан:

Аввалида пиринг бўлдим,
Эндиликта эринг бўлдим,
Агар билсанг йўлга кирдим.

Қулоқ солгин айтган тилга,
Худо ўнглаб берди қўлга,
Борар бўлдинг Чамбил элга,
Юринг ойим, бирга-бирга!

Тоғ аскарин чалиб тумон,
Қайтмоқ бўлди бизга гумон!

Миндирганман тўбучоққа,
Тегарсан мендай ғўччоққа,
Ўйнашармиз олчи-чикка,
Миндирдим шундай бедовга.

Тушмасин бошингга совда,
Ўйнаб-кулсак Зумрат тоғда.

Бу бошингдан кетсин тумон,
Хафа бўлма ҳури-ғулмон,
Эшон эмас, бул Авазхон,
Мингашканинг Ғиркўк ҳайвон!

Юрабер, гул юзли жонон,
Кўнглингни қилма паришон,
Чамбил борсак бўлар даврон!

Бу сўзни эшитиб, шоҳнинг қизи билди, Чамбилнинг одами экан. Кўнгли бузилиб, кўздан ёши тизилиб, жигарбағри эзлиб, кетарини билиб, кўшк-айвон, канизларига қараб, бир сўз айтган экан:

78

Ёшга тўлди, қайтай¹, жодугар кўзлар,
Айрилиқ ўтига бағримни тузлар,
Олдимизда хизмат қилган канизлар,
Хизмат қилган қирқин позим, хўш энди!

Шундай бўлди менга ҳақдан фармонлар,
Юрагимда қолди ғаму-армонлар,
Сирли устун, бунда кўшк-айвонлар,
Мунаққашли мазгил-жойлар, хўш энди!

Ҳеч кимнинг фарзанди мендай кетмасин,
Гўру-гўрхонадан узоқ кетмасин!

Во ҳасрато, бу эллардан кетарман,
Юрган кунлар эсга тушса нетарман?
Мусофир бўб, қонлар йиғлаб кетарман!

Оҳ уриб тўкарман кўздан ёшимди(ни)
Ёт элларга ғариб қилдим бошимди(ни)
Кўрмагим гумонди тенгу-душимди(ни)
Шоду-хуррам Истамбулим, хўш энди!

Қайтайин, йиғлатди мендай санамни,
Розилашиб, кўрмай кетдим энамни,
Худойим, кечиргай қилган хатомни,
Розилашиб бир кўрмадим отамни!

Ҳийла блан миндим отнинг белига,
Тақдирим тортипти Чамбил элига,
Во ҳасрато, тушдим зўрнинг қўлига,
Менам кетар бўлдим Чамбил элига!

Дуо қилиб, тенгу-душлар, қол энди,
Ўз жонима ўзим қилиб зулимди,

¹ Қандай қилай.

Сабил қилдим ўйнаб-ўскан элимди(ни),
Кимга айтай бундай кунда ҳолимди(ни).

Мусофирлик юртни қилдим ихтиёр,
У юртларда сирлашгани кимим бор,
Мунда қолди ҳамсирдошим канизлар,
Ота-энам, қариндошим беҳабар.

Бу сўзни Зулфизар ойимдан эшитиб, Авазхон бир сўз
деди:

79

Мен кетарман ўз элима маст бўлиб,
Йиғлама, гул юзли, кўнглингни бўлиб!
Очилган чоғида гулларинг сўлиб,
Хафа бўлма бунда ҳижрона тўлиб!

Мен кетарман элга отимдўйнатиб¹,
Кўп гапирма сен зардамни қайнатиб!

Бу сўздайтиб² бозбандини олади,
Унг ёғини хариш отга уради,
Юлдузни кўзлайди тараққос бойлаб,
Истамбулдан бегнинг Ғири жўнади.

Эшитингиз бундай бегнинг сўзини,
Эшон бўлиб, олди шоҳнинг қизини,
Кучук босмас йўлбарс, шернинг изини,
Ақли бор чайнайди гапнинг тузини.³

Давлат қўнса бир чибиннинг бошига,
Семурғ қушлар салом берар қошига.⁴
Ҳар замон сўз айтар гул бувушига,
Аваз, етмас дейди тенгу-душига.

Истамбулдан эшон бўлиб жўнади,
Зулфизар тақдирга рози бўлади.

Жаҳон титрар бегнинг овозасига,
Қулоқ солинг бу сўзнинг мазасига,
Истамбул шаҳрида отин ўйнатиб,
Келди Истамбулнинг дарвозасига.

¹ Отимни ўйнатиб.

² Бу сўзни айтиб.

³ Гапнинг мағзини чақади ма'носида.

⁴ Қошида ма'носида.

Аваз ўғлон хаста кўнглин хушлади,
Дарвозани Аваз очиб ташлади.

Қулоқ соб эшитинг айтган нолага,
Банда кўнар ҳақдан келган чорага,
Ойим тегди Авазхондай тўрага,
Остидаги Ғиротини ўйнатиб,
Чиқди Аваз Истамбулдан далага.

Остида юз алвон ўйнайди оти,
Шундай бўлар сипоҳилик одати,
Белида ярқиллаб кескир пўлоти,

Мингашканди Зулфизар паризоти.
Тоша келар Авазхоннинг ғайрати,
Чўлга чиқиб кетди Чамбилнинг мартини,
Узоқ қолди Истамбулдай элоти.

Энди Авазга қараб Зулфизар бир сўз деган экан:

80

Арзимни айтаман сендай мартима,
Ҳиламан¹ миндирдинг Ғиркўк отинга,
Тушмай етасанми Чамбил юртинга,
Жуда ҳам жавр бўлди ширин жонима!

Имранганда қонлар кетди бағрима,
Арз айтаман менам сендай хонима,
Отнинг қобирғаси ботти сонима!

Сўз айтаман, хоним, энди қулоқ сол,
Бундай кунда бир бурилиб хабар ол!

Остингда ирғийди араби тулпор,
Безовта бўлганди мендайин дилбар,
Қаддингдан айланай, давлатли шунқор,
Кўнглим бўлмай, айтган сўзга қулоқ сол!

Истамбул шаҳрида қавм-қардошим,
Мунглиғман, чўлларда гангиган бошим,
Сендан бошқа йўқдир йўлда йўлдошим!

Сени мард деб менам бирга бораман,
Сендай бегнинг хизматида бўламан.

¹ Ҳийла блан.

Сени мард деб менам этагинг ушлаб,
Буралиб қарагин кўнглимни хушлаб,
Истамбул шаҳрида давлатим ташлаб,
Сени блан кетдим бирга йўл бошлаб!

Ўлмасак бир куни Чамбил борармиз,
Яхши-ёмонини борсак кўрармиз,
Насиб этса Чамбилдўйнаб¹ кулармиз,
Эковимиз бирга ватан қилармиз.

Беҳуда қичама, давлатли хоним,
Сенам мени излаб келган султоним,
Сенга қурбон менинг бу ширин жоним,
От тўхтатиб хабар олгин, султоним!

Авазхон отнинг жиловини тортиб, отдан тушиб, Зулфизар ойимни ечиб, дар'ёнинг бўйида сув ичиб, Зулфизар ойимнинг остига либослар солиб, қалин қилиб, отга бўлакдан миндириб, Аштархон шаҳрини излаб, Авазхон жўнайберди:

81

Қистайди Фиркўк отти(ни),
Кулдириб паризотти(ни),
Аваз қилиб ғайратти(ни),
Неча кўллардан ўтти.

Гиротга қамчи чотти,
Неча адирдан ўтти.
Аваз шуйтиб йўл тортти,
Излаб Чамбил элотти(ни).

Аваз ўғлон тўради,
Тақдирдагин кўради,
Неча сувсиз чўллардан,
Қистаб ўтиб боради.

Ҳар тарафда элига,
Тўғри кетар йўлига,
Ойим теккан қўлига,
Етсам дейди Авазхон,
Аштархон мазгилига.

¹ Чамбилда ўйнаб.

Менам ўйнаб-кулай деб,
Бовамдика¹ бораё деб,
Борсам шунда қўнай деб,
Говгумгача йўл тортти.

Куни блан йўл тортди,
Аштархонга бул етди,
Аштархон юртга кириб,
Яҳуд бобосига қўнди.

Авазхон Аштархондаги яҳуди бовасиникига қўнди.
Яҳуди боваси югуриб қилди хизматти, қилди зиёфатти, шул
кеча Зулфизар блан қурди суҳбатти. Эрта-мертан тошг отти,
яҳуди бовасига қараб бул сўзни айтти:

82

Сенинг пошшонг эди Зибитқул овшар,
Пошшонг эди Зулфизарга харидор,
Зулфизар ошиғин олиб бораман,
Шоҳинг қолган ҳозир мунда беҳабар,
Ул пошшога хабар бермагинг даркор.

Зулфизарни бундан олиб кетаман,
Бундан бориб Зумрат тоғда ётаман,
Сўраб борса, қон тўкишиб ўтаман.

Олиб кетсам Зулфизар бувушини,
Зумрат тоғда кўрсин Аваз ишини,
Борса кесай душманларнинг бошини,
Эсига соб Алининг савашини.

Сўнгра эштиб пушаймон қиб юрмасин,
Йўлиқмай қобман деб лопи урмасин,
Бекор ҳалок бўлиб Чамбил бормасин,
Чамбил бориб бари бирдан ўлмасин.

Менам кетмай Зумрат тоғда ётаман,
Агар борса, бир савашиб ўтаман.

Бу сўзни яҳуди бовасига тайинлади. „Зумрат тоғда
ётаман. Шу сўзимни айтмасанг, қиёматда жавобини берасан“,
деб Зулфизарни отга миндириб, йўлга равона бўлди. Зул-
физар ойим Авазга қараб бир сўз айтган экан:

¹ Бовамникига.

Кокилларим эшилганди тол-тол,
 Ҳар толига берса етмас дун'ё-мол,
 Агар душман келса, бўлгайди поймол,
 Бу сўзга, давлатли хоним, қулоқ сол!

Ёлғизсан бегижон, менман¹ бўлмагин,
 Кўп яшагин, кўп йилгача ўлмагин.
 Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
 Нодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин!
 Бежой хабар бердинг сонсиз душманга,
 Душманлар қўлида асир бўлмагин?

У душманлар билмаганинг билдирар,
 Қўлга тушсанг тайин сени ўлдирар.

Қулоқ сол, бегижон, айтган дотима,
 Ичим ачиб айтдим сендай мартима,
 Ҳаялламай етиш Чамбил юртинга!

Менманлик қиб мунда хабар берасан,
 Кўп душман келган сўнг қандай қиласан?
 Душманлардан кўп жафони кўрасан,
 Унга хабар бериб нима қиласан?

Учқур бўлсанг—қанотингдан қайрилиб,
 Югрук бўлсанг—туёғингдан тайрилиб,
 Менманликман қолма мендан айрилиб?

Кўп айналиб бу ерларда юрмагин,
 Мени десанг, Зумрат тоққа қўнмагин,
 Кўп душманга ёлғиз дучор бўлмагин,
 Ҳаяллаб сен бу ерларда юрмагин!

Бу сўзни Зулфизардан эшитиб, Авазхон ҳам бир сўз
 деган экан:

84

Ушбу дамнинг дамларини дам дема,
 Бошим эсан, давлатимни кам дема,
 Лак-лак лашкар бўлса, ойим, ғам ема!
 Агар танҳо минсам менам Ғирима,

¹ Катталиқ, манманлик қилмагин ма'носида.

Олмос пўлот олсам мунда қўлима,
Душман қирқиб чиқалмайди йўлима,
Бу гапларинг хўб эмасди ша'нима!

Малоик суратли, гул юзли дилбар,
Отим Аваз, билсанг ўзим аждаҳор,
Лак-лак душман бўлалмайди баробар,
Ғайратимдан бўзлаб кетар душманлар!

Сен билмайсан Авазхоннинг ишини,
Лак-лаклаб кесаман душман бошини,
Душманларга кўрсатарман ишини,
Сулатай душманининг гавда, лошини!

Чамбилбелда баҳодирлик номим бор,
Не бир зўрлар бўлалмаган баробар,
Кўнглингни бўлмагани сендайин дилбар,
Зумрат тоғда қон тўкишар ишим бор!

Худойим сақлагай бандани амон,
Эгам қилмасин-да бизни саргардон,
Душманларга сра бермасман амон!
Унгу-сўлга солиб қоронғи тумон,
Келса соларманку охират замон,
Чангимдан сраям кетмайди амон!

Зумрат тоғига етиб, тоғнинг бир баланд чўққисига чиқиб, бир чашманинг бўйига қўниб, отини қантариб, Зулфизар блан сабзилаган гўштдай аралашиб ётаберди.

Бояги Авазхоннинг яҳуди боваси, Авазхоннинг сўзини Аштархон шосига билдириб, бир сўз деб турган экан:

85

Аё шоҳим, сизга дейин сўзимни,
Ҳолинга йиғлайман, билгин тарзимни,
Сен эшитгин менинг айтган сўзимни.

Айролик ўтига бағрингни тузлаб,
Зулфизар деб юрдинг жаҳонни излаб,
Отини эшитсанг бўтадай бўзлаб,
Армон шулдир, Зулфизардан айрилдинг!

Аваз миндирипти тўбучоғига,
Текканакан Чамбилнинг гўччоғига,
Шу кунларда борган Зумрат тоғига.

Аваз бориб Истамбулдан олипти,
Кўрдим, Аваз блан бирга юрипти,
Шу кунларда Зумрат тоғда турипти.

Лашкар тортиб Зумрат тоққа борсангиз,
Авазнинг танидан бошин юлсангиз,
Зулфизарни ажиратиб олсангиз,
Аштархон шаҳрига олиб келсангиз.

Нимиш¹ келар ёлғиз одам қўлидан,
Ўзи ёлғиз, хабари йўқ ҳолидан,
Ёлғиз чиқиб кепти Чамбил элидан,
Айириб кенг² Зулфизардай ёридан,
Умидини узсин Аваз жонидан!

Бу сўзни эшитиб, Зибитқул овшарда тоби-тоқат қолмади. Карнай-сурнай қўйдириб, лашкар йиғдириб, Зумрат тоғига жўнатаберди. Бу лашкар жўнаётканда, шоирларнинг та'риф қилиб айтган сўзи:

86

Оҳ уриб, қолмади танида тоқат,
Олти юз пўлковни³ тўр минг камандат⁴,
Чиқиб кетди байдок-байдоқ⁵ кўп баззот.

Олҳо дейишиб, бўлҳо дейишиб,
Дарров йўлга кирҳо дейишиб,
Қанчаси жўнади, салла-каллали,
Қанча лашкар кетди, оғзи яллали⁶.

Бир неча сафлари қурумдай куйган,
Бир неча сафлари мурутин туйган,
Бир нечаси борди⁷ ҳабашу, афғон,
Бир нечаси борди чўчқани соққан.

Байдоқ-байдоқ бўлиб аскар жўнади,
Қолмайин жўнади ошпази, новвай.

Намойишга карнай тортиб,
Хурма тўпни гумбурлатиб,

¹ Нима иш.

² Келинг.

³ Полковник демоқчи бўлса керак.

⁴ Командир.

⁵ Байроқ-байроқ.

⁶ Ашула айтиб.

⁷ Бор эди.

Яшил туғни пир-пирлатиб,
Овози оламга кетиб.

Ҳар тарафни аскар тутиб,
Зулфизарнинг кўнглин бузиб,
Ҳар шаҳарга нома ёзиб,
Ҳар шаҳардан лашкар келиб.

Бири-бирига қўшилиб,
Жўнади бари жам' бўлиб,
Арабалари ғилдирлаб,
Ҳаммаси бирдан чулдирлаб.

Қўшин жўнар баланд-паста,
Саф-саф бўлиб даста-даста,
Жўнайберди чапа-раста,
Уришмоққа бул ҳаваста.

Бундан турсак, борсак дейшиб,
Саф-саф бўлиб, кўрсак дейшиб,
Аваздишин¹ қилсак дейшиб,
Қора кунни солсак дейшиб.

Тандан бошин юлсак дейшиб,
Қаттиқ савдо солсак дейшиб,
Зулфизарни олсак дейшиб,
Аштархонга келсак дейшиб.

Бунда даврон сурсак дейшиб,
Душман кўрсак, урсак дейшиб,
Билганимдай қилсак дейшиб,
Зўр жазосин берсак дейшиб.

Бу сўзларни айтиб, Зумрат тоғининг этагига етишди.
Лашкар қўниб, оқ чодир, кўк чодирини тикиб, чодир
чодирга чотилиб, намоёншга тўплар отилиб, бу аскарнинг
гумбурлаган сиёсати блан Зулфизар оғим туриб қараб, тоғ-
нинг этагида бу қўшинни кўриб, Авазхонни ухлаб ётган
еридан уйғотиб, Авазга қараб бир сўз деб турган экан:

87

Хафа бўлмай, тўрам, мингин Ғиротга,
Сиғиниб йиғлагин, карим саматга,
Кўп қўшинга борар бўлдинг албатта!

¹ Авазининг ишини.

Дуо қилиб турар мендайин дилбар,
Зарбингдан титрасин бунда душманлар,
Лак-лак лашкар бўлалмасин баробар,
Қиличингдан қон оқизгин зўробор!

Бу майдонда юриб менман бўлмагин,
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Душманнинг чангига дучор бўлмагин,
Мендайин ойимни ғариб қилмагин!

Сайилгоҳинг бўлсин Чамбил қал'аси,
Омон бўлгин Гўрўғлининг боласи,
Обод бўлар марднинг кулбахонаси,
Зинҳор менман бўлма Чамбил тўраси!

Эшитгин сен мендай ойим сўзини,
Жазосини бергин душман ўзини,
Етим-есир қилгин ўғил-қизини,
Тул қилгайсан элда сарви нозини.

Менман бўб юрмагин, қаддингдан хоним,
Ўртага олмасин сени кўп золим,
Сизга қурбон менинг бул ширин жоним,
Соғ-саломат бориб келгин, султоним!

Бу сўзни Зулфизардан эшитиб, Авазхоннинг вақти хуш бўлиб, Зулфизар ойимдан кўнгли тўлиб, Зулфизарга қараб бир сўз деб турган экан:

88

Кўнглингни бўлмагин сен моҳи анвар,
Қон тўкишиб келар мендай диловар,
Майдон бўлса, қўллайдиган пирлар бор.

Ғаним кўрсам, жигар-бағрин тузлайман,
Аслим шердир, ўзим йўлбарс излайман.

Нор туядай қовоғимни уяман,
Бор кучимни билагимга йиғаман,
Душманларнинг мурдасини уяман,
Олмосимдан қирмиз қонни қуяман!

Кўнглингни бўлмагин, ойим Зулфизар,
Иншолло бўлалмас душман баробар,
Ишқирсам, дамимга кетар душманлар.

Кечани мунаввар қилар тўлғоной,
Савашли кун тортилади парли ёй,
Хафа бўлиб, ойим, қилма оҳу-вой,
Душманларни кўлга берар бир худой.

От ўйнатиб бул майдонга борарман,
Ғанимларга шўриш-ғавғо соларман,
Қандай бўлса бир қиёмат қиларман,
Насиб қилса яна ўйнаб-куларман.

Авазхон Зулфизарга тасалли бериб: „Мен келганча ду-
ода бўл“, деб Зулфизар ойимни тоғнинг бошида, чашма-
нинг бўйига қўйиб, уруш яроғини ғамлаб, тоғдан тушиб,
кофирга қараб юзланди.

Бу лашкар ҳам саф-саф бўлиб турди. Авазхон яқинлаб,
бу сўзни айтиб бораберди:

89

Баҳорда очилган гуллар,
Гулда сайраган булбуллар,
Ўртада қолди Зулфизар,
Ё сеники, ё меники,
Келгин майдонга душманлар!

Мард бўлсанг, кечайик жондан,
Қон оқизсак бу майдондан,
Умид қилсанг сен жонондан,
Келгин майдонга душманлар!

Кийгани гулгун қирмизи,
Ақлимдолар¹ жоду кўзи.
Лаблари шакар қирмизи,
Ўртадаги шоҳнинг қизи,
Ё сеники, ё меники!

Майдонда кимлар ўлади,
Худойим кимга беради,
Ўртада ойим қолади,
Насиб этган ёр олади!

Бунда дар'ёдай тошайиқ,
Ёр устида сабашайиқ,
Қирмизи қон тўкишайиқ,

¹ Ақлимни олар.

Кел полвонлар сўғишайиқ!
Қирғанлар ёрни олади!

Келди Аваз тараф тортиб,
Яқинлар¹ душманга етиб,
Бунда сиёсат кўрсатиб,
Жафо тиғи жондан ўтиб.

Авазхон бу сўзларни айтиб, душман лашкарига яқин
лаб бориб, авлиё-анбиёларни шафи' келтириб майдонга як
ка танҳо от қўйди:

90

Қарамай баланд-пастига,
От қўйди душман қастига,
Олмос олганди дастига.

Ярашиққа тикиб чотир,
Ёппалашиб сотта ботир,
Фаранг милтиқ патир-путир,
Отилди майдон ичинда.

Кўрганларнинг ақли қочиқ,
Боз кўрсам деб бўлиб интиқ,
Оғзи катта қора милтиқ,
Отилди майдон ичинда.

От чопади аста-аста,
Бош кесади чапа-раста,
Қон тўкар майдон ичинда.

Бедовга заррин айиллар,
Қилганга душман қойиллар,
Афғон милтиқ, жазойиллар,
Гумбурлар майдон ичинда.

Тоғ аскарин чалди тумон,
Душманларга бермай амон,
Шул суфатда бек Авазхон,
Бош кесар майдон ичинда.

Тинмай оқар кўзнинг ёши,
Кесилди душманнинг боши,
Булдур Авазнинг саваши.

¹ Яқинлашар.

Одам тўлиб баланд-паста,
Қўшин туриб даста-даста,
Уруш бўлди чапа-раста,
Бош кесмакка Аваз уста.

Қилич келиб алаб-ялаб,
Истар кўнгил қилиб талаб,
Олтин коса, гулгун шароб,
Ичилди майдон ичинда.

Учар қушдай не бедовлар,
Қутулди майдон ичинда,
Калта оёқ қозоқилар,
Тутилди майдон ичинда.

Кўп лашкарни тўплаб олар,
Етканига қилич солар,
Ҳар тарафдан баҳодирлар,
От солар майдон ичинда.

Мард йигитлар жондан кечиб,
Сув ўрнига қонлар ичиб,
Кафан тўнин букун бичиб,
Қўрқоқлари турмай қочиб,
Бедов отлар оғзин очиб,
Парқинидан кўпик сочиб,
Не бедовлар суриб қочиб,
Бир нечани олиб қочиб,
Бош кесар майдон ичинда.

Кўп душманни тўплаб олди,
Мурда деган каш-каш бўлди,
Пасқам ерлар қонга тўлди,
Шундай қаттиқ саваш бўлди.

Бу майдонда юриб, кўп душманларни қириб, Авазхон-
нинг кўнглига менманлик келиб, майдонда бу сўзларни ай-
тиб юрган экан:

91

Учраса ёри қобил,
Ҳар маҳал ва'дадан топил,
Майдонли кун пўлат добил,
Туймаганлар номард бўлсин!

Учраса ёрнинг марти,
Кўзга дори пойи гарти,

Бизлар Чамбилнинг жуморти,
Қирмаганлар номард бўлсин!

Йигит пири ҳазрат Довут,
Оқ киравка, олтин совут,
Киймаганлар номард бўлсин!

Олмосидан қирмиз қонни,
Қуймаганлар номард бўлсин!
Душманларнинг мурдасини,
Уймаганлар номард бўлсин!

Бу сўзни айтар Авазхон,
Даста-даста бўлар душмон.

Ҳар тарафдан лашкар келиб,
Ўнгу-сўлни лашкар олиб,
Авазхонга қилич солиб,
Уям нечавин бошин олиб.

Жафо тиғи жондан ўтиб,
Кўп душманни изиллатиб,
Бир ўқ Авазхонга тегиб,
Ярадор майдонда юри,¹
Қанчаларга қилич солиб.

Бадани совуди майдонда юриб,
Ўқ текканин энди Авазхон билиб.

Авазхоннинг қадди-бўйи букилди,
Кўздан ёши қатра-қатра тўкилди,
От ёлига ташлаб Аваз йиқилди.

Қолмадику Авазхоннинг тоқати,
Кўриб назаркарда хоннинг Ғироти,
Кеткан балки Авазхоннинг ҳолати,
Душманда қолмасин бекнинг жасати.

Олдиға ташласа ёлиман² суяр,
Кейинга ташласа қуйруқман³ суяр,
Зумрат тоққа жўнайберди жонивар,
Бу энағар ҳали ҳийла қилар деб,
Ботиналмай қолди бунда душманлар.

¹ Юради, юрипти.

² Ёли блан.

³ Қуйруғи блан.

Ўқ теккан Аваздай ғариб тўради¹.
Тоғни ўрлаб Ғиркўк оти боради,
Худо қилган ишга банда кўнади,
Кўнмаганда нима илож қилади?

Фалак титрар Авазнинг нолишига,
Қаттиқ кунлар тушди бекнинг бошига,
Кўринг назаркарда бекнинг Ғироти,
Бошлаб борди Зулфизарнинг қошига.

Хоннинг Ғироти ярадор Авазхонни бошлаб Зулфизарнинг қошига борди. Зулфизар ойим Авазхонни бу аҳволда кўриб, кўнгли бузилиб, кўзидан ёши тизилиб: — Кетабер дедим, кетмай, кўп балоларни менманликдан кўрдиг, — деб, отдан тушириб олди. Отдан тушириб қараса, Авазнинг гапирмакка ҳоли йўқ. Буни кўриб, Зулфизар ойимнинг дийдаси гир'ён бўлиб, ўпкаси тўлиб, Авазнинг устидаги кийимларини ечиб, ўзи кийиб, ўзининг кийимларини ечиб Авазхонга кийгизиб, қундузи телпакни кийиб, илон тилли кескир пўлотни белига бўғиб, совут, қалқонни жомилиб, пўлот найза қўлга олиб, Ғиротнинг устига миниб, уруш яроғини ғамлаб турди.

Жон талвасасида Авазхон бир кўзини очиб қаради. Зулфизар ойимни Ғиркўк отнинг устида кўриб: „Ҳай аттанг, бу ўз юртига кетар экан-да!“ деб пушаймон қилиб, Зулфизарга қараб бир сўз деб турган экан:

92

Қулоқ солгин, дилбар, айтган дотима,
Нима ўйда миндинг Ғиркўк отима?
Кетасанми Истамбулдай юртинга,
Раҳминг келмай кўздан оққан ёшима?

Хафа фалак оғу қўшди ошима,
Қарға, қузғун қўнар бунда лошима,
Ёмон кунда сен турмадинг бошима²,
Ойим, кетасанми тенгу-душинга?
Нима ўйда миндинг асби қушима?

Мендай бегни ғариб ўлди билдингми?
Ўз юртинга, ойим, кетмак бўлдингми?
Ўлжа қилиб Ғиротимни олдингми?

¹ Тўра эди.

² Бошимда.

Ёмон кунда менга раҳбар бўлмадинг,
Қалайсан деб, меҳрибонлик қилмадинг,
Улигим соҳиби бўлиб турмадинг.

Бу тоғларда менам ўлдим хору-зор,
Мен азамат эдим, бўлганман ночор,
Сўзимга қулоқ сол, гул юзли дилбар,
Сенга ўлжа бўлди Ғиркўкдай тулпор.

Сен кетасан, мен қолибман хору-зор,
Бул мурдамни тортиб ейди кўп қушлар,
Ўз юртимда баҳодирлик номим бор,
Ота-энам мендан қолди беҳабар.

Ўз жонимга ўзим қилдим зулимни,
Кимга айтай энди ўлар ҳолимни?

Оёғимга урса эди бир тикон,
Бундай кунда менга йўқдир меҳрибон,
Тушганди бошима қайғили тумон,
Энди кетдинг, билдим, гул юзли жонон.

Отимдолиб¹ Истамбулга кетасан,
Истамбулга бориб суҳбат тутасан,
Нега, ойим, мундай қилиб кетасан?
Мен эсинга тушсам қонлар ютасан!

Кетди дедим ҳозир сендай санамни,
Эсинга олдингми ота-энангни?
Йиғлатиб кетмагин мендай тўрангни!

Бу сўзни эшитиб, Зулфизар ойим отнинг жоловини
тортиб, Авазхонга тасалли бериб, бир сўз айтиб турипти:

93

Хон тўрам, ўзингни абгор қилмагин,
Нодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин!
Аёл деб бизларни номард билмагин,
Ташлаб кетар деб кўнглинга олмагин!

Мен бормасам келиб қолар душманлар,
Қон тўкишиб келар ёринг Зулфизар,
Мен келгунча дуода бўл, султоним,
Кўнглингни бўлмагин сен лочин шунқор!

¹ Отимни олиб.

Хаёлинга бошқа гаплар келмасин,
Ша'нига, Зулфизар номард бўлмасин,
Душман билиб, бунда келиб қолмасин,
Бошинг кесиб, мени ўлжа қилмасин!

Мен кетарман сенинг кўнглингни хушлаб,
Саваш қилсам, қўлга ханжарим ушлаб,
Мен танҳо борарман урушни бошлаб,
Бари душман қолсин кўзини ёшлаб,
Зарбимдан йиғласин бари ер муштлаб!

Бундан танҳо бориб уруш этарман,
Душманинг бошини бовдай чотарман,
Қиличимдан қирмиз қонлар қотарман,
Қандай бўлса, қон тўкишиб ўтарман.

Борсам душманларни ҳам бўзлатарман,
Душманинг мурдасин уйиб ўтарман,
Кўнглинг бўлма, танҳо бориб келарман,
Ҳанимларни ерга яксон қиларман!

Душман кўрсам, ани тўплаб қирарман,
Не қаттиқ кунларни борсам соларман,
Яна, бегим, келиб хабар оларман,
То ўлгунча хизматингда бўларман.

Таваккални бир худога қиларман,
Ҳарна бўлса тақдиримдан кўрарман,
Душманларга найза, қилич соларман,
Дуода бўл, хоним, қайтиб келарман!

Бу душмандан, борсам ўчим оларман,
Нима бўлса, қиличлашиб кўрарман,
Бош кетгунча хизматингни қиларман,
Дуода бўл, хоним, қайтиб келарман!

деб, душман лашкарига қараб юзланиб бораберди. Бу лашкар қаради, Фиротини ўйнатиб, уруш яроғини чоғлаб, яна Авазхон келаётир. Буни кўриб: „Ўзини отнинг ёлига ташлаб, бекорга ҳийла қилиб кетган экан, Авазнинг ярадор бўлгани ёлғон экан. Бизга кўз-кўз, ҳийла қилган экан, боя ярадор бўлган бўлса, дарров бундай бўлиб келалмас эди. Боягидан ҳам ҳусни ғолиб, зиёда бўлиб келаяпти. Боя ярадор бўлган деб ўртага олиб интилсак, баримизни ҳам тўплаб қирар экан, билганидай қилар экан!“ деб лашкар сўзлашаберди.

Шунда Зулфизар от ўйнатиб бораётир. Зулфизар ойимнинг кўнглидан кечди: „Боя Авазхонни таниб қолган бўлса, менинг аёл эканимни билса, ҳар тарафдан от солиб, ҳолимни забун қилса“.

Бу сўзни ўйлаб, сир бермаган киши бўлиб, бу сўзни айтиб бораяпти:

94

Майдон бўлса сотар эди ширин жон,
Олмосидан қуяр эди қирмиз қон,
Зарбини кўрсатар энди у полвон.
Чамбил элдан келиб қолди Ҳасанхон!

Энди сенга сра бермайди амон,
Шаҳрингни, юртингни олганди тумон,
Аввалги сўз, бўлавергин мусулмон,
Кофир ўлиб, сўнгра қилма пушаймон!

Ғайри динлар қила билмас ишини,
Ёмон кунда тўкар кўздан ёшини,
Душман, кўргин Ҳасанбекнинг ишини,
Бундай кунда кесар ғаним бошини!

Бир оллога етгай марднинг ноласи,
Оти Ҳасан, Гўрўғлининг боласи,
Асли ўзи Чамбил элнинг тўраси.

Майдон излаб бунда келди Ҳасанхон,
Уруш қилсанг, келгин майдонга душман!
Ярадор бўб бундан кетган Авазхон,
Авазнинг ўрнига ҳозир Ҳасанхон!

Қани келгин, қон тўкишиб кўрайик,
Ким ўлиб, ким қолар бунда билайик,
Ёвлик келгин, бир савашиб кўрайик,
Авазнинг ўчини сендан олайик.

Бу сўзни Зулфизар ойимдан эшитиб, душманлар айтди:
„Бояги уришган Гўрўғлининг Авази экан, бу Ҳасани экан.
Бундан чиқади, тоғнинг нариги ёғида Гўрўғлининг бўктир-
ма қўшини келиб ётган экан. Бу энағарлар бизни битта-
битта келиб қурутади шекилли.

Шу палла Зулфизар ойим: „Оллоҳу акбар!“ деб, лаш-
карга от қўйди:

95

Қарамай баланд-пастига,
Бу лашкарнинг пайвастига,
От қўйди душман устига.

Қиличини қўлга олиб,
Душманларга келар голиб,
Уришмоққа ойим толиб.

Кўп душманлар саф-саф бўлиб,
Ҳар тарафдан найза солиб,
Баҳодирлар ўртоғолиб.¹

Бул майдонда танҳо юриб,
Неча душманга рад бериб,
Нечовлари ярадор бўлиб,
Бир нечалар қолди ўлиб.

Нечови жазосини топиб,
Ярадори қолди оғиб,
Икқилгани ўлаётир,
Дустумон бўб ерин қовиб.

Уруш қилганди ойимча,
Ғайри диндир тилигача,
Душманлардан ўлди анча,
Икқилиб ётир бир неча.

Мурда деган каш-каш бўлиб,
Ҳар дара ўликка тўлиб,
Қон келади селдай бўлиб.

Ой Зулфизар уруш қилиб,
Оғир сафларини бузиб,
Катталарин бўйнини узиб,
Юради душман устига.

Урушли кун қон тўкилар,
Зумрат тоғининг остига.

Бул урушда жондан кечиб,
Юрар кафан тўнини бичиб,
Остидаги минган оти,
Чочасидан қонни кечиб.

Қайтмай от қўяди дилбар,
Майдон, чўлга қон тўкилар,
Уруш қилиб моҳи анвар,
Авазни кўнглига олар.

¹ Ўртага олиб.

Лашкар тўқташиб дам берар,
Четга чиқди бу Зулфизар,
Авазхонга кўп интизор,
Тоғ бошига ойим қарар.

Кўринмас Аваз ярадор,
Қандай бўлди, дейди дилбар,
Аваз устида ғажирлар,
Гоҳи учиб, гоҳ қўнар.

Қолмади ойим тоқати,
„Киш, деб қушни учирмоққа,
Келмас хонимнинг ҳолати“.

Бу сўзни Зулфизар айтти,
Бир нечалар карнай тортти,
Душман яна саф-саф бўпти.

От бошин майдонга буриб,
Бул ойим урушга кириб,
Бул майдонда кўнглин бўлиб,
Неча гап хаёлга келиб,
Кўп душманни тўплаб олиб,
Шердай бўб жазосин бериб.

Қўрқоқлари писиб юриб,
Ботирлар майдонда туриб,
Бир-бирига ҳамла қилиб,
Зулфизар қайтмайин туриб,
Уруш қилар навбат бериб.

Неча ул найзалар синиб,
Ой Зулфизар келар ғолиб,
Нечасин отдан ағдариб,
Душманларга зўрлик қилиб.

Гоҳи аралашиб қолар,
Чапа-раста қилич солар,
Ўлик деган бовдай бўлар.

Бир нечалар қўрқиб турар,
Бир хили тайсаллаб турар,
Бўлмас ойимга баробар.

Остидаги Ғиркўк тулпор,
Қўлида борди эгри жар,
Сирмаса қирқ газ чўзилар,
Душманнинг бағри эзилар.

Уруш қилиб бу Зулфизар,
Бу гапни ўйлади дилбар:

Хазон бўлмай боғда гуллар сўлмасин,
Олло меннинг ақлу-ҳушим олмасин,
Бул қилган хизматим зое' бўлмасин,
Ғажирлар чағида Аваз ўлмасин.

Ярадор бўб қолган Чамбилнинг марти,
Киш демакка балки келмас ҳолати.

Бу сўздайтиб¹ отинг бошини буради,
Тоғни ўрлаб ой Зулфизар юради.
Саф-саф бўлиб бунда ланка қолади,
Яна келар дейди, гумон қилади.

Зумрат тоғ бошига менам бораёй деб,
Қандай бўлса мен хонимни кўрай деб,
Тирик бўлса, бориб холини сўрай деб,
Ғажир бўлса, мен ажратиб олай деб.

Бу сўздайтиб бораётир Зулфизар,
Йўл тортиб боради Ғиркук жонивар,

Термулиб Зулфизар ҳарёқ қаради,
Чуҳ дейди, Ғиротга шиддат қилади,
Ҳимжон бўлиб ёткан Аваз туради,
Унта ғажир бул ўртага олади,
Устига Зулфизар етиб боради.

Ошиқ ўткан Зўҳро блан Тоҳирди,²
Бу сўзни эплаган Фозил шоирди[r].
Ғажирлардан ўлар эди Авазхон,
Зулфизари ғажирлардан айирди.

Ғажирларнинг ичида ҳам, она ғажир, бола ғажир деган ғажирлар бор эди. Улар нарироқ қўниб, сўкишаберди. Она ғажир бола ғажирга: „Кўп ейди дединг, гавданинг эгаси келиб қолди. Ўртага қўйиб иттифоқ блан еганда, ё оз еяр эдик, ё кўп еяр эдик. Эгаси келгунча еб қўядиган гавда эди“, деб ғажирлар бир-бири блан мунозара қилиб ётди.

Зулфизар Авазни кўриб, тирик экан, деб хурсанд бўлиб, отини бойлаб, Авазнинг олдига келиб, урушга кийган совут, қалқонини ечди.

¹ Бу сўзни айтиб.

² Тоҳир эди.

Авазхон ҳам Зулфизар ойимни кўриб, кўп вақти хуш бўлиб, Зулфизар ойимга қараб бир сўз айтаяпти:

96

Ҳамойилдай соя солиб бошима,
Узоқ турма, яқин келгин қошима,
Ғажир қўниб эди, балки лошима,
Қойил бўлдим сенинг қилган ишинга,

Ғарибликда ҳолим билган дилбарсан,
Бориб душманларман¹ саваш қилибсан,
Кўп душманининг танҳо додин берибсан,
От, яроғинг блан қайтиб келибсан.

Ёлғиз бориб, танҳо уруш қилибсан,
Менинг ғариб бўлганимни билибсан,
Бул майдондан соғ-саломат келибсан,
Ёмон кунда хабар олган дилбарсан.

Урушли кун сенам марди майдонди,
Танҳо бориб ўлдиргансан душманди,
Яна кўнглин сўраб мендай ўғлонди,
Юракдан кўтариб чер блан ғамди,
Яна келиб кўнглим сўрган дилбарсан.

Авазхон ғиротига қараб бир сўз деб турган экан.

97

Бундай кунда зиёдади² меҳнатим,
Ғариб бўлиб тоғда қолди жасатим,
Элчи бўлиб Чамбил борсанг, Ғиротим!

Айтиб боргин менинг бундай ҳолимдан,
Ғариб бўлдим ҳеч иш келмай қўлимдан,
Сатта шери яздон келсин элимдан,
Ғарибликда хабар олсин ҳолимдан!

Тоқатим йўқ менинг соат-замони,
Бошимиздан даф' айласин тумонни,
Чамбилбелнинг адолатли султони,
Хабар элт, Чамбилдан Ғўрўғли келсин!

Сўзимдешит³ отамнинг тўбучоғи,

¹ Душманлар блан.

² Зиёдадир.

³ Сўзимни эшит.

Раҳматли кун Чамбилбелнинг гўччоғи
Менда кўпдир жуда жароҳат доғи!

Хазон бўлиб боғда гуллар сўлди, де!
Ажал етиб паймонаси тўлди, де!
Аваз ўғлинг Зумрат тоғда қолди, де!
Қизил гулди¹, армон блан сўлди, де!
Жуда ҳам йўлингда интиқ бўлди, де!
Хабар элт, Чамбилдан Гўрўғли келсин!

• Паризод ҳамдамим, гул юзли дилбар,
Бизнинг блан мунда ҳуру-парилар,
Ҳамроҳим Зулфизар бўлди муқаррар,
Сенсан назаркарда Фиркўкдай тулпор,
Чамбил элда қанча борди² амалдор,
Албатта Чамбилга хабарини еткар!

Бу сўзини Аваздан эшитиб, хоннинг Фиркўк оти ҳам
парвоз қилаберди. Тизгинини эгарининг қошига ўраб, Зул-
физар ҳам Фиротга бир сўз тайин қилиб турган экан:

98

Сенсан назаркарда Фиркўкдай тулпор,
Эрта борсанг, тезроқ қайтгин жонивор,
Тоғнинг этагида беҳад душманлар,
Ўлжа бўб кетмасин мендай гажакдор.

Сенинг кетканингни душман билмасин,
Келиб қора кунни бизга солмасин,
Ярадор хонимни нобуд қилмасин,
Бориб келганингни ҳечким билмасин!

Сенинг кетганингни душманлар билса,
Оту-анжом, яроғ бизда бўлмаса,
Тоғни ўрлаб лашкар бунда келади,
У бадбахтлар билганидай қилади.
Пиёдалар нима илож қилади?
Армон блан Аваз тўрам ўлади,
Зўрлик қилиб, тайин мени олади.

Сен эшит, жонивор, айтган тилимдан!
Муштипарман на иш келар қўлимдан?

¹ Қизил гул эди.

² Бордир,

Албатта хабарни Чамбилга етказ,
Ҳаялламай тезроқ қайтгин элингдан!

Сен келганча йўлга қараб турайин,
Ўлганимча хизматкоринг бўлайин,
Мудом сенинг манглайингни силайин,
Қўл очиб ҳақинга дуо қилайин.

Бу сўзларни айтди ойим Зулфизар,
Дуо қилиб қолди гул юзли дилбар,
Элчи бўб¹ жўнади Фиркўк жонивар.

Қолмадику Фиркўк отнинг тоқати,
Ёзилганди тўрт ярим газ қаноти,
Ярадор бўб ётир бегнинг фарзанти,
Элчи бўлиб Чамбил кетди Фироти.

Яшиндайин учиб боради тулпар,
Балки булут блан бўлиб баробар,
Гоҳи кўкда, гоҳи ерда жонивар.

От чопса гумбурлар тоғнинг дараси,
Тўққиз кунлик йўлди² Чамбил ораси,
Кўкка учиб, бегнинг оти қараса,
Ярқиллаб кўринар Чамбил қал'аси.

Ҳар тарафга бедов кишнаб қаради,
Чамбилнинг шаҳари яқин бўлади,
Назаркарда тулпор кетиб боради.

Ҳар замон кишнайди бегнинг Фироти,
Ким эшитса қолмас унинг тоқати,
Жуда яқин қолди Чамбил элоти.

Чамбил элда борди Гўрўғли номдор,
Тўрт ярим лак бедов сувор новкардор,
Истамбул шаҳридан Аваз келди, деб,
Пешвоз чиқиб кетди қанча амалдор.

Қал'адан ташқари чиқди бу сардор,
Барининг каттаси Гўрўғли номдор,
Ғулғула бўб ётир Чамбилдай шаҳар,
Чамбилбелда борди³ қанча муҳурдор.

¹ Бўлиб.

² Йўл эди, йўлдир ма'ноларида.

³ Бор эди.

Аваз блан келган дейди Зулфизар,
Чиқаётир йўлга ёшу-қарилар,
Кўзига кўринди Ғиркўкдай тулпор.

Отнинг бўш келаётганини кўриб, беглар нима деяри-
ни билмай, бир-бирига қарайберди. Амалдор, бегларига қа-
раб Гўрўгли бир сўз деб турган экан:

99

Тайрилиб тожу-давлатим,
Бўш келар, беглар, Ғиротим,
Кўринмас Аваз фарзангим?!

Ҳаққа еткан айткан полам,
Вайрон бўлди кулбахонам,
Бегу-хонлар, бирдан қаранг,
Кўринмайди Аваз болам?!

Золим фалак солди зулим,
Энди вайрон бўлди элим,
Бўш келади назари Ғирим,
Кўринмайди жону-дилим?!

Қонлар йиғлаб қолдим ўзим,
Кўринмайди Аваз қўзим,
Қайда қолди добилбозим?!

Бундан бориб паймонаси тўлдими,
Қизил гулдай Аваз қўзим сўлдими,
Бир ерда ўқ тегиб, қўзим ўлдими,
Душманлар қўлида банди бўлдими,
Шул сабабдан Ғиркўкот бўш келдими?!

Биз блан ҳамроҳ бўлган амалдор,
Катта-кичик қанча турган муҳурдор,
От келди, Аваздан бўлмади хабар?!

Ё бўлмаса Аваз банди бўлганди^[р],
Ё бўлмаса Истамбулда қолганди^[р],
Аваздизлаб¹ бормоқ даркор бўлганди²!

Баҳодир бегларга хабар қилайик,
Чамбил элдан Аваздизлаб борайик.

¹ Авазни излаб.

² Даркор бўлганди—лозим бўлиб қолди ма'носида келаяпти.

Авазнинг ҳолидан хабар олайик,
Ўлик-тиригини бориб кўрайик!

Ҳар ерлардан Авазжонни сўрайик,
Энди, беглар, бир маслаҳат қилайик,
Отни олиб, Чамбилбелга кирайик,
Унда бориб ақиллашиб кўрайик!

Бошлаб қайтди бундан Гўрўғли номдор,
Ғиротни еталаб саркарда беглар,
Қўрғондан ичкари кирди амалдор,
Маслаҳат қилдику аламон беглар.

Авазни изламоқ бўлди зўравор,
Сардорларга Ҳасан берганди хабар.
Келаётир бегдан ин'ом олганлар,
Яхши беглар бедов сайлаб минганлар.

Гўрўғлининг сарпойини кийганлар,
Баҳодирлик да'во қилиб юрганлар,
„Қани бизга ёв кўрсатгин“, деганлар,
Ин'омига зару-зебар олганлар.

Гўрўғлига олтин жилов бўлганлар,
Мудом Гўрўғлиман бирга юрганлар,
Келаётир бегдан ин'ом олганлар.

Гўрўғли Авазни изламоқчи бўлиб маслаҳат қилди.
Ҳасанхон ҳамма ёққа хабар қилиб юрди. Бу хабарни Тўлак
ботир эшитди. Тўлак ботир ўзи Қандаҳарлик эди, ўз юрти-
да дўкон¹ тўқирди. Ҳар турли асраган қушлари бор эди.
Бир вақтлар Авазнинг жамолини кўриб, хуштор бўлган эди.
Бола-чақасидан кечиб, „Авазхонни кўриб юрсам бўлгани“
деб, Гўрўғлининг хизматига кириб эди.

Тўлак ботир бу хабарни Ҳасанхондан эшитиб: „Энди
амалдор бўлмайман“ деб, қолган давлатларини эсига олиб,
бир сўз деб турган экан:

100

Қатор-қатор норим қолди,
Нор устида зарим қолди,
Тор тўшакда ўйнаб-кулган,
Мўрча миён ёрим қолди.

¹ Бўз тўқир эди ма'носида бўлса керак.

Сандиқда дафтарим қолди,
Хонаги каптарим қолди,
Дўкондаги найчам қолди,
Оқ сут берган ачам қолди,
Оқ куррали мочам қолди,
Бир том тўла зағчам қолди.

Ҳасан, сенга айтган арзим,
Сўлмасин гулдайин тарзим,
Умид блан асрагандим,
Ўн иккита ола ғозим,
Эссизгина тўрт хўрозим,
Тагин борди икки тозим,
Бисотимда борим қолди.

Бегнинг ин'омин олмайман,
Энди амалдор бўлмайман!
Борсанг боргин бул урушга,
Волло-билло мен бормайман!
Бегнинг хизматин қилмайман!

Бу сўзни эшитиб, Ҳасанхон Тўлак ботирга қараб бир
сўз деб турган экан:

101

Хизмат қилмай ўл, баччағар,
Тилингдин бўлдинг гунаҳкар!
Не даркор ғоз, зағчалар,
Авазхондан келган хабар!

Бўш келган Ғиркўкдай тулпор,
Отам бўлганди дарқаҳар,
Шу гапингни отам билса,
Бил, тайин сени ўлдирар!

Йўлга кирар соб аждаҳор,
Ҳолингдан бўлгин хабардор!
Рад бермагин, отланабер,
Билса хон отам ўлдирор!

Бундайин кўнглингни бузма,
Жонингдан умидинг узма,
Таваккал қил, отланабер,
Ғариб бўлиб бағринг эзма!

Сенам кўпнинг бири бўлиб,
Новкарларнинг шери бўлиб,

Отланабер, Тўлак ботир,
Йигитларнинг зўри бўлиб!
Кунинг битса ўларсан-да,
Пешанангнинг шўри бўлиб.

Отам билса, бермас амон,
Сиёсатда турган султон!
Йиғилишган марди майдон,
Ҳаммамиз бўлиб саргардон,
Йиғилишиб турган бари,
Дуо қилиб ёшу-қари!

Бу сўзни Ҳасанхондан эшитиб, Тўлак ботир: „Рост айтади! Агар бу сўзимни Гўрўғли билса, бошимни олар ўлганимни ҳечким билмай қолар. Қандай бўлса ҳам бу урушга борагин, ундай-мундай қилиб ўтказиб келайин. Қайтиб келиб, бу амалдорликни қўяйин“;— деб отланиб, йўлга чиқиб турди.

Гўрўғли маслаҳат қилиб:— Аваз кўп лашкардами, ё оз лашкардами, ё хатарли ердами, одамларни беҳуда ҳалок қилмайиқ, қирқ икки сардор бўлайиқ, Авазни излаб хабар олайиқ, — деди. Бу маслаҳат амалдор, бегларнинг ҳаммасига ма'қул тушди.

Авазни изламоқчи бўлиб, Гўрўғли Ғиротни, Ҳасанхон Мажнункўкни миниб, қирқ йигитни ўзига ҳамроҳ қилиб Авазни излаб, Чамбилдан чиқаётганда айтган сўзи:

102

Айт дегандан ман айтаман,
Тўти блан майнани,
Оқ юзига қизлар кўрар ойнани,
Ушбу кун Гўрўғли сафар айлади,
Қўлга олиб тўққиз тупак найзани.

Олтин байдоқ блан отни шайлаган,
Чорвадори Асқар тоғни яйлаган,
Тўққиз мазгил йўлдан душман авлаган,
Не беглар эласлаб чиқди Чамбилдан.

Саваш бўлса ширин жондан кечади,
Ғанимларга кафан тўнин бичади,
Душман кўрса найза блан сончади,
Қанча лашкар бўса, кўрса қочади,
Қиличидан қирмиз қонлар сочади,
Не беглар эласлаб чиқди Чамбилдан.

Отган ўқи нишонага етади,
Ғанимларни ерга яксон этади,
Бари умри сабош излаб ўтади,
Остида ўйнақлаб бул тулпор оти,
Обод бўлар манов Чамбил элоти,
Не беглар эласлаб чиқди Чамбилдан.

Бир новжувон эди ўзи хиромон,
Ҳар ким кўрса бўлар ҳуснига қурбон.
Йиғитлар сардориди¹ Авазхон,
Чамбилдан отланиб ул беги султон,
Саваш бўлса кечар эди ширин жон,
Гўрўғлининг йўқлагани Авазхон,
Аваз деб не беглар чиқди Чамбилдан.

Қайда бўлса Авазхонга борсак деб,
Банди бўлса, ажиратиб олсак деб,
Душман блан қон тўкишиб юрсак деб,
Соғ-саломат Авазхонни кўрсак деб,
Авазхонди Чамбил олиб келсак деб,
Қандай бўлса ҳаялламай борсак деб,
Душман бўлса, қаттиқ куллар солсак деб,
Чамбил келиб бир кун ўйнаб-кулсак деб,
Не беглар эласлаб чиқди Чамбилдан.

Минган отларнинг ша'нига қараб ҳам бир сўз айтган
экан:

103

Минган оти ўн икки ой боқилган,
Оёғига абжўш нағал қоқилган,
Теккан тошлар ёнғоқдайин чақилган,
Не отлар яланглаб чиқди Чамбилдан.

Сағрисига тегирмонтош уйрулган,
Қамчи урсанг олтойгача югурган,
Не отлар яланглаб чиқди Чамбилдан.

Минганнинг қолмайди юракда доғи,
Юлдузни кўзлайди бу тўбучоғи,
Тос тўбага еткан икки қулоғи,
Не отлар яланглаб чиқди Чамбилдан.

¹ Сардори эди.

Устига кийгани гулгун ёнади,
Минса бедовларнинг бели толади,
Қамчи урсанг, учар қушни олади,
От ўйнатиб не гўзаллар жўнади,
Не отлар яланглаб чиқди Чамбилдан.

Жўнайберди шери қайсар,
Ҳар қайсиси мисли аждар,
Жўнаётир сатта беглар.

Дуо об¹ ёш-қаридан,
Чиқиб йўлга кириб кетди,
Энди Чамбил шаҳаридан.

Ҳаққа еткай нолам деб,
Ободди² кулбахонам деб,
Хон Гўрўғли бош бўб жўнар,
Қандайин Аваз болам деб.

Йўлда юриб борсам дейди,
Авазимни кўрсам дейди,
Хўб топишиб олсам дейди.

Қарамай баланд-пастига,
Олмос осганди дастига,
Миниб бедовнинг устига,
Жўнаб кетди бирга-бирга,
Чиқиб кетди изғор чўлга.

Оҳлар чекиб ҳардам кундуз,
Гоҳи тўп-тўп, гоҳи ёлғиз,
От чопишиб бораётир,
Ҳисоби йўқ кўп тала-туз.

Бедовларга қамчи чотар,
Урган қамчи симдай ботар,
Иссиқ кунларда йўл тортар,
Узоқ чўлларни чангитар.

Жафо тиғи жондан ўтар,
Бул отларга қамчи ботар,
Кеча-кундуз шабгир тортар,
Кўрингиз Гўрўғли сардор.

Ҳамроҳ бўлган баҳодирлар,
Ҳарқайсиси мингга тегар,

¹ Олиб.

² Ободдир.

Бораётган сатта қайсар,
Бошлаган Гўрўғли номдор.

Гўрўғлининг Авазни излаб бораётиб, айтган сўзи:

104

Хафа фалак солма зулим,
Бемаҳал келмасин ўлим,
Сўйлаган қирмизи тилим,
Меҳнат тортиб мен бораман,
Йўлиқсин-да Аваз улим.

Авазимни чўлда излаб,
Оҳ тортиб бўтадай бўзлаб,
Бундай кунда бағрим тузлаб,
Саргайганди гулдай юзим.

Йўлига тўрт икки кўзим,
Саргардон бўб мен бораман,
„Отам“, деб олдиما чиқса—
Қани менинг Аваз қўзим.

Кўринса Аваз фарзантим,
Чамбилда менинг давлатим,
Беглар, қичаб йўл тортинг,
Тоша келади ғайратим.

Ахтариб Аваз фарзантим,
Неча адир белдан ўттим,
Аваз деб бош олиб кеттим.

Шундай деб қилиб ғайратти,
Бедов отга қамчи чотти,
Тўққиз кеча, тўққиз кундуз,
Тинмайин беглар йўл тортти,
Зумрат тоққа яқин етти.

Гўрўғли йигитлари блан Зумрат тоғнинг устига чиқди. Устига чиқиб, душманнинг лашкарини кўриб, Авазни кўрмай, дилтанг бўлиб, шу лашкарнинг қўлида банди бўлгандир, деб гумон қилди. Гўрўғлининг йигитлари бу лашкарни кўриб, қўрқиб: „Биз ёмон келдик. Уй, яроғ-асбоби шай, яроғли душманга йўлиқдик“, деб сесканиб турди. Йигитларнинг қўрққанини билиб, Гўрўғли йигитларига мардоналик бериб, бир сўз деб турган экан:

Душман қалин, чочмоқликди, ёронлар,
 Кафан тўнин бичмакликди, ёронлар!
 Мард йигитлар, киринг майдон арога,
 Уят билинг қочмоқликди, ёронлар!

Қойил бўлсин бизга халқи замона,
 Ҳар даралар тўлсин қирмизи қона!
 Бу душманга сра берманг амона,
 Бул майдонда қилинг охир замона!

Тўкинг кўзидан ёшини!
 Қесинг душманнинг бошини,
 Уюнгиз гавда, лошини!
 Кўрсин бегларнинг ишини!
 Бу душманлар англамайди,
 Гўрўғлининг савашини!

Бул майдонда бош беринглар!
 Қайтмай майдонда туRINGлар!
 Душман жазосин беринглар!
 Авазхон деб излаб келдик,
 Аваз учун бош беринглар!

Гўрўғли йигитларига шердиллик бериб, яна бир сўз
 айтиб турганакан:

Ботирларим, кечинг жондан,
 Қонлар оқсин бу майдондан,
 Уч олишинг бу душмандан,
 Сиз бир ёндан, биз бир ёндан,
 От қўйинглар ҳарбир ёндан!

Қарамай баланд-пастига,
 Миниб бедовнинг устига,
 Олмос солинглар дастига.
 Беш бир ёндан, тўрт бир ёндан,
 От қўйинг душман устига!

Бедовларга қамчи чотиб,
 Ҳарқайсинг бир шердай бўлиб,
 Арқираган эрдай бўлиб,
 Ҳамманг энди бирдай бўлиб,
 Душман қолсин ердай бўлиб,

Сиз бир ёндан, биз бир ёндан,
От қўйинглар ҳарбир ёндан!

Бу сўзни айтади шунқор,
Ҳарқайси мисли аждаҳор,
Шердил бўлганди йигитлар,
Уруш яроғини ғамлар.

На'ра уриб шери қайсар,
От қўйди сатта бул помдор,
Саф-саф бўлган кўп душманлар,
Қўйга бўри теккандай бўб,
Душманларга етди беглар.

Саф-саф бўлиб турди лашкар,
Аралашди бориб беглар,
Ул тарафдан баҳодирлар,
Буёқдан Гўрўғли қайсар,
Қилич, найза шириллашар.

Нечаларининг ақлини олиб,
Бир-бирига қилич солиб,
Бўлар лашкар бунда қаста,¹
Турар лашкар даста-даста,
Уруш бўлиб чапа-раста,
Бирнечалар бўлар хаста.

Бир-бирига қилич солар,
Бир қиёмат уруш бўлар,
Ҳар дарада қон тўкилар,
Нечовлар ярадор бўлар,
Қанча душманлардан ўлар.

Жафо тиғи жондан ўтиб,
Айролиқ бағрини йиртиб,
Қиличидан қонлар томиб,
Ярадорлар қолди ётиб.

Хон Гўрўғли оралайди,
Нечавини шайлаб сончиб,
Қўрқоқлар аланглаб қочиб,
Ботирлари баҳрин очиб.

Бу майдонда Гўрўғли йигитлари блан душманга аралашиб, зўр тўпаланг бўлганини тоғнинг бошида туриб Зулфизар ойим кўрди.

¹ Қаслда.

Зулфизар ойим Авазхонга қараб:—Булар қандай одам?—
деб сўраб турган экан:

107

Бошида боракан жиға давлати,
Ғанимни ўртайди шоҳлик шавкати,
Оқ соқолли, ерни босган савлати,
Болам дейди, от қўяди бир киши,
Бу майдонда болам, деган кимингди?

Ғариб бўлиб кўзда ёшин тизмаган,
Ҳали ёши йигирмадан ўзмаган,
Бедов отли, добилбозли кимингди?

Остида ирғийди асби, бедовли,
Қўлида найзаси, гулгун жоловли,
Майдонга кирганда оғзи оловли,
Қора отли, қора тўнли кимингди?

Остида бедови ҳаллослар қушдай,
Аччиғи чиллали яхлаган қишдай,
Норкалла келганди, чуйда кўшмишдай,
Норкалла полвонинг сенинг кимингди?

Майдонни кўрди-де, қолмади тоқат,
Остида ирғийди битта саманот,
Урушни кўрганда бўлди қиёмат,
Бир арчада писиб қолди валламат.

• Бу сўзди айтади дилбар,
Аваздан сўрар Зулфизар,
Бу келган беглар ким бўлар,
Душманларман уруш қилар?

Билсанг, тўрам, бергин хабар,
Бунда келган шери қайсар,
Рустам сифат бўлган беглар,
Бу келганлар киминг бўлар?

Бу сўзни Зулфизардан эшитиб, Авазхон: „Чамбил бег-
лари келипти-да“, деб Зулфизарга қараб бир сўз деди:

108

Остида ирғиса араби оти,
Агар белда бўлса кескир пўлоти,

Ғанимни ўртаса шоҳлик шавкати,
Хон Гўрўғли, Чамбил элнинг бегзоти.

Иншобло, келипти Чамбилнинг марти,
Баракалло, Авазхоннинг ҳурмати,
Аваз учун бу, бегларнинг хизмати.

Ғамли кунда кўздан ёшни тизмаган,
От чопса майдонда душман ўзмаган,
Бедов отли, добилбозли Ҳасанхон.

Остида иргиса асби, бедовли,
Қўлида найзаси гулгун яловли,
Майдонга кирганда оғзи оловли,
Отамнинг маҳрами Юсуфбек султон.

Душманларга сра бермайдн амон,
Ғаним кўрса солар охири замон,
Остида бедови ҳаллослар қундай,
Аччиги чиллани яхлаган қиндай,
Билинг энди Асад, Шодмон шакамон,

Отган ўқи нишонага етади,
Душман кўрса яксон қилиб кетади,
Саман отга аччиг қамчи уради,
Майдон кўрса шундай писиб туради,
Қандаҳарлик Тўлак ботир келади,
Ҳамиша одати шундай бўлади.

Ёв қочган сўнг от белига минади,
Хар ерда ўликка найза солади,
Найзасини тоза қон қиб олади,
Қўйманг, дейди, сўнгра шовқин солади.

Авазхон буларнинг келганини билиб, зиёда вақти хуш бўлиб: „Бизлар учун келган“, деб вақтини хушлаб, димоғини чоғлаб, тоғнинг бошида тураберди.

Гўрўғли бу майдонда юриб, беҳад кўп душманларни қириб, Авазнинг дарагини билмай, диққат бўлиб, Ғиркўк отга қараб бир сўз деб турган экан:

109

Қийғир деган қуш ўлтирар қиёда,
Не кўриб кечирдим фони дун'ёда,
Ақлинг бор бирнечадан зиёда,
Жонивор, қўзимни қайда ташладинг?

Бу майдонда юриб хурсанд бўлмадим,
Авазим қаерда қолди билмадим,
Кўп ахтариб жону-дилим кўрмадим,
Уруш қилиб Авазимни билмадим.

Бунда келиб паймонаси тўлдими,
Қазо етиб, Аваз болам ўлдими,
Ё душманга болам банди бўлдими?

Ҳайвонзотсан, эшит айтган тилимни,
Ўз жонима кўп қилганман зулимни,
Қайда қолди, Авазима бошлагин,
Қаерга ташладинг Аваз улимни?

Душманларман бунда савашни қилдим,
Не бир полвонларнинг бошини олдим,
Аваз деб ахтариб кўп ҳалок бўлдим.
Қаерга ташладинг Аваз қўзимни?

Сен эшитгин менинг айтган ноламни,
Чўл қилиб чиққанман кулбахонамни,
Меҳнат тортиб чиқдим излаб боламни.

Мен келганман душманларнинг элига,
Болам қолса ғайри диннинг қўлига,
Мени бошла душманларнинг мўлига,
Бош бераман Авазжоннинг йўлига.

Фалак титрар Гўрўғли нолишига,
Яхши одам кўнар тангри ишига,
Кўринг назаркарда бекнинг Ғироти,
Хонни бошлаб юрди тоғнинг бошига.

Майдондан бурилиб Ғиркўкдай тулпор,
Бул урушдан чиқиб кетди зўрабор,
Ҳасанхонман бунда қолди йигитлар,
Авазхонга бошлаб кетди жонивор.

Ғиротим назари, дейди боради,
Тили йўқди¹, айткан сўзни билади,
Ҳар тарафга хон Гўрўғли қаради,
Хон Гўрўғли Зулфизарни кўради,
Авазми деб, мунда ҳайрон қолади.

Юрагимдан кетган доғу-аламми,
Бу кўрганим ё ўнгимми, тушимми?!
Жудо бўлган менинг Аваз боламми?!

¹ Йўқдир.

Қарамайин номдор баланд-пастига
Бориб қолди Авазхоннинг устига.

Паналаб турганди ойим Зулфизар,
Қадди шамшод, кўрди бир моҳи анвар.
Аваз ўғлон бўлиб ётир ярадор,
Авазга Зулфизар бўлиб хизматкор.

Бундай кунда шунқор кўзин ёшлади,
Авазини кўриб отдан ташлади.

Худойим сақлагай бандани омон,
Болам деб бағрига босди шул замон,
Отасини кўрди энди Авазхон,
Бошидан кетгандай қоронғи тумон.

Авазхонам Чамбил элда тўради,
Ярадор бўб қаттиқ кунлар кўради,
Отасиман бул топишиб қолади,
Бир-бирининг сирри-ҳолини сўради,
Аҳволидан Аваз хабар беради:

От ўйнатиб, ота, Истамбул бордим,
Жаҳонни сайр этиб, ул чўлда юрдим,
Эшон бўлиб Зулфизарман ўтирдим,
Ҳийла блан ундан ёримни олдим.

Сен эшиткин Авазингнинг сўзини,
Кучук босмас йўлбарс, шеринг изини,
Эли, халқи ер остида беҳабар,
Олиб қайтдим ундан шоҳнинг қизини.

Лашкар тортиб, бунда кетимдан келиб,
Менам бунда шоҳнинг лашкарин кўриб,
Танҳо ўзим бордим, ёлғиз отланиб,
Неча кун майдонда урушлар қилиб.

Ёлғиз ўзим қанча душманни қириб,
Бир шокамон мени ўқ блан уриб,
Ярадор бўб, от ёлига йиқилиб,
Отим мени ул душмандан қутқариб,
Зулфизар қошига мени етқариб.¹

Мана бу сўзларни айтиб, бир-бири блан кўришиб,
топишиб, бир-бирининг ҳолини сўради.

¹ Бу шевада ҳол фе'ли ўткан замон фе'лининг ўзга формаси шакли-
да ҳам учрайди.

Зулфизар Гўрўғли келгунча, Авазнинг яраларига қараб,
дори-дармон қилиб, анча тузатиб қўйган эди. Авазхон ўр-
нидан туриб, Ғиротининг манглайини силаб туриб, Гўрўғли-
дан жавоб олди. Гўрўғлибек тоғнинг бошида қолди.
Авазхон Ғиротни ўйнатиб, душман лашкарига яқинлаб
борди. Ҳасанхон, йигитлар Авазхонни кўриб, кўришиб,
сўрашиб, ғайрати тошиб, душманнинг лашкарига ёнашиб,
қайтадан урушни бошлади:

110

Қайтмайин беглар савашти,
Қайтадан урушга тушди.
Чаппа-раста кесиб бошти,
Бир нечанинг ақли шошти.

Ота, боладан адашти.
Баҳодирлар ғурурлашти,
Шундай қиб беглар уришти.

Бул майдонда бедов отлар,
Кетди эгасиз бош олиб,
Чотир-чаман, эни-бошлар,
Қолди шундайин тўшалиб.

Бирнечалар ўлжа бўлди,
Қочқинчиси йўлга кирди,
Душманларни тўплаб олди,
Етганига қилич солди.

Бирнечаси отин чопиб,
Ярадорлар отдан оғиб,
Йўлда одам қийраб ётир,
Дустумон бўб қумни қовиб.

Бир аломат уруш бўлди,
Қочқинчи Аштархон борди,
Кўринг Аштархон шоҳини,
Бул Шодмон мерган ўлдирди,
Беглардан душман енгилди,
Қиличин бўйнига солди,
Нима деса, айтганини
Бундаги одамлар қилди.

Армон блан билмаганин билдирди,
Аштархон шоҳини энди ўлдирди,

Аваз у кундаги яҳуд бовасин,
Пошшо қилиб, мунда тахтга миндирди.

Чамбилнинг беглари қайтмоқ бўлади,
Катта-кичик маслаҳатни қилади.

Бул бегларга зару-зебар беради,
Қанча бедов отлар сайлаб олади,
Бир кеча, бир кундуз бунда туради,
Кўп зиёфат, қанча иззат қилади.

Энди беглар бедов отни минади,
Аштархондан жўнаб кетиб боради,
Аваз ўғлон энди бориб ўйлади,
От жиловни мунда сақлаб қолади,
Бўласини кўмган ерга боради.

Белгилаб кўмувди Аваздай номдор,
Кўмган ерни очиб ташлаб зўравор,
Пастга тушиб кетди бундайин қўчқор,
Юриб эди Гулойимдай гажақдор,
Қулоч ёйиб, кулиб келди муштипар.

Эковлари бир-бирини кўради,
Бир-бирининг сир-ҳолини сўради,
Ҳарна бору-дун'ё бундан олади,
Гулойимман бирга-бирга келади.

Гулойимни хафа қилмай кулдириб,
Хол бўсин деб оқ юзини тилдириб,
Бўласини олди Аваз миндириб.

Ҳар замон сўз айтиб гул бувушига,
Тушиб кўп савдолар марднинг бошига,
Рози бўлиб худо қилган ишига,
Бориб қолди Гўрўғлининг қошига.

Булар Чамбилга қараб жўнамоқчи эди, бегларнинг кўзига байдоқ-байдоқ лашкар кўринди.

Истамбул хони, Зулфизар отасининг мўлжали битиб, ер остидан чиқиб, Зулфизарнинг кетганини канизларидан эшитиб, байдоқ-байдоқ лашкар олиб, қизини ахтариб, Чамбил қараб келаётиб эди. Зумрат тоғда буларга дучор бўлиб қолди. Кеса, Зумрат тоғнинг этагида кўп уруш бўлган, қанча одам ўлган, қизини ахтариб келган, Гўрўғлини кўрган лашкар тўхтаб қолган. „Гўрўғли қирқ икки сардор блан кетиб, ҳаяллади, буларнинг хабарлари бўлмади“, деб тўқсон олти боҳодир беглар келиб, Гўрўғлига қўшилиб, ҳаммаси Зумрат тоғда жам' бўлди.

Мизробшоҳнинг лашкари ҳам саф-саф бўлиб, Гўрўғли ҳам одамлари блан отланиб турди. Шодмон мерган танҳо ўзи от ўйнатиб, ўртада туриб: „Талаб қилсанг, кел майдонга!“ деб чақириб, неча сўзлар лоп уриб, бир сўз айтаяпти:

111

Тоғ аскарин чалиб тумон,
Боҳодирга яхши майдон,
Зулфизар деб излаб келган,
Ёмонларга бермай омон!

Энди сен кетмайсан омон,
Биласанми, бунда турган,
Шоҳимиз Гўрўғли султон,
Талаб қилсанг келгин майдон!

От солишиб ҳарбир ёндан,
Биз кечамиз ширин жондан,
Жон қутулмас исфиҳондан,
Кеталмайсан Шодмон хондан!

Билсанг, менам марди майдон,
Бу сўзни айтди шул замон,
Шердай бўлиб битта душман,
Отин суриб, кирди майдон.

Найзани ҳавола қилган,
Кўринг энди Шодмон мерган,
Тутиб қалқонни рад берган,
Найзага рад бериб ўғлон.

Шодмон мерган қилич солди,
Бирар майдон уриш қилди.
Бул майдонда юриш қилди.
Шодмон мерган хўб иш қилди.

Келган душманни ўлдирди,
Карнай тортиб ўнгу-сўлди,
Шунда катта уруш бўлди.
Кўп лашкар ўлиб қолди.

Кўрингиз, Гўрўғли шунқор,
Ҳар тарафдан баҳодирлар,
Шердай бўб майдонга кирди,
Чапа-раста уруш бўлди.

Қанча одам бунда ўлди.
Кўринг Гўрўғли номдорди(ни),

Тўплаб қирар кўп лашкарди(ни),
Ҳисоби йўқ ярадорди(ни).

Отлар чопиб овут-овут,
Йигит пири ҳазрат Довут,
Бу майдонда ярқиллайди,
Кар қуббали олтин совут.

Ҳар тарафга отлар чопиб,
Ярадорлар отдан оғиб,
Улган жазосини топиб.

Бунда беглар шердай бўлиб,
Арқираган эрдай бўлиб,
Ҳаммалари бирдай бўлиб,
Қолди душман ердай бўлиб.

Бу бегларнинг зарбини кўриб,
Нечови пушаймон қилиб,
Хон Гўрўғли шердай бўлиб,
Уруш қилди ёвини қириб.

Бирдан карнай тортиб, лашкар айрилиб, ҳарқайсиси ўз қўшхонасига бориб ўтирди. Овқатланиб, Гўрўғли йигитлари блан маслаҳат қилиб, маслаҳатлари шул бўлди:

„Мизробшоҳ қизим деб излаб келди, биздан жабр кўрди, бул ишимиз ёмон бўлди. Шул ишни Зулфизар кўнглига оғир олди, хафа бўлди“, деб арза қилиб, Юсуф маҳрамга топшириб, уни элчи қилиб, Мизробшоҳнинг қошига юборди.

Юсуф маҳрам арзани олиб, Мизробшоҳнинг чодирига бориб, бу арзани Мизробшоҳга узатди. Энди Мизробшоҳ ўқиб кўраяпти:

112

Гўрўғлиман, арза ёзиб юбордим,
Бул урушда юриб кўнглим қабордим.

Фарзандим деб мунда излаб келипти,
Мунда бизга уруш талаб қилипти.
Беҳуда одамлар бунда ўлипти,
Авазхонни қиз ихтиёр қилипти.
Ўз кўнглиман мунда хоҳлаб юрипти,
Мизробшоҳнинг иши бекор бўлипти,
Бекор ҳалок бўлиб мунда келипти.

Яна биздан мунда гина қилмасин,
Эковмиздан мунда уруш бўлмасин,

Бул урушда чирик-лашкар ўлмасин,
Кетсин энди, келган йўлдан қолмасин!

Беҳуда ўзини абгор қилмасин,
Уруш излаб бир гинани солмасин,
Тўғри сўз сўзладим—бунда турмасин,
Менинг сўзим тағин ҳазил бўлмасин!

Уруш бўлса бир ҳодиса бўлмасин,
Зулфизар кўнглига оғир олмасин,
Кетсин энди, келган йўлдан қолмасин!

Бу сўзни эшитиб, Мизробшоҳнинг ҳам димоғи чоғ бўлди. „Адо бўлган урушни қайтадан бошласак, бунда қанча одам ўлар, ёмон иш бўлар. Қидиргиси келса, Зулфизар ўзи борар. Бизга учрамай ўзи ихтиёр қилиб келипти. Ўзбошимча бўлса, жувонмарг бўлар. Юрса, Чамбилда ўйнаб кулар, ҳар ерда яна шундай эр қилар. Бекорга уруш қилимбиз, бекорга аҳмоқ бўлибмиз“, деб Мизробшоҳ кўнглидан кина-кудуратни олиб ташлаб, Гўрўғлининг арзасига ма’лум қилиб¹ арза ташлаб, олиб келган кишига ин’омлар бериб қайтариб юборди.

Энди лашкар чодир-чаманини бузиб, Истамбулга қараб жўнаб кетаберди. Буларнинг кетганини билиб, Юсуфбек Гўрўғли қошига келиб, арза хатни берди. Гўрўғли ўқиб кўриб, ҳаммасининг димоғи чоғ бўлиб, Аштархондан олиб келган ўлжаларни олиб, отларга Зулфизар ойим блан Гул-ойимни миндириб, ҳаммаси Чамбилга қараб жўнайберди.

113

Кийгани гулгун қирмизи,
Ақлингдолар² жоду кўзи,
Бирга бўб Зулфизар ўзи,
Чамбил кетди шоҳнинг қизи,
Гулойимдай сарви нози.

Биҳишдаги ҳурдай бўлиб,
Икавиям бирдай бўлиб,
Жамоллари ойдан ғолиб,
Аваз борар шердай бўлиб.

Ўз юртига етмак бўлиб,
Хон Гўрўғли сардор бўлиб,
Кеча-кундуз йўл тортади,
Ойимлардан кўнгли тўлиб.

¹ Жавоб ёзиб ма’носида бўлса керак.

² Ақлингни олар.

Бунда турмай кетсак дейди,
Қичаб йўлни тортсак дейди,
Чамбил бориб етсак дейди,
Неча белдан ўтсак дейди.

Мазгил-жойга борсак дейди,
Ўз юртимиз кўрсак дейди,
Элда даврон сурсак дейди,
Юртга эга бўлсак дейди.

Кўп йўлларни олсак дейди,
Элда ўйнаб-кулсак дейди,
Катта-кичикни йиғсак дейди,
Тўй-тамошо қилсак дейди.

Кеча-кундуз шабгир тортиб,
Неча бузуқ йўлдан ўтиб,
Сувсиз чўлда қичаб кетиб,
Сувли ерда қўниб ўтиб.

Йўлнинг заҳматини тортиб,
Кеча-кундуз қичаб кетиб.
Неча тоғдан турмай ўтиб,
Боради Чамбил тўраси.

Тўққиз кунлик йўл дерлар,
Чамбил элнинг ораси,
От устида туриб қарар,
Кўринмас Чамбил қаласи.

Оҳи чекиб ҳардам кундуз,
Ҳавода бор ёруғ юлдуз,
Дайрада ўйнайди қундуз,
Йўл тортади кеча-кундуз.

Эшитинг бегнинг сўзини,
Олиб қайтган шоҳ қизини,
Танҳо отга миндирганди,
Зулфизар сарви нозини.

Бедов отга қамчи урган,
Жамоли ойдайн тўлган,
Кўрган одам ганг бўб қолган,
Худо унга ҳусн берган.

Кеча-кундуз йўлни олган,
Кўрган одам ҳайрон қолган.

Жамоллари қоронғида,
Юрган йўлни ёруғ қилган.

Гулойимман маҳрам бўлган,
Экови икки от минган,
Кўрганларнинг ақли шошган,
Авазга муносиб тушган.

Бирга борар моҳи анвар,
Қабатида диловарлар,
Йўл тортиб сатта қайсарлар.
Манман деган баҳодирлар.

Сувлиқ тишлаб аработи¹,
Белида кескир пўлоти,
Яқин қолди Чамбил юрти,
Бораётир валламат.

Булар тўқсон олти баҳодир эди. Гўрўғли буюрди. Тўқсон олти баҳодир қистаб кетди. Чамбил шаҳрига етди. Гўрўғли амалдор, бегларга Авазнинг соғ-саломат Зулфизар блан Гулойимни олиб келаётганини билдирди. Бу хабарни эшитиб, тўқсон дарвозали Чамбил шаҳри ғала-ғула бўлиб, саркарда, ясавуллар отланиб, туғ-байроқларни кўлга олиб, бунда қолган сарбозлар карнай, сурнай, бўламан, ғижжакларни чалиб, ҳар алвонда ўйинлар қилиб, Чамбил қал'аси ларзага кириб, бегнинг келаётганини билиб, қиз-жувонлар саф-саф бўлиб, ҳар кўчага одам тўлиб, тамошо қилди. Гўрўғли Чамбил кираётир:

114

Чамбил элга келди беглар,
Ҳамроҳ бўлган пари, ҳурлар,
Олдинда Чамбилдай шаҳар,
Чамбил элга бориб хабар.

Пешвоз чиқди кўп амалдор,
Салом бериб, қўл қовшурар,
Саломига алик олиб,
Ўтиб кетди шундай шунқор.

Чамбилнинг шаҳрига етди,
Тамошобин тўлиб кетди.

¹ Араб. оти.

Йиғилиб ёшу-қариси,
Қизу-жувонлар бариси.
Чамбил келган Авазлари,
Оға Юнус канизлари,
Сатта паризод қизлари.

Зулфизар қошига етди,
Отнинг жиловидан тутди,
Ул ўрдага олиб кетди.

Зулфизар жамолини кўриб,
Ҳаммаси ҳайрон қолипти.

Қизу-жувон хизмат қилди,
Зулфизарнинг кўнгли тўлди.
Не паризотларни кўрди.

Кўҳиқоф юртидан келган,
Ирам боғда пошпо бўлган.
Гўрўглиман ватаи қилган,
Оға Юнус нари келиб,
Зулфизарман кўришди.

Ўрдада Зулфизарга хизмат қилиб, иззатини бажо келтириб, ўзбеки расм-қондасини қилиб турди. Аваз блан Гўрўгли ул кун тахтга чиқиб, соп саркарда, тўқсоба, номдор бегларни чақириб, ўтириш қилиб, суҳбат қурди. Ясаул дастурхончилар дастурхон ёзиб, турли таомларни тортиб, ҳарёқдаги амалдор, беглар келиб, хон Гўрўглига кўриниш бериб, тўй маслаҳатини қилишди.

Ана энди тонг отса, тўй бошланмоқчи бўлиб, ҳар элга ясавуллар чоптириб, шул кеча ётди. Эрта-мертан тонг отди, ошпазлар ош тараддусида бўлиб ётди.

Ана энди бу қилаётган тўйнинг та'рифи:

115

Ҳар элотга хабар бориб,
Барча халойиқлар келиб,
Чамбил элга одам тўлиб,
Қанча одам хизмат қилиб.

Фуқарога бул ош бериб,
Улоқ-кўпқари чиқариб,
Шул замонда чортоғ қуриб,
Барча йиғилиб, жам' бўлиб.

Ошиқ пайми, оқшом кеча,
Йиғилишган сатта норча,
Қўпкарини чоғиб ётир,
Ун икки мингча бойвачча.

Уст-устига ташлаб турди,
Шоҳи шалвар, ола парча,
Тўйни берди қирқ кунгача.

Қанча қўю, қанча сўқим сўяди,
Беваю-бечора қолмай тўяди.
Элу-халққа хўб яхши тўй беради,
Қорни тўйган дуо қилиб боради.

Қирқ кунгача тўй-тамошо беради,
Бир нечалар қайтиб кетиб боради,
Тўй ўтиб энди ахир бўлади.
Зулфизарман Гулойимни,
Никоҳ қиб Аваз олади.

Баракалло, мардлар қилган ишига,
Саҳар вақти қўшилиб гул бувушига,
Қўл солиб ўйнашиб қордай тўшига,
Шундай бўлиб еткан тенгу-душига.

Бу сўзларнинг бири ёлғон бири чин,
Авазхон ёрини олди оғайин.

Ёр деб қилди неча вақтлар хизматни,
Шундай қилиб топиб мурод-мақсатни.
Элда кўрди келиб шунча давлатни.

Тўй-тамошо бари тарқашиб кетти.
Қанча одам бегдан ин'ом олипти.
Гўрўғлига қутли бўлсин қилипти.

*

Зулфизар достони энди соб бўпти,
Йўлдош шоир бизга берди ибратти(ни).
Элу-халқда шуйтиб айт деб ўргатти,
Авазман Зулфизар мақсадга етти.
Фозил шоир эплаб бу сўзни айтти,
Айтиб бўлиб, оқшом уйига қайтти.

ДОСТОНДАГИ БА'ЗИ СЎЗЛАР ЛУҒАТИ

Абжўш нағал—қуйма нағал.
Банот—ип бахмал, сукно.
Боз (бо)—яна.
Бозбанд—тумор.
Бўла—қаллиқ, бўласи—қаллиғи.
Гламгўш—гламқулоқ (шалпанг қулоқ).
Дастор—рўмол, салла.
Жаҳалдирик—жазлик (от асбоби).
Жомилмоқ—ёпинмоқ.
Жўморд—ботирликда, сахиликда, тантиликда мард одам.
Кировка—метал нимча (уруш кийими).
Лош—ўлик гавда.
Лочиқ—чайла, қора уй, ўтов ма'ноларида.
Менгзатмоқ, бенгзатмоқ—ўхшатмоқ.
Морол белли—тоғ ҳайвонларидан бирига нисбат берилади.
Олқор—ёввойи қўчқор, тоғ такаси.
Олқор мугуз эгар—олқор шохли эгар.
По-пой (ф)—оёқ.
Табла, таблахона—отхона.
Таркистон—легендар шаҳар бўлиб, ер остида, қоронғи „дун'ё“да эмиш. Афсоналарга кўра, девлар, парилар шаҳри бўлиб,

Эронда эмиш. Форсча торик (қоронғи) сўзидан.
Тарлонбўз—бўз (кўк) отга қизил, қора тусда майда сепкил сингарин холчалар тушади, ана шу тусдаги отни айтадилар.
Тикламоқ, тиклаб қаради—тикилмоқ, тикилиб қаради.
Том—уй, ичкари ма'ноларида.
Тўбучоғ—тоти от.
Ул, улим—ўғил, ўғлим.
Урри—ўғри, урламоқ—ўғирламоқ.
Чалқарамоқ ётиш—чалқанча ётиш.
Чочоғи—попуги.
Чер—қайғи, алам, кир.
Чирги—тўқим (от асбоби).
Пўштон—эгарнинг кўрпачаси (ёпуғи), устидан тортиладиган айил.
Чоча, чарча—от туёғининг орқа томонидаги ўсган жуни—чочи.
Юрак чайди—юрак олдирди, юраксизланди.
Ўлпон—солиқ.
Қирқ шопда арақ—бу ерда шоп саноч-меш ма'носида.
Қирғи—ранда (дурадгор асбоби).
Қичамоқ—қистамоқ, тезламоқ.
Ғажир—ўлимтик ейдиган йиртқич қуш.

На узбекском языке

АКАДЕМИЯ НАУК СССР—УЗБЕКИСТАНСКИЙ ФИЛИАЛ
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА, ЛИТЕРАТУРЫ И ИСТОРИИ

ФАЗЫЛ ЮЛДАШЕВ

ЗУЛЬФИЗАР И АВАЗХОН

ИЗДАТЕЛЬСТВО УЗФАН
ТАШКЕНТ—1942

